

19. évfolyam,
2017.3

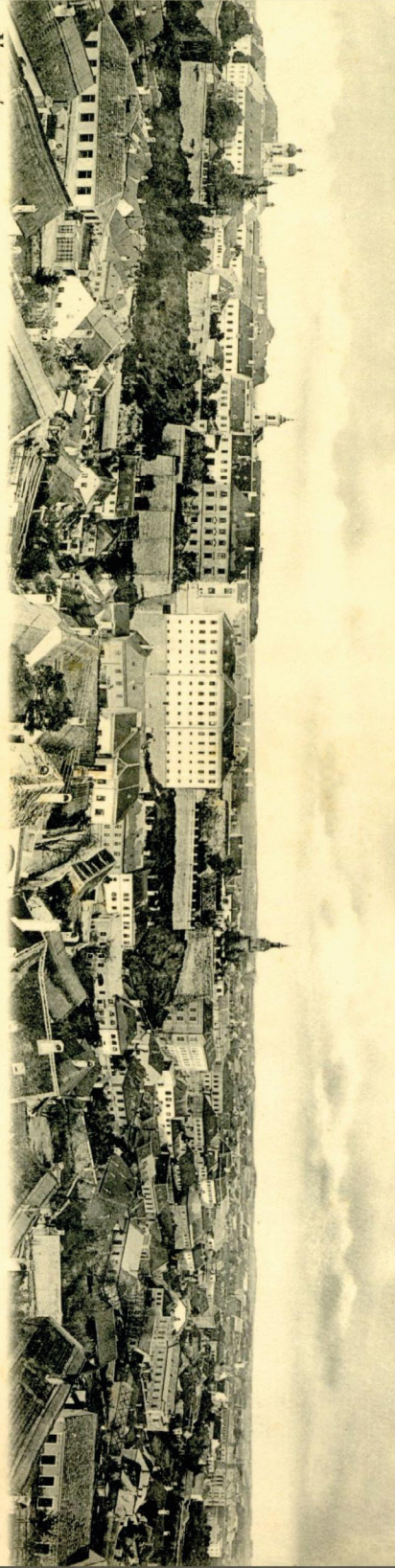
46.

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

Veszprémi Szemle 46.

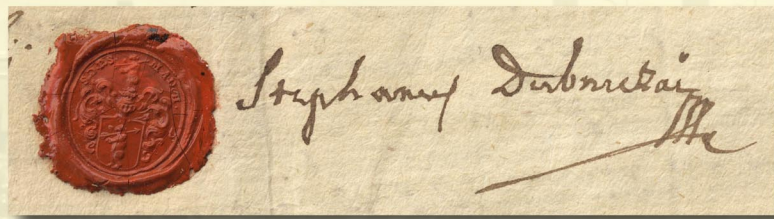
Veszprém.

Kiadja Posa Endre.

VESZPRÉM
A KIRÁLYNÉK VÁROSA

nka

Alapítva: 1993

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

19. évfolyam,
2017. 3. szám

46.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dubniczay István karrierje a veszprémi egyházmegyében **3** N. Vida Beáta

---

Hogyan lettek világhírűek Ruzitska Ignác veszprémi verbunkos táncgyűjteményének dallamai (1823–1832) **27** Rakos Miklós

---

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém és a Nagy Háború – 1916. A második véres karácsony után **61** Földesi Ferenc

---

A Laczkó Dezső Múzeum története – II. rész **87** Kákonyi Anna

---

ÉVFORDULÓK

---

100 éve született dr. Straub Gyula vegyészmérnök, egyetemi tanár **108** Próder István

---

Veszprém helytörténeti könyveinek bibliográfiája (2005–2006) **117** Pákozdi Éva Szilvia

---

KÖNYVSZEMLE **120** Sebő József,
Mihalovicsné
Lengyel Alojzia

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

19. évfolyam, 3. szám 46. 2017.

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
dr. Csizsár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csizsár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány

Székhely és levelezési cím:
8200 Veszprém, Baláca sor 10.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csizar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. FÖLDESI FERENC nyá. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; KÁKONYI ANNA történész, muzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; DR. MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; DR. NÉMETH-VIDA BEÁTA történész, muzeológus, Zirc; PÁKOZDI ÉVA SZILVIA könyvtáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém; PRÓDER ISTVÁN ny. múzeumigazgató, Várpalota; RAKOS MIKLÓS zenetanár, zenetörténeti kutató, Budapest; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém

Illusztrációk:

Navratil Ferenc és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle 46. szám megjelenését
támogatták:

Beneda Károly, dr. Csizsár Miklós, dr. Földesi Ferenc,
Kovács Győző Gyula, Leitold Józsefné, Molnár János,
Próder István, Rainer Pál, Somfai Balázs, Szurmay
László, Wágner Lászlóné Veszprém

Lechner Lászlóné, dr. Reisinger Frigyesné Budapest
Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítvány

Veszprémi Szemle Várostarténeti
Közhasznú Alapítvány 73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Vár utca látképe

2. oldalon: *Fent: A Dubniczay-palota a Várban (fotó:
Navratil Ferenc)*

*Középen: Dubniczay pecsétje és aláírása
Alul: Dubniczay címere és jelmondata*

3. oldalon: *Dózsa György u. 4. Ruzitska Ignác lakóháza. A felvételek 1983-ban készültek Veszprém város részletes rendezési tervének műemléki vizsgálati részéhez. MNL VeML XXIII.660.d: 5185/a*

háton: A Vár nyugati oldala. Pósa ny. képeslapja

TANULMÁNYOK

**Dubniczay István karrierje
a veszprémi egyházmegyében**

N. VIDA BEÁTA

DUBNICZAY ISTVÁN HALÁLÁNAK 250. ÉVFORDULÓJÁRÓL emlékezett meg az a két intézmény, amely napjainkban a kanonok által birtokolt épületekben működik. A zirci és a veszprémi Dubniczay-házak közös kiállítást szerveztek, melyen bemutásra került a hantai prépost, veszprémi éneklőkanonok és zirci szerzetes élete: újra megvizsgáltuk az eddig ismerteket és közelebb kerültünk a valós történethez.

A mecénás Dubniczay István gyökereinek rekonstrukciójához kiindulási pontként a veszprémi káptalanban eltöltött hivatali ideje szolgált, ugyanis ebben az időben több személyes információt tartalmazó feljegyzés született a kanonokról:¹ a kutatást kissé megnehezítette, hogy a XVIII. század elején a Dubniczay István név gyakorinak mondható. A vezetőknév minden bizonnyal a család származására utal, így elsősorban Dubnica,² azaz Máriatölgyes környékének iskolai feljegyzéseit kellett szemügyre venni. Végredeleiteiből ismerhetjük közeli rokonainak nevét, így a trencsényi jezsuita iskola anyakönyveiben szerepel Dubniczay Sándor magyar nemes, aki 1723-ban iratkozott be az intézménybe.³ Ezekben az években az iskola diákjai közül sokakat neveztek Dubniczay Istvánnak, ám segítségünkre szolgál, hogy feljegyezték a tanulók születési helyét, nemzetiségét és származását is. Az 1724. évben az iskola diákjai között szerepelt egy Trencsénteplicen született magyar nemes ezen a néven, aki éppen *syntaxista* volt, tehát a régi típusú gimnáziumok felső tagozatába járt. Ha ezt a személyt azonosítjuk a későbbi kanonokkal, akkor arra következtethetünk, Dubniczay István valamikor 1705 és 1710 között látta meg a napvilágot.⁴ A születése helyéül megjelölt Trencsénteplic magyarázatot adna arra a kérdésre, hogy végrendeletében miért emlékezett meg erről a városról, hiszen pénzt hagyományozott az egyik ottani kórháznak. A Máriatölgyestől mindössze 10 kilométerre fekvő településről⁵ a család könnyedén áthelyezhette székhelyét a nagyobb városba, ahol már a fiatalabb testvérei születtek, illetve nem vethetjük el azt a lehetőséget sem,

hogy a kedvelt fürdőhelyen is rendelkeztek egy rezidenciával. A kanonok több oklevélben is utalt arra, hogy Dubniczay Anna nevű húga Máriatölgyesen lakik. Dubniczay István a fiatalkorát Trencsén vármegyében töltötte, amit a kanonoksága alatt született kéziratok is megőrkítettek.⁶ Valószínűleg a Dubniczay vagy Repka család egy része elköltözött, mivel Dubniczay János 1763. október 12-én Vas megyében igazolta nemességét.⁷ A családi kötelék igazolható az egyes tagok által használt címerek rokonságával is, a medve kisebb heraldikai változtatásokkal az összesen megjelent. Pfeiffer János az ismert szakirodalom alapján azt feltételezte, hogy a leszármazottak Vas, Veszprém és Zala megyékben telepedtek le.⁸

A máriatölgyesi Szent Jakab-templom.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

A középkorban 36 tagot számláló veszprémi székeskáptalan megszűnt, miután a püspökség székvárosát az oszmán hódítók 1552-ben elfoglalták. A kanonokok egy része az ostrom során elesett, többségük viszont elmenekült. A katolikus hitéletet a folyamatos harcok és a lakosság többségének protestáns hite hátráltatta. Az egyházmegye területén a XVII. század első harmadában kezdődött meg az elpusztult intézmények újjászervezése. Az újjáalakított káptalan javadalmai az általános gyakorlatot követve sorrendben a következők voltak: nagyprépost, olvasókanonok, éneklőkanonok, örkanonok, székesegyházi főesperes és kanonok. A nagyprépost jelzőjének használatát a történeti hagyományon kívül az egyházmegyében található két préposti méltóságtól – a felsőörsi és a hantai préposttól – való megkülönböztetése indokol-

ta. Mivel a főpásztor a XVIII. században gyakran tartózkodott székhelyétől távol, Sümegen, illetve Acsády Ádám püspök még Pápán is, egy-egy kedvelt kanonokja hosszabb ideig mellette tartózkodott. Őket a források gyakran illetik az oldalkanonok megnevezéssel. Acsády Ádám oldalkanonokjaként Dubniczay Istvánnal találkozunk, Padányi Biró Márton pedig Kis Pált, majd Sélyei Nagy Ignácot rendelte maga mellé. Az oldalkanonoknak – csakúgy, mint a káptalan birtokigazgatásában vezető szerepet játszó, a kanonokok által maguk közül választott dékánkanonoknak – nem volt önálló javadalma, hanem egy káptalanon belüli tisztség megnevezésére szolgált. Az oldalkanonoki feladatok ellátása gyakran okozott konfliktust a káptalan és a főpásztor között, mivel a püspök mellett tartózkodó kanonok nem tudott részt venni a káptalan közös feladatainak ellátásában, például a karimák végzésében.⁹

Acsády püspök udvarában

Kérdések merülhetnek fel az ügyben, hogyan került Dubniczay István a trencsényi jezsuita kollégiumból a veszprémi egyházmegyébe, sőt egyenesen Acsády püspök udvarába. A XVIII. század elején létezett ugyan szeminárium Veszprémben, ám a piarista iskolába kihelyezett fiatalok képzése nem volt megfelelő. Acsády Ádám püspöki kinevezésének pápai megerősítése váratott magára, mivel a Szentszék a jóváhagyást feltételekhez kötötte. A pápai kúriának nem a jövőendő püspök személye ellen volt kifogása, hanem a török hódoltság utáni állapotokat tartották katasztrofálisnak. A pápa a székesegyház rendbehozatalára, püspöki székhely, szeminárium és egyházi zálogház építésére, valamint hittudományi és gyóntató kanonok kinevezésére kötelezte az új püspököt. A papképzés azonban nem tudott rögvést elindulni, csak Padányi Biró Márton püspök idejében kelt életre az iskola. Több egyházi intézményhez hasonlóan ezt is adományok alapozták meg. Még Dubniczay István végrendeletében is találkozunk a szeminárium javára tett felajánlással. Az egyházmegye papjai a környező intézetekben tanultak, ki Győrben, ki Bécsben, de sokan közülük a nagyszombati *Collegium Rubrorumban*. Dubniczay is ennek a jó hírű iskolának lehetett a hallgatója, ahogy az 1750-es években János nevű unokaöccse is, aki a kaszai egyetemen folytatta tanulmányait.¹⁰

Nem állnak rendelkezésünkre olyan források, melyekkel részletesebben leírhatnánk Dubniczay útját Veszprémbe, a Trencsén megyéből származó fiatalember már felszentelt papként került Acsády Ádám püspök udvarába.¹¹ Az ő kezéből nyerte el 1737-ben a Szent Mihály arkangyalról címzett hantai prépostságot, amely a középkor és az újkor során is kis létszámú intézmény volt.¹² A középkorban a hantai társaskáptalan előljárója nem szerzett azonnal veszprémi kanonoki javadalmat, sőt a források alapján azt is nehéz megmagyarázni, mely esetekben lett a prépost a káptalan

tagja.¹³ Az 1515-ben tartott veszprémi zsinat szabályozta a posztot, ám a török hódoltság után csak nehezen állt helyre a rend.¹⁴ A káptalan, amelynek élén Padányi Biró Márton nagyprépost állt, tiltakozott Dubniczay kinevezése ellen, mert állítása szerint a hantai préposti cím össze van kötve a veszprémi kanonoki javadalommal. Acsády püspök felszólította a káptalant, hogy állítását igazolja oklevelekkel, amit a káptalan nem tudott megtenni – az előző hantai prépost nem más volt, mint a jelenlegi püspök, aki abban az időben nem volt veszprémi kanonok, sőt többen elődei közül hasonló helyzetben voltak. A tiltakozáshoz és az utána következő bizonyításhoz kutatómunkát kellett végeznie a feleknek a káptalani levéltárban.¹⁵ Ettől az eseménytől számíthatjuk Dubniczay István és Padányi Biró Márton nézeteltéréseinek kezdetét. Ezek után a káptalan képviselői belenyugodtak Dubniczay kinevezésébe és beiktatásába.¹⁶ Rövid időn belül a hantai prépost elnyerte a veszprémi kanonoki címet,¹⁷ majd két évvel később, 1742-ben már éneklőkanonokként szerepelt a forrásokban.¹⁸

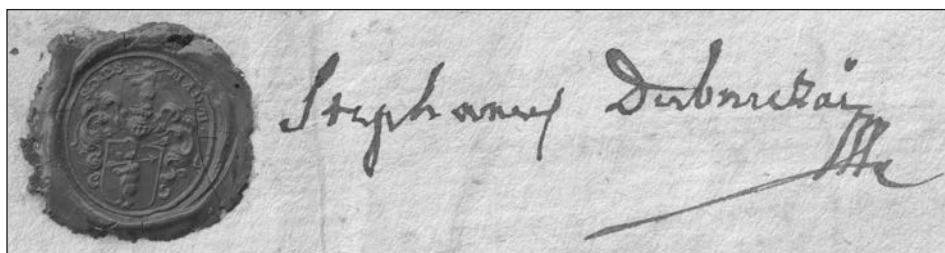
Acsády Ádám püspök oldalkanonokját szülővárosába, Pápára küldte. Ott a pálos rend építkezéseit és birtokvisszaszerzéseit kellett felügyelnie. A történeti hagyományban sokáig az építész Dubniczay Istvánt nem azonosították a veszprémi káptalan kanonokjával. Dubniczay prépost valójában a Nagyboldogasszony tiszteletére épült pálos templom építkezéseit felügyelte, nem pedig annak építtetője volt. A rend a török hódoltság után egykori birtokainak visszaszerzésére fordította az energiáit. A gimnázium felépítése a mecénások nagylelkűsége ellenére felemésztette anyagi tartalékaikat, így az új templom munkálatai akadoztak.¹⁹ Ekkor lépett elő Acsády püspök a pálosok támogatójaként, és küldte el a helyszínre bizalmasát. A kutatás már megcáfolta, hogy Dubniczay volt az építtető, valamint azt is, hogy Acsády püspök szentelte fel a templomot.²⁰ A tervező az a Wittwer Márton Atanáz volt, aki a zirci apátság építkezései során is kivette részét a munkálatokból. A hantai prépost neve viszont gyakran előfordult a pálosok irataiban. A rend letelepedésének századik évfordulóján, 1738. június 21-én Dubniczay mondta az ünnepi szentmisét Pápán.²¹ 1742. július 26-án Szent Anna napján az új templom első miséjét is ő mondta, ám a perjel, Kunktár József tartotta a szentbeszédet. Ők ketten segédkeztek a templom szentelésének előkészületei során is.²² Nem véletlen tehát, hogy az 1741. március 28-án megírt első végrendeletében a pálos szerzeteseket bízta meg utolsó akaratának végrehajtásával.²³

Padányi püspök udvarában

Acsády püspök halála után új fejezet kezdődött Dubniczay István életében. A káptalan fejének ekkor Padányi Biró Márton nagyprépostot nevezték ki. Padányi

régi nemes családból származott, a csallóközi Alistál református templomában keresztelték meg. Apja korán elhunyt, anyja ezért a családjához küldte őt, hogy katolikus neveltetésben részesüljön. A nagyszombati *Collegium Rubrorum*ban Veszprém megyei papnövendékként tanult. 1723-tól hat éven keresztül Bicske plébánosa volt – elsőként a török hódoltság után, majd Felsőörsön hasonló karriert futott be. Már 1734-ben Acsády Ádám püspök helynöke lett, 1740-től pedig ő viselte a veszprémi nagyréposti címet. A káptalan követeként 1741-ben részt vett a pozsonyi országgyűlésen, ahol beszédével magára vonta Mária Terézia figyelmét. Ekkor a korona és a rendek szoros egymásrautaltsága mellett érvelt. 1745. március 18-tól veszprémi megyés püspök és örökös főispán.²⁴

Dubniczay pecsétje és aláírása az 1766-ban kelt végrendeletén.

VeML XII. 2. a. CO625

Dubniczay István életútját figyelembe véve feltűnő, hogy gyors pozíciószerezése után egészen a káptalanból való távozásáig – ami több mint két évtizedet ölel fel – nem tudott feljebb emelkedni az egyházi ranglétrán. A veszprémi káptalan nem számított nagy intézménynek, ám annál fontosabb volt a Magyar Királyság életében. Kevés számú kanonoki javadalom ellenére természetesen nem emelkedhetett az összes személy nagyréposti, vagy püspöki rangra, ám Dubniczay István vagyonát és cselekedeteit elnézve várható lett volna kinevezése.²⁵ A háttérben a Padányi Bíró Mártonnal húzódó nézeteltéréseket kell keresnünk, mivel a felek minden lehetőséget kihasználtak, hogy keresztbe tegyenek egymásnak. 1748-ban Dubniczay Istvánt bepanaszolták a pápai nunciushoz egy nő megbecstelenítésének vádjával, melynek háttérben valószínűleg a püspök állt,²⁶ majd 1753-ban ismeretlen személy Padányi püspököt jelentette fel az udvarnál főispáni teendői elhanyagolása miatt.²⁷ A győri szentszék felmentette a kanonokot, ám Padányi Bíró Márton ellen több vizsgálat is indult. 1753-ban az egyiket Zbiskó püspök vezette, aki ebben az időben Dubniczay István kanonoki házában lakott, amit a püspök érthetően sértőnek tartott.²⁸ Padányi püspök sok kellemetlenséget okozott Dubniczaynak, de ő sem maradt adós. A szüntelen harcok miatt, melyeknek kiváltója nem minden esetben a kanonok volt, a püspök levelezésében is megfigyelhető. Megjegyezte azt is, hogy egykori kedvenc tár-

sai még csak nem is köszöntek neki, úgy vélte, hogy ennek háttérében is Dubniczay áll. Bármit csinált a püspök, a káptalan élén Dubniczayval, mindig ellenkezett vele. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a püspök nem Veszprémbe, hanem Sümegyen építtetett magának palotát.

Acscády Ádám püspök halála után Dubniczay István visszatért Veszprémbe a pápai pálosoknál töltött megbízásából, a piarista rendház egyik szobájában rendezkedett be. Feltehetőleg a folyamatos ellenségeskedés is közrejátszott abban, hogy Padányi Biró Márton kényszerítette őt kanonoki ház építésére, sőt 1749-ben ő maga jelöltette ki annak helyét.²⁹ A veszprémi vár középkori utcaszerkezetének megbontására a XVIII. században került sor, amikor a több apró telken elhelyezkedő épületek helyére a kanonokok új házakat építettek. Dubniczay a magáét részben Karácsony Péter és Roboz Pál házainak helyén emeltette, melynek szomszédságában

*Dubniczay István címere
és jelmondata veszprémi házában.*

Fotó: Navratil Ferenc

1733-tól Padányi Biró Márton kanonoki háza állt. Az L alaprajzú, egyemeletes, részben alápincézett főépület és a kétfelől hozzácsatlakozó gazdasági és kiszolgáló épületek U alakban zárják közre az udvart, melyről szép kilátás nyílik a Jeruzsálem-hegyre. Az épület főbejárata felett látható évszám szerint 1751-ben készült el a kanonoki ház, amit a régészeti kutatások is alátámasztottak. Szintén ezen a részen található az építtető

jelmondata: „*Non est mortale quod opto*”,³⁰ azaz Ovidius után szabadon „nem vész el, ami jó”, felette pedig a kanonok kőből készült címere, melynek mezejében egy torkon átlőtt medve található.³¹ 1751. július 15-én került sor a ház szentelésére, amit Biró ellensége, Kácsor Keresztély piarista házfőnök hajtott végre.³²

A kanonok tevékenysége a Veszprémbe elköltözött idő alatt szerteágazó volt. Egyrészt a káptalant képviselve mindent megtett azért, hogy ellenkezzen az előljárója intézkedéseivel szemben, másrészt érdekes módon megfigyelhetjük, hogy az egyházmegyében zajló rekatolizációs folyamatok tevékeny résztvevője volt. Padányi püspök személye sok konfliktust szült főispáni szerepében is.³³ Ezek közül is a leghosszadalmasabb az után keletkezett, hogy Padányi újból meg akarta állapítani Veszprémbe a káptalan, a város és a püspökség birtokainak határait. A megyei bizottság elnöke, Csuzy Gáspár jó viszonyban volt Dubniczayval, sőt maga a vizs-

gálat sem a megye székhelyén, hanem a kanonok házában zajlott. Biró naplóbejegyzései szerint oda hordatták a jegyzőkönyveket, melyeket éjjel-nappal böngészték.³⁴ A helyi protestánsok kitartóan és megfontoltan a veszprémi lakosok mellé álltak, ugyanis őket is bántották Padányi intézkedései, amikor földesúri jogait kívánta gyakorolni.³⁵ Csuzy Gáspár ügyvéd és birtokos a protestáns köznemességre támaszkodott, Dubniczay István az elégedetlen káptalan élére állt, Kiss Sándor pedig a tiltakozó katolikusokat képviselte, írnokuk a piarista házfőnök, Kácsor Keresztély volt. Mindegyikük mást akart elérni, de a közös ellenfél, Biró Márton személye összefogta őket.³⁶ Dubniczay Istvánt valószínűleg a sértődöttség vitte bele a szövetségbe. Biróval kanonoktársak voltak, így jobban bántotta őt, hogy a köreiből kikerült nagyprépost, majd püspök kétségbe vonta hantai prépostságának jogosultságát. Dubniczay mindvégig kitartott az ellenségeskedés mellett, valótlanságokkal is harcolt előjárója ellen.³⁷ Azt is állította, hogy Biró jó célra soha nem költött pénzt.³⁸ A kanonok a káptalan nevében rátámadt a főispánra, aki egyben a püspöke volt, mivel intézkedései sértették a káptalan földbirtokait Veszprémben. Biró ezért magához rendelte őt és kiiktatta az éneklőkanonokot az illő viselkedésről, megróttta őt, amiért nyilvánosan sértegette feljebbvalóját. Emiatt Dubniczay *quasi in furiam actus* nyilvánosan panaszkodott. Ennek ellenére a tények azt bizonyítják, hogy Dubniczay az egyházi vagyon lelkiismeretes sáfára volt. A közös érdekek mentén létrejött szövetség tagjai folyamatosan a püspök ellen hangolták az egyes perek érintettjeit.³⁹ Biró sem télenkedett, és Bécsben megvádolta a királyi biztosokat.⁴⁰ A kanonok mindenhol jelen volt, ahol meg lehetett támadni a püspököt. Sokat utazott, társai gyakran feljegyezték, hogy Bécsben van.⁴¹ Mindszenty bíboros (akkor még Pehm József) a Padányi püspökről írt könyvében pártatlansága jeleként így védelmezte a kanonokot: „*Dubniczay egyébként jótékony ember; de dubnici tót eredettel nem érthette meg Biróban a magyar nemesi természetet. Emellett folytonos gyomor- és fejfájás gyötri.*”⁴² Valóságos ámokfutást követett el a püspök ellen, de Padányi tevékenysége, aki vagy egy évszázaddal megelőzte korát, szintén nem hajlott a kompromisszumos megoldásra.

A Veszprém városával folytatott csatározásai kitöltötték a püspök életét, sőt megpecsételte egész hivatali idejét. Padányi Biró Márton a legélesebb harcokat mégis a káptalannal vívta. Padányi Biró Márton reformjait és tevékenységét a püspöki levéltárban fennmaradt iratok alapján vizsgálhatjuk meg. Mindszenty bíboros megemlíti, hogy már 1752-ben feljegyezték róla, hogy nagyon sokat pereskedett. A viták közül nem hiányozhattak az anyagi jellegű összetűzések sem. Ezeket a várossal és a káptalannal is fenntartotta. Talán általánosnak mondható, hogy hazánkban a káptalanok nem tudtak belenyugodni a tridenti zsinat határozataiba és az azóta eltelt időben sem szívtelték, hogy a püspöki hatalom alá rendelték őket. Biró Márton tevékenységét az is nehezítette, hogy a káptalan köreiből emelkedett a püspöki rangra.

A veszprémi Dubniczay-ház homlokzata.

Fotó: Navratil Ferenc

A konfliktusok kiváltó oka az volt, hogy szerette volna megreformálni a káptalan tagjainak életét, ami mellett élete végéig kitartott.⁴³ A kanonokok a konventmisét leggyakrabban külső papokkal, főleg piaristákkal végeztették, amit nem a jótévkért, hanem saját lelkükért mondtak. A fegyelem hiánya miatt szüntelen volt közöttük a veszekedés, hanyagolták a karimát, helytelenül végezték a zsolozsmát. A püspök szerette volna két fővel növelni a kanonoki stallumok számát, illetve megtiltotta nekik, hogy az engedélye nélkül elhagyják az egyházmegyét. Padányi még nagypréposti kinevezése során felújította a nagypréposti házat a Gizella-kápolna északi szomszédságában. A püspöki cím megszerzése után viszont vonakodott azt átengedni az utódjának és a káptalannak. Orosz Pál nagyprépost számára kijelölte a szintén általa építtetett kanonoki házat a Roboz-telken, ezért sikeresen perelte a püspököt. Bíró úgy vélte, hogy mivel a kanonokok saját maguk építetik a házaikat, ezért ők rendelkeznek az egyes épületekkel. Igaz, beletörődött az ítéletbe, de halogatta a kiköltözést a préposti házból. Ezért Orosz Pál nagyprépost a püspök távollétében a cselédséggel kirakatta Bíró Márton bútorait az utcára. Padányinak három háza volt a várban, mégsem volt hol laknia. A püspöki palotában élő papnövendékeket ezért átköltöztette a saját kanonoki házába, ő maga pedig bevonult az egykori Acsády-rezidenciába.

Bíró Márton munkásságának egyik mérföldköve a nagy port kavart, majd betiltott *Enchiridion* publikálása volt. Ebben azt hirdette, amire már az 1523. évi országos törvényekben is találunk példát: *lutherani non sunt tolerandi, sed puniendi*. Oly

mértékben bántotta lelkét a protestánsok térhódítása és egyházmegyéje szegénysége, hogy gondolatait egy olyan műben fogalmazta meg, melyet a nem katolikus politikai szövetségek érdekében Mária Terézia végül visszavonatott, pedig nagyra becsülte művelt titkos tanácsosát. Még Róma is felfigyelt a hitbuzgó püspök ténykedésére, aki 20 000 lelket térített vissza a katolikusok számára.⁴⁴ Sajnos nem rekonstruálható, hogy Dubniczay István életét milyen módon érintették püspöke reformjai, ám azt világosan láthatjuk, hogy a reformáció visszaszorításában kulcsszerepet kapott. Dubniczay István szenvedélyben egyenlő ellenfélnek bizonyult.⁴⁵ Veszprémi évei során alárendelte magát püspöke rekatolizációval kapcsolatos intézkedéseinek. A XVII. század kezdetén a veszprémi egyházmegyében 30 plébánia állt, ráadásul többségük nem is kőből, hanem fából készült építmény volt, illetve magánházak pótolták azokat.⁴⁶ A siralmas helyzetet az is mutatja, hogy fél évszázaddal Pázmány Péter működése után 70 katolikus pap és háromszáznál is több protestáns lelkész működött az egyházmegyében. Padányi Biró Márton remek tájékozódását is jelzi, hogy a Rómába küldött jelentései alapján világosan látta a rá váró feladatokat, hiszen székhelye is *csak úgy hemzsegett az újhítűektől*. Rendes szemináriumra nem volt Veszprémnek, a püspöki palota is omladozott, a katolicizmus hanyatlott, a templomok nem rendelkeztek alapvető felszereléssel. A Rákóczi-szabadságharc leverése után III. Károly király *Carolina resolutio* megnevezésű rendelete szerint olyan helyeken, ahol a templom bizonyíthatóan a katolikusoké volt, de protestánsok kezére került, vissza kell tőlük venni. A kialakult vallási helyzetet történeti jogon kívánták megoldani, figyelmen kívül hagyva a települések lakosainak hitéletét.⁴⁷ Padányi Biró Márton fáradtságos munkával először a székesegyházat, amit jegyesének nevezett, látta el különböző javakkal, felszerelte a templomot, restauráltatta az épületeket. Tevékenységét nyomon követhetjük az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a *canonica visitatio* alapján, mivel a tridenti zsinat előírása szerint a püspökök kötelesek voltak két évente végiglátogatni egyházmegyéjüket, amire Veszprémben 70 éve nem került sor.⁴⁸ Hasonlóan jó támaszt nyújtanak az általa készített lélekösszeírások is.⁴⁹ Padányi 1745-ben kezdte meg birodalma feltérképezését, amihez engedélyt és támogatást kért a királynőtől és a pápától is. A vizitáció során felkereste a protestáns templomokat is és jelentéseket írt az ott tapasztaltakról.⁵⁰ Tanulmányosnak nevezte az útjait, mivel azok jelentősen befolyásolták további munkáját, egyházszerző tevékenységét. Elsősorban a plébánosok számát kívánta növelni, ami egyben azt is jelentette, hogy a plébániákat is meg kellett többszörözni. Ez a folyamat már Acsády Ignác idejében elindult, de Biró Márton nagyobb hévvel vetette bele magát a megújulásba. Püspöksége végén már 87 további plébániával rendelkezett az egyházmegye: 48 újat alapított és 39-et helyreállított. Tervei között szerepelt további tíz plébánia, de ezek közül halála után csak négy jött létre.⁵¹ Becslések szerint a felújításokra és alapításokra a saját vagyonából több mint 240 000 forintot költött.

Dubniczay és a rekatolizáció

A veszprémi egyházmegyében némely templomfoglalás harcok árán ment végbe, melyek történetét a forrásoknak köszönhetően ismerhetjük. Dubniczay István életében kiemelkedik a lovasi ügy, ami a település református egyházának fordulópontja volt a XVIII. század közepén.⁵² Történeti jogaira hivatkozva a veszprémi káptalan a birtokain sorra foglalta vissza a templomokat a reformátusoktól, valamint mindent megtett azért, hogy jobbágyaik ne gyakorolhassák vallásukat és térjenek vissza az igaz hitre. Lovason két prédikátort ismerünk, Terestyéni Józsefet (1743–1753) és utódát Keszi Jánost (1753–1754), akit a falusiak a földesúr engedélye nélkül hoztak be. 1753-ban a lovasi és az alsóörsi asszonyok akadályozták meg a templom visszavételét, így a kanonokok és embereik távozásra kényszerültek. Az ügy nagy port kavart, ám a lakosok nem érték el céljukat. Lovas településen a reformációval kapcsolatos problémák még azelőtt jelentkeztek, hogy a veszprémi káptalan kanonokjai lefoglalták a templomot. Terestyén József kálvinista prédikátor személyét és cselekedeteit már korábban is vizsgálták. 1752-ben vizsgálati jegyzőkönyv készült Terestyén lovasi működéséről.⁵³ A 4 tanúnak 5 kérdést tettek fel, melyek segítségével azt szerették volna megtudni, hogy a pápista lakosok körében mennyire terjedt el a kálvinista befolyás. Az egyik tanú Antal Ferenc szabados volt, aki elmondta, hogy *„a mostani lovasi prédikátor, Terestyén József, Medve János pápista ember lovasi csordás gyermekét megkeresztelte ennek előtte három esztendővel. Tudja azt is, hogy azon esztendőben azon csordásnak négy gyermekét temette el. Azt is tudja, hogy még anno 1751-ben ugyan ott lakozó Mecséri György pápista ember fia vette el Alsóörsön lakozó Faragó Mihály pápista ember leányát, és ismét ezen pápista Mecséri György leányát lovasi Sátor Adám fia elvévén mindegyiket a lovasi prédikátor megeskette és így mindegyiket kálvinistává tette.”*⁵⁴ Történt ez annak ellenére, hogy a felsőörsi prépost mindezt kifejezetten megtiltotta. Kiderült, hogy a prédikátor szolgált a lutheránusoknak is, ráadásul a vegyes házasságokat is jóvá hagyta, özvegyasszony is templomban köthetett új frigyet.

A lovasi prédikátor, Terestyéni József halála után a veszprémi káptalan négy tagja elment Lovasra, hogy érvényesítsék a földesúr akaratát. A megyei megbízottak már korábban értesítették a falusiakat a káptalan utasításairól, miszerint az engedélyük nélkül nem hozhatnak új lelkészt a faluba. Ám a lovasiak nem ijedtek meg, találtak új prédikátort, akit Csopakon egy magánházból szállásoltak el. Arról, hogy mi történt ezután, több levél és tanúvallomás is tudósít. 1753. július 18-án, tehát a protestáns lelkész halálát követően, a kanonokok, név szerint Orosz Pál nagyprépost, Pöstényi Mihály olvasókanonok, Dubniczay István éneklőkanonok és Szentimrei Szabó Ferenc örkanonok, népes kíséretükkel – velük tartott még Kozorics Ferenc veszprémi plébános, Türgyei Péter salomvári plébános, egy fiská-

Lovasi templom.

*Reguly Antal Múzeum és Népművészeti
Alkotóház Fotógyűjteménye*

verték a felbőszült reformátusok. Mindeközben moslékkel és ganéval dobálták a kanonokokat. Padányi Biró Mártonnak címzett levelében Lenthly István általános püspöki helynök azt írta, ha a klerikusoknak nem sikerül elmenekülniük, agyonverik őket.⁵⁶

Az incidens után a káptalan megpróbált hivatalos úton elégtételt venni. A reformátusok a pecsét feltörését azzal magyarázták, hogy az a véletlen műve volt és a legnagyobb felfordulást nem is ők, hanem a szomszéd falu lakosai okozták.⁵⁷ Az 1753. július 18-án történtek után a lovasiak állandó őriséget állítottak, hogy időben értesülhessenek a káptalan további templomfoglaló szándékairól. Ugyanakkor az érintett felek peres úton is próbálták érvényesíteni saját igazukat. A vizsgálat során több tanút kihallgattak, amiről jegyzőkönyvek is készültek. Csutor András, Zala vármegye „öskütye” 1753. augusztus 20-án tett tanúvallomást. Az esküdt a környező településeket járva július 18-án érkezett meg Lovasra. A község mezején, közel a faluhoz, találkozott Dubniczay és Pöstyéni kanonok urakkal, akik éppen akkor menekültek ki Lovasról. Arra kérték a hivatalnokot, hogy figyelmeztesse a templom mellett

lis, három inas és két lovas hajdú – és parancslevéllel a kezükben megjelentek a településen, majd lepecsételték az oratóriumot, azaz a templomot, az iskolát és a paplakot, vagyis a prédikátor házát. Arra utasították a lakosságot, hogy a földesúr, tehát a veszprémi káptalan engedélye nélkül ne merészeljenek új prédikátort hozni a faluba. A református lelkész helyettesítésére a földesúr engedélye nélkül hozott személyt börtönbüntetéssel fenyegettek, így távozásra kényszerült. Az asszonyok erre nagy lármát csapva felszaggatták a pecsétet és félreverték a harangokat. A szerszámokkal felfegyverzett falusiak összegyűltek a templom körül.⁵⁵ A Lovas faluba érkező szekereket körbefogták és megtámadták a káptalan képviselőit. A kanonokok közül a legrosszabbul Dubniczay István járt, akinek a fejét ösztökével be-

álló embereket a földesúr utasítására, ugyanis aki leszakítja a pecsétet, azt tömlöcbe vetik. A kanonokokat megkövezték és meg is verték, nagy darab fákkal, dorongokkal és póznákkal kergették őket. Kis híján a hivatalnokot is megtámadták, csak a falu bírójának, Pálffy Jánosnak köszönheti megmenekülését. Ő ugyanis tudta, hogy más ügyben érkezett a faluba és nem a kanonokokat kísérte. Csutor a lármát keltőket, akik feltörték a pecsétet, kérdőre vonta. A bíró azt felelte, hogy még akkor leszaggatták a pecsétet, amikor a főtisztelendő urak jelen voltak. Ott helyben, a zavarág közepette vonta kérdőre az esküdt a rendbontókat, egy közülük pedig azt tanácsolta neki, hogy jobban tenné, ha még most elmenne a faluból, „mert bizony még ma kegyelmedet is megütyük”. Arra a kérdésre, hogy miért kellett megverni a főtisztelendő urakat, egyértelműen azt felelték, hogy az egyháziak maguk tehetnek a dolgról, nem kellett volna templomot foglalni.⁵⁸

1753. augusztus 8-án került sor a lovasiak kihallgatására, melynek során azt szerették volna megtudni, mi történt valójában a faluban és kik a bűnösök. A tanúk között főleg katolikusok szerepeltek, a protestáns lakosok csak annyit közöltek, hogy valóban megtörtént az incidens, ám ők csak hallomásból tudnak a dolgról. A kihallgatás során hét kérdést tettek fel a beidézeteknek: 1. Tudja-e, hogy amikor haldoklott a lovasi prédikátor, a földesúr megtiltotta, hogy új prédikátor jöjjön helyettesíteni Terestyényt? 2. A földes úr tilalma ellenére Csopakról hoztak alattomban prédikátort? 3. A káptalan négy tagja elment Lovasra és minden háborgás nélkül kívánták lepecsételni a prédikátor házát, az iskolát és az oratóriumot. Tudja bizonyosan, hogy rögtön ezután minemű káromkodásokkal, szidalmakkal és csatával támadtak az urakra? A harangot félreverték, a mezőről és szőlőből beszaladtak a falusiak és hírül adták azt az alsóörsieknek? 4. Látta vagy hallotta, hogy a lovasi és alsóörsi férfiak dorongokkal, póznákkal és vasvillákkal, az asszonyok pedig peme-tekkel és előre elkészített moslékokkal az urakat és kíséretüket verték, mocskolták, kövekkel hajigálták? Az urak közül leginkább hármat megsebesítettek, kiket vérbe fagyva hagytak, és ha nem kapaszkodtak volna fel szekereikre, talán agyon is verték volna őket? 5. Nevezze meg, kik voltak lovasiak és kik alsóörsiek, kik voltak a felbújtók, minemű káromkodások és veszekedések történtek, kik kiáltották, hogy pápista disznók az urak? 6. Tudja-e azt a tanú, hogy a káptalan pecsétjét azonnal nagy morgolódás közepette leszakították és kik voltak a fő kolomposok? 7. Utoljára pedig hallotta-e a tanú, hogy azt mondták, ha ezután bármelyik pap vagy szerzetes csak átmegy a falun, azt agyonverik? A tanúk jelen voltak, amikor a négy kanonok kiment Lovasra és lepecsételték a prédikátor házát, az iskolát és az oratóriumot is. Egyikük beszámolt arról is, hogy a csopaki prédikátor egy ideig Torma Ferenc lovasi házában tartózkodott. A pecsétet Balogh János felesége, Kovács Jutka és az ifjú Sebestyén felesége, Bertók Anna szaggatták le. A harangot félre verték és a mezőről és a szőlőhegyekről az emberek mind odagyültek köréjük és rátámadtak az embe-

rekre. Azt is látták, hogy mind Felsőörsről, mind Alsóörsről az emberek nagy fúriával gyülekeztek, durungokkal és husángokkal, az asszonyok pedig az előkészített moslékkal az urak közül egyet meg is moslékoltak, némelyeket meg is verték. Pöstyéni urat kétszer kővel meghajították, Kozorics úrnak a fejét kővel betörte alsóörsi ifjú Gál Imre felesége Antal Kata, aki ezzel dicsekedett is, Dubniczay kanonok urat ösztökével alsóörsi Horváth István mellbe ütötte. Az asszonyok pedig, akik az urakat öntözték és locsolták, a következők voltak: Pálffy Jánosné, Mészárosné, Mesterné, Kocsola Józsefné, ifjú Sebestyénné. Rühes pápistának, vérszopó pápista disznónak, pokol tüzére való lajha fiaknak mondták őket. A lármát csapók között volt Sátor Gergelyné, mondván: „*Gyertek asszonyok! Eljöttek a gyilkosok!*” Több tanú azt vallotta, hogy az asszonyokat azért bujtották föl, hogy akármit cselekednének, semminemű büntetés nem fogja érni őket. Úgy látták, ha az urak hirtelen nem kaptak volna el, talán gyilkosság történt volna. Mária Magdolna napján Lovas helységben összegyűltek az alsóörsiek, felsőörsiek, arácsiak, szentkirályszabadjaiak, vámosiak, szentgáliak, csopakiak, kövesdiek és paloznakiak, akik a felsőörsi búcsúból jöttek. Ekkor Pálffy István megkérdezte, hogy a káptalanból ki volt jelen a búcsún, erre azt felelték, hogy ott egy káptalanbéli úr sem volt. Mikor a felsőörsi búcsúnak vége lett, az összes ember magától szétszéledt. A gyülekezés azért volt, mert azt hirdették, a felsőörsi búcsú után eljönnek a káptalanbéli urak és elveszik a templomot. 1753-ban végleg megszűnt a református egyház Lovas településen, ezután nem sikerült helyreállítani a közösséget. A kisszámú katolikus lakosság alárendelt helyzetben élt annak ellenére, hogy a veszprémi káptalan volt a legnagyobb földesúr a területen. A káptalan a hivatalos procedúra után visszaadta a templomot a katolikus híveknek, melyet barokk stílusban helyreállítottak. Fenntartására a káptalan tagjai több alapítványt tettek, többek között Dubniczay István is adományozott egy kisebb összeget a végrendeletében.

Füle is azok közé a települések közé tartozott, ahol az erőszakos fellépés nem hozott számottevő eredményt, ellenben felzaklatták a kedélyeket, így ellenséges eszközökhöz folyamodtak a protestánsok is. A településen a vallásháború már az 1720-as években megkezdődött, 1733-ban Acsády püspök megállapította, hogy a többségében református falu a katolikus egyházi szervezetbe nincs bekapcsolva. Ezért is igyekezhetett a káptalan katolikus családokkal betelepíteni Fülét.⁵⁹ A káptalan a tulajdonában lévő birtokainak nem csak a hitéletét tartotta szemmel, hanem földesúrként részt vett azok mindennapi életében is. Balatonfüreden például még 1755 előtt Dubniczay kanonok néhány évre elvette a káptalan jobbágyaitól a nádlás jogát, amit azonban később visszakaptak.⁶⁰ Fülén újabb incidens érte a kanonokot: amikor 1749. augusztus 19-én a tized szedése miatt a faluban járt, egy Kovács János nevezetű jobbágyot megbotoztatott és a felháborodott lakosok rátámadtak a kanonokra. Csak Almádi András plébános könyörgésére engedték őt el. A jobbágy állító-

lag Bécsbe ment, hogy ott adja át a reformátusok panaszait Mária Teréziának. A botozásra azért került sor, mert a fülei reformátusok sérelmezték a földesúr, tehát a káptalan velük szembeni viselkedését és illetlen szavakkal fogadták a kanonokot.⁶¹

A zirciek mecénása

Dubniczay Istvánt különös jóindulat fűzte a zirci monostorhoz és a ciszterciekhez.⁶² A kanonok élete során több szerzetesrenddel került kapcsolatba: iskolás éveit a jezsuitáknál töltötte, Acsády püspök idejében a pápai pálosok között élt, Padányi alatt főképp a piaristáknál tartózkodott. Nem volt számára ismeretlen a szigorú regula szerinti élet. A veszprémi káptalanban betöltött szerepének köszönhetően találkozhatott először a ciszterciekkel, mikor a rend hivatali ügyeit intézte. 1750. április 14-én a veszprémi káptalan tudomásul veszi, és elismeri Rieger Kandid heinrichai apát kinevezését a zirci apátság élére. Az oklevél aláírói között szerepeltek a káptalan tagjai is, Pöstényi Mihály és Dubniczay István éneklőkanonokok.⁶³ Ez az első forrásokkal alátámasztható eset, amikor a hantai prépost és a fehér szerzetesek

között kapcsolat jött létre. Nem feledhetjük, hogy a rend ebben az időben jó viszonyt ápolt a káptalannal.

Az elkövetkezendő években Dubniczay neve gyakran előfordult a ciszterciek zirci házának *Historia domusában*.⁶⁴ Mint rendkívüli jótevőre számíthattak rá a szerzetesek. 1752-ben Padányi Biró Márton felszentelte az elkészült új apátsági templomot, ám ekkor annak berendezése még nem volt teljesen kész. 1754-ben a zirci apátsági templomban felállítandó főoltár céljára Dubniczay 4000 forintot adott. A szerzetesek ebből a pénzből vásárolták Bécsben az oltárképet, amely Mária Mennybemenetelét ábrázolja. Készítője nem más volt, mint a híres Franz Maulbertsch, akinek a műveit Padányi Biró Márton is kedvelte. Időközben a kanonok adományából a pápai fafaragók elkészítették a főoltárt. Felállítását és a

A Dubniczay által adományozott örökmécses a zirci bazilikában. Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

díszítő faragványokat a mester Zircen végezte a segédeivel.⁶⁵ az első szentmisét 1756. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján maga a jótevő mondta.⁶⁶ Dubniczay a következő években egy ezüsből készült öröklámpát készíttetett a bazilika számára,⁶⁷ amely a mai napig a templom dísze, két üvegcsillárt,⁶⁸ két karos gyertyatartót, majd a templom mind az öt oltárát megaranyoztatta.⁶⁹ 1758. június 30-án Schneider Péter zirci perjel igazolta, hogy Dubniczay és vérrokona, Vietoris Ilona, 8000 forintot adott kezelésre, melynek kamatát az fogja kapni, aki a másikat túléli.⁷⁰ A *soror* jelzővel ellátott hölgyről nem tudjuk pontosan, milyen rokoni kapcsolatban volt a préposttal, végrendeleteiből csak két testvérét ismerjük, Annát és Sándort. 1762. április 25-én Ilona meghalt. A zirci konvent *Historia domusa* így emlékezett meg erről: „*Ez évben a halál kinyújtotta kaszáját Vietoris Ilona tekintetes asszonyra, aki bátyjával, Dubniczay István veszprémi kanonok úrral jótevőnk volt. Apátsági templomunk Szent Anna oltáránál nyugszik.*”⁷¹ Még ugyanebben az évben az említett 8000 forintot Dubniczay kamatostul a zirci apátságnak ajándékozta.⁷² A porosz agresszió következtében – a kettős apátság megléte miatt – a zirci konvent anyagi gondokkal küzdött.⁷³ A nagy reményekkel kecsegtető apátság nehezen kapott támogatást az anyamonostortól, ezért a prépost adományai után a perjel kénytelen volt további 6000 forintot kölcsön kérni.⁷⁴

Míg Dubniczay jótékonyágának valóságos özönével halmozta el Zircet, addig közte és Biró püspök között állandósult a küzdelem. Padányi életének utolsó éveiben már csak elvétve tartózkodott Veszprémben. Őt is megviselte az állandó harc a káptalannal és a várossal és nehezen tette túl magát könyve betiltásán, de utolsó hónapjaiban okozott még néhány kellemetlenséget kanonokjának: Dubniczay István is menekülni kívánt Veszprémből. Rómához folyamodott felmentésért a helyben lakás alól, mert neki a veszpréminél enyhébb levegő kell, ilyen pedig nézete szerint a zirci. Biró véleményezi az engedély megadását azzal, hogy a kérvényező kanonok már 5 éve gyakori, majdnem mindennapos szédüléstől és fejfájástól szenved, és ehhez járulnak a veszélyes lázrohamai.⁷⁵ 1759-ben annyit sikerült elérnie, hogy felmentették őt a helyben lakás alól, tehát elhagyhatta a veszprémi káptalanban kijelölt helyét.⁷⁶ Mivel Padányi püspök rossz képet festett a kanonokról, Róma nem teljesítette kérését. Pontosán nem tudjuk, mikor érkezett meg a pápai kúria válasza, ám Biró Márton közben meghalt. Több hónap is eltelt, mire Dubniczay elszánta magát a nagy döntésre. 1763. március 5-én, böjt 3. vasárnapján, Koller Ignác veszprémi püspök előtt lemondott a veszprémi kanonoki javadalmáról, de a hantai préposti címét meghagyta magának.⁷⁷ A rákövetkező napon már Zircről címezte levelét, melyben megadta azon tárgyak és javak jegyzékét, amelyeket eltartása fejében a zirci konventnek felajánlott.⁷⁸ Ettől kezdve nem találkozhatunk a hantai préposttal a veszprémi káptalan okleveleiben. Távozása után kanonoki háza a káptalan tulajdonába került.

A zirci Dubniczay-ház.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

Koller Ignácot Padányi Biró Márton püspök méltó utódjának tekintették kortársai. 1765 és 1773 között ő építtette a püspöki palotát, restauráltatta a Gizella-kápolnát és megkezdte a szeminárium építtetését, a várbéli vízvezeték kiépítése is a nevéhez fűződik. A hantai prépostságot 1767-ben a káptalanhoz csatolta, így a kanonoki javadalmak számát hétre emelte.⁷⁹ Az új püspök nem szerette volna tovább húzni Dubniczay István szenvedését Veszprémben, neki nem voltak személyes nézeteltérései a kanonokkal. A prépost a ciszterciektől megkapta az egyik használaton kívüli épületüket az apátsággal szemben, amely a XVIII. század elején a Rákóczi-szabadságharc áldozatául esett. Ez már korábban megtörténhetett, mivel még kanonokként is gyakran időzött a szerzetesek között: az önálló háztartáshoz szokott úr az újonnan felépített apátságon kívülre költözött. Ezt támasztja alá az is, hogy idősebb korára nem novíciusként lépett a rendbe. A szerzetesekhez való tartozás egy másik módjában volt szerencséje részesülni. 1763. június 1-jén Konstantin Haschke apát a heinrichai és zirci konventek és a ciszterci rend konfraterévé szentelte a prépostot.⁸⁰ Ez annyit jelent, hogy testvéri fogadalmat tett, teljes jogú ciszterci szerzetessé lett, de a fogadalmáról kiállított oklevélben nem részletezték további életét. Konstantin Haschke nevezett év elején lett heinrichai apát, ám a zirci kinevezés megerősítésére még várnia kellett. Ezért is történt, hogy Dubniczay István a fogadalmát nem tehette le helyben, hanem el kellett utaznia Sziléziába. Az apát gyakran meglátogatta a zirci testvéreket és Koller Ignác veszprémi püspökkel is kedvező egyezségeket kötött.

*A heinrichauai apátság kvadruma.
Reguly Antal Múzeum és Népművészeti
Alkotóház Fotógyűjteménye*

A következő években Dubniczay István vagyonának nagy részét a ciszterci szerzeteseknek adta. Ebből is látszik, hogy nem novíciusként élt, mivel fogadalomtéttele után is rendelkezhetett személyes vagyonnal. 1766. március 12-én még a hantai prépostság törzsokhegyi szőlőjét is a rendnek adományozta, mindössze évenként 6 forintnyi bért kötött ki magának jogelismerés címen.⁸¹ A ciszterciek kötelékében eltöltött időből nem ismerünk olyan feljegyzéseket, amelyekből közelebbről megismerkedhetnénk a prépost szerzetesi életével, a rend szabályainak megfelelően élte mindennapjait és tevékenyen részt vett Zirc második felvirágztatásában. A következő írásos nyoma a prépost cselekedeteinek a saját végrendelete, amelyet 1766. július 1-jén készítettett el zirci házában.⁸² Testamentumának köszönhetően több értékes információt tudhatunk

meg a prépost és a település múltjából is. Ugyan ezen a napon keletkezett egy apáti rendelet is, amelyben Konstantin Haschke meghagyta a szerzeteseknek, hogyan viselkedjenek, és mit cselekedjenek a következő látogatásáig.⁸³ Két nappal később, azaz július 3-án Dubniczay elkísérte az apátot Heinrichaubá, ahova július 16-án érkeztek meg. Itt azonban a rendház nagy szomorúságára július 24-én a vendég agyvérzést kapott, amitől majd egy teljes hónapon át eszméletlen volt. Az eseményekről a zirci Historia domus oldalain értesülünk: *„Míg tervezgették, hogyan töltsék a szép napokat, Dubniczay urat ugyanezen hónap 24-én agyvérzés érte, néhány hónapig betegeskedett annyira súlyosan, hogy egy teljes hónapig öntudatlan állapotban Heinrichaunak inkább terhére volt, mintsem vigaszára, amint óhajtották volna.”*⁸⁴ Az apátságban úgy döntöttek, esetleg magának a betegnek a kérésére, hogy visszaviszik őt Zircre. *„Amikor úgy-ahogy helyre állt Dubniczay úr egészsége, éretten megtanácskozták, hogy Heinrichauból áthozzák Zircre. [...] Október közepén megérkeztek Zircre, de a hantai prépost nagyon rossz állapotban volt, és szédült.”*⁸⁵ Karácsony napján ismét agyvérzést kapott és négy nap haláltusa után december 29-én eltávozott az élők sorából. *„Közeledve tehát az élet határához, mint máskor, most is megbénulás kínozta az Úr születésének szent napján, de a betegsé-*

A zirci apátság látképe az arborétumból.

Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház Fotógyűjteménye

gének rosszabbodó állapota miatt, vagy erőinek fogytán, vagy a kora miatt rosszabbul kezdte érezni magát, és elhatalmasodó betegsége haldokolásba csapott át. Tudjuk, hogy nem régen megtisztította már lelkiismeretét a gyónásban, de fájlaltuk, hogy a betegeknek rendelt szentségeket nem tudjuk földadni neki gondolkozásának zavartsága miatt. Már nem ad jelet. December 29-én adta ki lelkét. Gondoskodtunk, hogy temetése a legnagyobb ünnepélyességgel történjék. Meghívtuk Drávecz József veszprémi általános helynök urat, és ő ünnepélyes főpapi gyászszertartást tartott. Eltemettük a kriptában, jobboldalt nyugszik.”⁸⁶ Mint azt a ház krónikájából is kiolvashatjuk, 1766. december 29-én halt meg, a temetésre pedig december 31-én került sor.

Emléke máig él Veszprémben és Zircen is, jelentős adományokat tett a rendnek és az egyházmegyének, melyek egy része napjainkig megtekinthető. Eddig arról számoltunk be, hogy az egykori prépost két végrendeletet készített. Csakhogy utolsó akaratának végrehajtásából kiolvasható, hogy létezett legalább még egy testamentuma. *„Végrendelete azt mutatja, hogy igen nagy vagyona volt, mert a mellett, hogy sok pénzt fordított a veszprémi székesegyház éneklőkanonoki házára, melyet az alapoktól ő építtetett, hagyott a nővérének és örököseinek 2200 forintot, fivérének 1000-et, a pápai remete pálos atyáknak hetenként 3 miséért 7000-et, a székesegyháznak 1000-et, a veszprémi tisztelt káptalannak a perekre és a káptalani javak visszaszerzésére vagy megőrzésére 1000-et, a Jézus Társasági atyák fehérvári rendháznak 1000-et, a karmelita atyák ugyancsak fehérvári templomának kifestésére és*

A Dubniczay-ház a veszprémi Várban.

Fotó: Navratil Ferenc

díszítésére 3000-et, az újonnan építendő teveli templomra 4000-et. Továbbá, hogy Zircen hetenként elmondjanak három misét a haldoklókért, a közeli bűnveszélyben forgókért és elhunyt rokonaiért 5000-et, a trencsényi zarándokházra 300-at, a dubniczai templomnak 1.500-at, három balatonmenti templomnak 2000-et és egy másik zarándokház számára 200-at. Minden holmiját, ingóságát megjelölés, vagy a végrendeletben történő említés nélkül Zirc birtokolja, nem számítva az ezüst-készletet ezüst gyertyatartók öntése céljából. Ezek: a könyvtára, a bútorai, képei, asztalok, ón tányérok és egyéb használati tárgyak. Ezenek felül gondoljunk az általa készített ezüst monstranciára, a 3 ezüst mécesre, amelyeknek a működtetésére pénzt adott, végül számítsuk ide a 6 ezüst ereklyetartót hiteles és pecséttel megerősített szent ereklyékkel: Szt. Anna, Szt. István, Szt. Imre, Szt. Mónika és Szt. Ágoston ereklyéi.”⁸⁷ Családjára és a számára meghatározó intézményekre hagyta teljes vagyonát. A trencsényi kórház születésének helyére utal, a trencsényi zarándokház pedig iskolás éveinek emlékét őrzi. A veszprémi káptalannak adományozott javak egyértelműen a kanonok korában érdekelt ügyeket szolgálták, bár még végrendeletében sem hagyta szó nélkül a személyét ért korábbi sérelmeket. A zirci házáról, amely napjainkban a Reguly Antal Múzeumnak és Népművészeti Alkotóháznak ad helyet, kiderült, hogy már korábban is a rend tulajdonában állt. Kölcsonbe kapta a ciszterciektől zirci tar-

tózkodása idejére. Ekkor átépítette, vagyis lakhatóvá tette a század elején lerombolt épületeket és önálló háztartás vezetésére tette alkalmassá. Annak érdekében pedig, hogy a jövőre nézve tisztázza a tulajdonjogokat, egyértelműen a cisztercieknek adta vissza. A szerzetesek számára tett tárgyi adományok közül napjainkig több is megtalálható a ciszterci apátságban. Az ereklyék, kelyhek és az ezüstnemű nagy része azonosítható, ám a bútorok és a könyvtára ma már nem ismert.⁸⁸

FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

- HISTDOM. = *Historia Domus*. Zirci Apátság Újkönyvtára. 1738.
- HORNIG 1903. = HORNIG Károly (ed.): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója*. Veszprém, 1903.
- MNL VEML XII.2.A. = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, XII.2.a. A cisztercita rend Zirc-Pilis-Pásztó és szentgotthárdi apátságának levéltára. Archivum vetus 1295–1916.
- VÉL I.1.43. = Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Archivum Kollerianum. I.1.43.
- VÉL I.1.39.b. = Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Protocolla, Protocolla episcopalia. I.1.39.b.
- VÉL III.48/6. = Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Negotia religionaria. Districtus Fürediensis. Lovas, Fasc. III. r. 48/6.
- HERMANN–JAKAB 2013. = HERMANN István – JAKAB Réka: *Testamentaria dispositio domini Martini Biro de Padany episcopi Wesprimiensis de anno 1762. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762*. Veszprém, 2013.
- KADÁR–KISS–PÓKA 2011. = KADÁR Zsófia – KISS Beáta – PÓKA Ágnes (eds.): *A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1635–1773*. Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 26. Varia Theologica. Budapest, 2011.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. *Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae VIII*. München, 1987.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- AGGHÁZY 1937. = AGGHÁZY Mária: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. Veszprém, 1937.
- BALASSA 2000. = BALASSA László: Kralovánszky Alán 1980. évi ásatása és falkutatása a veszprémi Vár utca 29. – az ún. Dubniczay-ház telkén. In: REGENYE Judit (ed.): *Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*. Veszprém, 2000. 67–99.
- BYSTRICKÝ–ROGULOVÁ 2010. = BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.): *Dubnica nad Váhom. Od minulosti po súčasnosť*. Dubnica nad Váhom, 2010.
- GRÜGER 2000. = GRÜGER, Heinrich: A henrichau apátok magyarországi vizitációi (1701–1810). In: *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XVIII*. 83–96.
- HAJNÓCZI 1978. = HAJNÓCZI Gábor: Adalékok a zirci apátság könyv- és műgyűjtő tevékenységének történetéhez a XVIII. század végén. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. (1978.) 189–205.

- HARIS 2009. = HARIS Andrea: „Istae fabricae a Matino” Padányi Bíró Márton és a sümegi templom falképei. In: JÁVOR Anna – SLAVÍČEK, Lubomír (eds.): *Késő barokk impressziók, Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) és Josef Winterhalder (1743–1807)*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 9. Budapest, 2009. 13–30.
- HERMANN 2015. = HERMANN István: *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században 1700–1777*. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37. A veszprémi egyházmegye múltjából 28. Veszprém, 2015.
- HORVÁTH 1930. = HORVÁTH Konstantin: *Zirc története*. Veszprém, 1930.
- HUDI 2001. = HUDI József: *Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene*. Veszprém, 2001.
- KEMPELEN I–XII. = KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. Budapest, 1911–1932.
- LÁSZAY 2007. = LÁSZAY Judit: A veszprémi Dubniczay-ház (Vár u. 29.) műemléki kutatása és annak hatása az épület újjászületésére. *Műemlékvédelem* 51. (2007.) 94–106.
- LÁSZAY 2008. = LÁSZAY Judit: A Dubniczay-palota rövid építéstörténete. In: HEGYESHALMI, László (ed.): *László Károly Gyűjtemény Veszprém. Dubniczay-palota*. Veszprém, 2008. 23–153.
- LÁSZAY–KLOBUSOVSZKI 2007. = LÁSZAY Judit – KLOBUSOVSZKI Péter: *A veszprémi Dubniczay-palota rekonstrukciója*. Kézirat.
- LUKCSICS–PFEIFFER 1933. = LUKCSICS Pál – PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. A veszprémi egyházmegye múltjából 1. Veszprém, 1933.
- NAGY I–XIII. = NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Budapest, 1857–1868.
- NAGY 2012. = NAGY Balázs Vince: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1757-ben készítettett lélekösszeírása Veszprémről*. Veszprém, 2012.
- NÉMETH 2007. = NÉMETH Gábor: A zirci apátság könyvtárányája a 18. században. *Magyar Könyvszemle* 2007, 114–120.
- PEHM 1934. = PEHM József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.
- SOLYMOSI 1997. = SOLYMOSI László: *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai*. Budapest, 1997.
- VOIT 1960. = VOIT Pál: Martin Wittwer, a győri karmelita templom építész (Adatok a dunai barokk építőiskola magyarországi kapcsolataihoz). *Magyar Műemlékvédelem*, 1960. 187–225.

JEGYZETEK

¹ PFEIFFER 1987. 92–94.

² A településről bővebben: BYSTRICKÝ–ROGULOVÁ 2010.

³ Ezen a helyen szeretném megköszönni a Máriatölgyesi Múzeum igazgatójának, dr. Libor Bernátnak a segítséget a trencsényi anyakönyvek áttanulmányozásában.

⁴ Dubniczay István testvéreinek születési idejét pontosabban meg tudjuk állapítani, ám a mai napig nem sikerült megtalálni a Dubniczay István keresztelőjére vonatkozó feljegyzést.

⁵ NAGY IX. 679.

⁶ Ezt alátámasztja a káptalannak 1760. május 21-én kelt, a püspöki levéltárban elhelyezett irata, melyben kéri a püspököt, hogy az újonnan kinevezett nagyprépost Kiss Pált, valamelyik káptalannal iktathassa, mert az illetékes éneklőkanonok, Dubniczay István: „*In patriam suam I. Comitatum Trencsiensem profectus est, ab indeque reditus suis ante aliquod hebdomadas ob maiorem etiam distantiam vitae sperare haud potest.*”

⁷ KEMPELEN III. 389.

⁸ PFEIFFER 1987. 92.

- ⁹ Bővebben lásd: HERMANN 2015.
- ¹⁰ 1740. szeptember 14-én született Máriatölgyesen, 1755. október 25-én iratkozott be az iskolába. 1759-től a Kassai Egyetemen tanult. KÁDÁR–KISS–PÓKA 2011. 4396. sz.
- ¹¹ Acsády régi köznemes családban született. Apja, Acsády Pál 1700-ban veszprémi alispán volt, anyja Szegedi Magdolna. A középiskolát Pápán és Nagyszombatban végezte, a teológiát pedig a bécsi *Pazmaneum* győri növendékeként abszolválta. A káptalan követeként 1723-ban részt vett az országgyűlésen, és állást foglalt a magyar nyelv jogai mellett. 1725. szeptember 7-től veszprémi püspök, örökös főispán és királyi kancellár. Egészen 1732-ig Bécsben élt, majd egyházmegyéjébe költözött, ekkortól Pápán és Sümegen tartózkodott. Betegsége miatt 1734-ben Padányi Biró Márton felsőörsi prépostot tette meg helynökévé. 1744. október 10-én halt meg. Helynöke a pápai pálosok templomába temette el. AGGHÁZY 1937. 65.
- ¹² VÉL I.1.39.b. fasc. 47.
- ¹³ KARLINSZKY 2016. 65. A prépostság alapításáról nem rendelkezünk írott forrással. A település Győr, Komárom és Veszprém hármashatárán fekszik.
- ¹⁴ KARLINSZKY 2016. 74. Az 1515-ben tartott veszprémi zsinatról bővebben: SOLYMOSI 1997.
- ¹⁵ A káptalani levéltárban talált oklevelekből, melyek a hantai prépostságra vonatkoztak, kiderült, hogy a prépostság ügyeiben nem a káptalannal, hanem az illető préposttal tárgyaltak. Pfeiffer kézirat; VÉL I.1.39.b. IX. 88.
- ¹⁶ VÉL I.1.39.b. VIII. 28.
- ¹⁷ PFEIFFER 1987. 93.
- ¹⁸ VÉL I.1.39.b. nr. 9.; LÁSZAY 2007. 98.
- ¹⁹ Az építész Dubniczay Istvánról alkotott képet lásd: AGGHÁZY 1937. 64.; MOLNÁR 1942. 7.
- ²⁰ Ez a nézet sokáig uralkodott a köztudatban: „A pápai templomot Dubniczay István veszprémi kanonok, Acsády Ádám veszprémi püspök pártfogása mellett és anyagi támogatásával építette a pálosok számára 1737–1742 között. Felszentelésén Eszterházy Imre – a pálos szerzetesből lett hercegprímás – is képviselte magát. Korábbi kutatók arra a véleményre hajlottak, hogy Dubniczay maga volt az építész, illetve a tervek készítője.” VOIT 1960. 216.
- ²¹ AGGHÁZY 1937. 64.; MOLNÁR 1942. 13–15.
- ²² MOLNÁR 1942. 18.
- ²³ MNL OL Acta paul. De Papa fasc. 256. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található másolaton tíz évvel későbbi dátum szerepel: VÉL I.1.43. Xno.
- ²⁴ Folyamatosan gyengélkedett, ezért Koller Ignácot segédpüspökké szenteltette. Híres végrendeletében a temetéséről és minden apró részletről gondoskodott. 1762. augusztus 16-án hunyt el Sümegen. Temetési szertartását Koller Ignác vezette, a veszprémi székesegyház különálló kriptájában nyugszik. HERMANN–JAKAB 2013.
- ²⁵ PFEIFFER 1987. 92.
- ²⁶ VÉL I.1.39.b. T. IX. p. 9.; PEHM 1934. 252.; LÁSZAY 2007. 98.
- ²⁷ VÉL I.1.39.b. IX. 1753. év.; HORNIG 1903. 89.; LÁSZAY 2007. 98.; HARIS 2009. 13.
- ²⁸ LÁSZAY 2007. 98. HORNIG 1903. 89.
- ²⁹ LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 99.; LÁSZAY 2007. 99.
- ³⁰ Ezen felirat található Kánoky Sámuel udvari kancellár által Erdélyben épített kápolna köportálján is. PFEIFFER 1987. 93.; LÁSZAY 2007. 97.
- ³¹ Dubniczay kanonok címerét és pecsétjét vizsgálva feltűnő, hogy sem a háza homlokzatán, sem a leveleit hitelesítő pecséten nem tüntette fel egyházi címeit.
- ³² Dubniczay István veszprémi kanonoki házának régészeti feltárását Kralovánszky Alán végezte. Munkájának feldolgozását lásd: BALASSA 2000. 69–99. Legújabban: LÁSZAY 2007. 94–106.; LÁSZAY–KLOBUSOVSKI 2007.
- ³³ HARIS 2009. 13.
- ³⁴ HORNIG 1903. 89.

- ³⁵ PEHM 1934. 183.
³⁶ PEHM 1934. 251.
³⁷ PEHM 1934. 252.
³⁸ HORNIG 1903. 206.
³⁹ PEHM 1934. 258.; HORNIG 1903.
⁴⁰ Az ügy kimenetele ezen a ponton lehetett volna bármi, Dubniczay és Padányi is belefáradtak az állandó harcokba és ki-ki a saját lelki nyugalmát keresve elhagyta Veszprémet.
⁴¹ VÉL I.1.39.b. T. XV. p. 189. Lenthly levele Biróhoz.
⁴² PEHM 1934. 252.; VÉL I.1.39.b. T. III. p. 366, 459.
⁴³ PEHM 1934. 185.
⁴⁴ PEHM 1934. 156.
⁴⁵ PEHM 1934. 188.
⁴⁶ PEHM 1934. 110.
⁴⁷ VÁRNAI 1985. 375.; HUDI 2001. 134.
⁴⁸ PEHM 1934. 113.
⁴⁹ NAGY 2012. 7–42.
⁵⁰ PEHM 1934. 119.
⁵¹ PEHM 1934. 120.
⁵² HUDI 2001. 134.
⁵³ VÉL III.48/1.
⁵⁴ VÉL III.48/1.
⁵⁵ HUDI 2001. 135.
⁵⁶ VÉL III.48/6. Lenthly István levele Padányi Biró Márton püspökhöz, 1753. július 27.
⁵⁷ A levéltári források alapján: HUDI 2001. 136.
⁵⁸ VÉL III.48/3.
⁵⁹ VÁRNAI 1985. 375.
⁶⁰ LICHTNECKERT 1999. 264.; VÉL II.1.a.2. Füred 44. 1803.
⁶¹ VÁRNAI 1985. 377.; VÉL III.1.a.2. FÜLE 1749.
⁶² PFEIFFER 1987. 93.
⁶³ HISTDOM. n. 156. „Ez év április hó 14-én a veszprémi káptalanban láttamozták és bejegyezték ft. Pöstyéni Mihály és Dubniczay István kanonok urak jelenlétében, akik ennek a káptalannak tagjai, az első, mint olvasókanonok, a második mint éneklőkanonok, a mi prelátus urunknak, Rieger Kandidnak királyi megerősítését. Díjat nem kértek érte mást, mint: Istennek hála!”
⁶⁴ HISTDOM. Több helyen
⁶⁵ HISTDOM. n. 192.
⁶⁶ HISTDOM. n. 206. „1756. Végre megjelent templomunk dísze, amikor égbe fölvet Nagyasszonyunk ünnepére elkészült bearanyozva a főoltár, és ennél ezen az ünnepen Dubniczay úr, a veszprémi káptalan éneklőkanonokja, ünnepélyesen elénekelt az első szentmisét a keresztény nép nagy tömege előtt és a szomszédos vendégek örvendezése közt. Isten adja meg az örök életet ennek az annyira bőkezű jótévedőknek!”
⁶⁷ HISTDOM. n. 206.
⁶⁸ HISTDOM. n. 211.
⁶⁹ HISTDOM. n. 214.
⁷⁰ MNL VEML XII.2.A. C454.
⁷¹ HISTDOM. n. 250.
⁷² MNL VEML XII.2.A. C473.
⁷³ A hétéves háború lezárása után Mária Terézia megtiltotta, hogy pénzt és természeti javakat vigyenek ki idegenek az országból, amit a Porosz Királyságban törvénytelennek tartottak. Ez nagyban befolyásolta Heinrichau és Zirc kapcsolatát, mivel az anyaapátság így nem tudta élvez-

- ni a befektetéséből származó hasznot. A magyar kormányzat nem tűrte, hogy idegen befolyás uralkodjon a hazai egyházi intézményekben, illetve előírták, hogy az apátságok jövedelmeit kizárólag hazai fejlesztésre lehet fordítani. Több nehézségbe ütközött a heinrichai apátság, amikor 1763-ban Haschke Konstantint választották apátnak. Az új apát hivatalba lépését is a hétéves háború eseményei keserítették meg. A zirci apátság életében mérvadó változásokat hozott II. József uralkodása. A legsúlyosabban az apátságokat feloszlató rendelete érintette a szerzeteseket. Az uralkodó csak azokat a házakat kímélte meg, amelyek az áhítaton kívül lelki-pásztorokdással is foglalkoztak. Horváth 1930. 181.; GRÜGER 2000. 91.
- ⁷⁴ MNL VEML XII.2.A. C509. A prépost egyéb módon is támogatta a ciszterciek boldogulását. 1761. január 14-én Dubniczay István bizonyítja, hogy a zirci perjel megkereste gróf Eszterházy Imre nyitrai püspököt, hogy a zirci és cseszneki erdő közötti határt barátságos úton állapítsák meg, amibe a nevezett püspök bele is egyezett. HISTDOM. n. 250.; MNL VEML XII.2.A. C492.
- ⁷⁵ VÉL I.1.43. „iam a 5 annis crebraes et fere cottidianas vertigines et debilitates capitus coniunctim cum periculosis suis paroxismis sustineat.”
- ⁷⁶ VÉL I.1.39.b. XVIII. 185–186.
- ⁷⁷ HISTDOM. n. 262.; VÉL I.1.43. Xno.
- ⁷⁸ MNL VEML XII.2.A. C515.
- ⁷⁹ KARLINSZKY 2016. 67.
- ⁸⁰ MNL VEML XII.2.A. C530.
- ⁸¹ MNL VEML XII.2.A. C617.
- ⁸² MNL VEML XII.2.A. C625.
- ⁸³ MNL VEML XII.2.A. C624. A rendelettel előzőleg már foglalkoztunk.
- ⁸⁴ HISTDOM. n. 293.
- ⁸⁵ HISTDOM. n. 298.
- ⁸⁶ HISTDOM. n. 301.
- ⁸⁷ HISTDOM. n. 302.
- ⁸⁸ HAJNÓCZI 1978. 189–205. A barokk könyvtár történetével és a fennmaradt katalógusok vizsgálatával a Ciszterci Műemlékkönyvtár vezetője, Németh Gábor foglalkozik, aki az 1950-ben feloszlított apátság iratainak kutatását a Veszprém Megyei Levéltárban és az Országos Széchényi Könyvtárban végzi. NÉMETH 2007. 114–120.

Hogyan lettek világhírűek Ruzitska Ignác veszprémi verbunkos táncgyűjteményének dallamai (1823–1832)

RAKOS MIKLÓS

„Magyar Tánczok Forte Pianora mellyeket Az Magyar Nemzet Ditsőségére készített Ruzitska Ignátz Veszprémben”

Bizonyára nem kis büszkeséggel írta ezt a címet verbunkos táncsorozatának 4. füzetére, 1824 októberében Ruzitska Ignác (1777–1833), a veszprémi székesegyház szólóhegedűse. Nem sokkal a „Veszprémvármegyei Muzsikai Intézet” (Zenetársaság) 1824. május 12-i megalakulását követően ugyanis már küszöbön állt a Ruzitska által szerkesztett és fortepianóra alkalmazott verbunkos gyűjtemény 30. táncdarabjának megjelenése is.

Az utókor fényesen igazolta Ruzitska vállalkozásának sikerét, hiszen zenetörténeti jelentőségű kiadványának több dallama lett világhírű. A veszprémi verbunkos táncok hírének terjedését jelzi, hogy 1829 farsangján Párizsban – addigra már 106 táncdarab jelent meg a veszprémi sorozatban –, a gróf Apponyi Albert párizsi császári és királyi követ által adott bálók egyikén, több mint 600 főnyi főrangú közönség előtt, *„Magyar öltözékben hat Gavallér és tizenkét Dáma a Magyar tánczra nagy disszel állott ki...”*, s ehhez a táncmuzsikát Bihari János szerzeményeiből, és a veszprémi verbunkos táncokból válogatták össze. Az orleansi herceg kívánságára a magyar táncot később a Palais Royalban is előadták. (Tudományos Gyűjtemény 1829 II. 114. l.).

Kövessük hát nyomon, hogyan lettek világszerte ismertek a Veszprémben megjelent táncsorozat dallamai, így emlékezve Ruzitska Ignácra, a veszprémi székesegyház egykori szólóhegedűsére és karnagyára, akinek a legjelentősebb magyar táncgyűjteményt köszönhetjük.

A „Veszprémvármegyei Muzsikai Intézet” által kiadott és Ruzitska Ignác által szerkesztett táncsorozat elsősorban azzal a céllal jelent meg kócsi Sebestyén Gábornak, Veszprém vármegye ügyészének, a Zenetársaság jegyzőjének fáradozása nyomán, hogy a Veszprémben, 1822. október 25-én elhunyt Csermák Antal műveit „Fortepianóra alkalmaztatva” megőrizze az utókor számára. Másik kiváló verbun-

kos szerzőnk, Lavotta János nem sokkal korábban, 1820. augusztus 11-én halt meg Tállyán, Zemplén megyében.

Bár a táncsorozat első füzeté már 1823 novemberében megjelent, a Zenetársaság formailag csak 1824. május 12-én alakult meg. A kottakiadást mindvégig Sebestyén Gábor, a Zenetársaság jegyzője, és Ruzitska Ignác székesegyházi muzsikus intézte. Összesen 136 verbunkos táncot jelentettek meg.

Hogy kellőképpen tudjuk értékelni a veszprémi táncsorozat jelentőségét, először azt említjük, hogy Liszt „Ungarischer Romanzero” címet viselő, 18 magyar dallamot tartalmazó kéziratában (Richard Wagner Museum, Bayreuth, jelzete Ch 1 Mappe Originalmanuskripte von Franz Liszt, Nr. 1.) szereplő verbunkostémák közül hét Ruzitska gyűjteményéből való, amelyek a veszprémi táncsorozatban a következő sorszámot viselik: 13., 37., 41., 61., 69., 88. (trio) és 105., míg a Liszt-feldolgozásokban a következő sorszámú veszprémi táncdarabok hallhatók: 40., 49. és 64.

A „Romanzero” egy másik kézirattal egybefűzve található, amelyet Reményi Ede hegedűművész ajándékozott Liszt Ferencnek 1853. június 22-én, Weimarban. Liszt és Hans von Bülow levelezéséből tudjuk, hogy Liszt 1853 tavaszán magyar darabokat vásárolt Bülow útján az akkor éppen Sopron környéki birtokán tartózkodó Fáy István gróftól. Valószínűleg ezekből a kottákból válogatta ki Liszt a „Romanzero”-ban feldolgozott dallamok többségét – vonja le a következtetést tanulmányában Papp Géza (Studia Musicologica 1987/29).

Sarasate: Zigeunerweisen

Hat eredeti magyar zenedarab, cigányos modorban

Nem múlik el nap, hogy ne csendülne fel valahol a világon Sarasate „Zigeunerweisen” (Cigánydalok) című hegedűdarabjának magyar dallamai. Mivel ezek a zenedarabok az elmúlt évszázad során a magyar hegedűs kultúra részeként épültek be a világ zenekultúrájába, Sarasate átdolgozásának a következő alcímet adtuk: „Hat eredeti magyar zenedarab, cigányos modorban”. Az abban megszólaló hat dallamból négy Ruzitska Ignác verbunkos táncgyűjteményéből való. Mivel a „Zigeunerweisen” főként a veszprémi táncgyűjtemény dallamaira épül, a teljes művet vizsgáljuk majd.

Sarasate magyar dallamai Magyarországon először 1880. január 14-én, a Pesti Vigadó kis termében csendültek fel ráadás-számként, a világhírű spanyol hegedűművész, Sarasate előadásában. Feltételezzük, hogy Sarasate még 1877 márciusában adott, első budapesti hangversenyei idején jutott hozzá Bartay Ede „30 Eredeti Magyar Zenedarab” (Pest, 1860) című gyűjteményéhez, és a „Zigeunerweisen”-ben abból öt verbunkos dallamot, valamint Szentirmay Elemér „Csak egy szép lány...”

kezdetű (1874) dalát dolgozta fel. Tehát a veszprémi gyűjteményből a Bartay által átvett négy táncdarabon, és a Bihari-verbunkoson kívül felhasznált még egy népies dalirodalomból való témát is. Bartay Ede (1825–1901) 1848–49-ben miniszteriumi hivatalnok volt, 1875-től pedig a Nemzeti Zenede igazgatója.

Sarasate magyar kapcsolatai nemcsak budapesti fellépéseire vezethetők vissza. A „Zigeunerweisen” ajánlása Szarvady (Hirsch) Frigyesnek szól (Újvidék, 1822 – Párizs, 1882.), aki jogász és újságíró volt, és a szabadságharc idején Kossuth megbízottjaként látott el diplomáciai feladatokat Franciaországban. A szabadságharc bukása után továbbra is a magyar ügyet szolgálta, és hírlapi cikkeivel igyekezett rokonszenvet kelteni Magyarország iránt. A magyar emigrációval, köztük Türr Istvánnal és Teleki Lászlóval szoros kapcsolatban állt. Teleki 1848-tól a magyar kormány párizsi követe volt, és a szabadságharc bukása után is Franciaországban maradt, hogy továbbra is a magyar függetlenség érdekében tevékenykedjen. Szarvady rendezte sajtó alá Kossuth iratainak francia kiadását, és Hartmann Mórival együtt németre fordította Petőfi költeményeit.

Szarvady 1855. május 12-én feleségül vette Wilhelmine Clauss német zongoraművésznőt, és a következő évben fiúgyermekük született. A házaspár a házasságkötés után a Boulevard Maiesherbes-re – a Place du Wagram és a Concorde tér között található körútra – költözött, és a következő 25 évben Szarvadyék szalonja lett a párizsi szellemi és művészeti elit egyik kedvelt találkozóhelye. Mint tudjuk, Pablo de Sarasate 1856–59 között volt Alard növendéke a párizsi Conservatoriumban, tehát nagyon valószínű, hogy Szarvadyék és a fiatal Martin – ez volt Pablo eredeti neve – ismeretsége már ezekben az években megalapozódott. A „Zigeunerweisen” mintegy 20 évvel későbbi ajánlása mindenesetre egy hosszabb, tiszteletteljes kapcsolat eredménye lehetett, hiszen Sarasate fiatal kora óta mindvégig Párizsban lakott, a Szajna túlsó partja közelében, a Pont Royal-hídnál kezdődő Rév utcában (Rue du Bac). Lehetséges, hogy éppen Szarvadyék szalonjában hangzott fel először a mű Sarasate előadásában, és azt követően került sor az ajánlásra.

Wilhelmine Clauss-Szarvady (Prága, 1834 – Párizs, 1907.) 13 éves korában, 1847-ben került kapcsolatba Drezdában Robert és Clara Schumannnal. Néhány év múlva Clara a saját hangversenyéről mondott le a tehetséges Wilhelmine javára, hogy 1850. február 7-én először léphessen fel a lipcsei Gewandhausban. Két héttel később már közösen adtak hangversenyt, és ezt követően Wilhelmine nagy sikerrel koncertezett Európa-szerte. Ebben az évben Liszttel is találkozott. Schumann, 1853. április 9-én, zongorás kvintettjének párizsi és londoni premierje alkalmával – felesége nem kis bosszúságára – Wilhelmine-t kérte fel közreműködőnek. Clara nehezeltése azonban nem tartott sokáig. Utolsó közös fellépésükre 1865-ben került sor. A kritika ekkor már egyenrangú művészként méltatta őket.

Ruzitska Ignác (1777–1833) és a veszprémi verbunkos táncgyűjtemény

A „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című kiadvány 1–8. füzetében megjelent 67 táncdarab nyomdai kézírata az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtárában, Ms. Mus. 3462 jelzettel található. A 9–10. füzet Ruzitskától való kézírata Ms. Mus. IV. 2014 jelzettel, a 11–12. füzet Ms. Mus. 2013, a 14. füzet Ms. Mus. IV. 2012 jelzettel fellelhető. A 14. füzet kézíratos anyagának nagy része az Ms. Mus. 2011 jelzettel álló dokumentumban is megtalálható. A táncsorozat 134-es sorszámú, „Cholerát ábrázoló Verbung”-jának kézírata Ms. Mus. IV. 1934 jelzettel szerepel, és valószínűleg Ruzitskától való a „Dietális Lassú Magyar” kézírata is, amely 86-os számmal, Ruzitska neve alatt jelent meg a veszprémi táncsorozat 11. füzetében. Jelzete Ms. Mus. 2005.

A veszprémi táncsorozat első 67 táncdarabját tartalmazó, Ruzitska által készített nyomdai kézirat – amelyet 1994-es faksimile kiadásunkban adtunk közre – hosszas lappangás után, raktárrendezés során került elő, és 1964. november 20-án (!), 3462-es sorszámmal, „kézíratos másolat”-ként került bevezetésre a „Zeneműtár egyedi címleltára” naplóba. A szerkesztésünkben és kiadásunkban 1994-ben megjelent, „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című reprint kiadványhoz írt, Papp Géza által lektorált tanulmányunkban mutattunk rá, hogy eredeti Ruzitska-kéziratról van szó, amely nyomdai célra készült. Ennek segítségével többek között egyértelműen bizonyítható az is, hogy Sarasate „Zigeunerweisen”-jének bevezető része a Bihari játéka nyomán Ruzitska által lejegyzett, majd „fortepianora alkalmaztatott”, 1-es sorszámot viselő „Lassú Magyar” alapján készült.

A „magyar fantáziák” és „magyar rapszódia” eredetét vizsgálva említi Eckhardt Mária (Magyar Zene, 1983/2), hogy a legkorábbi olyan mű, amely „már a műfaj csírájának nevezhető”, a „4. Magyar Nemzeti Elmés Képzetek á Forte-Pianóra [...], melyeket ajánl Ruzitska Ignácz” címmel jelent meg Pesten, 1831 körül (a Zenetudományi Intézet könyvtárában található nyomdai példány jelzete 603.184/a, a Ruzitska-kézirat jelzete az OSZK zeneműtárában Ms. Mus. IV. 1962.) Az igen eredeti hangzású címet minden bizonnyal Ruzitska adta kiadványának, hiszen neki köszönhetjük a „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című sorozatban előforduló olasz szakkifejezések találó magyar fordítását is. A 4. szám Svastics-szerzemény, míg a 2. számot Csermák szerzeményeként – tévedésből 28-as sorszámmal – jegyezte be Ruzitska a veszprémi sorozat 4. füzetébe, a szintén 28-as sorszámot kapott Lavotta „Homoródi nóta” mellé. A Csermák-mű a dupla számozás miatt végül kimaradt a veszprémi sorozatból, és így került be az 1831-ben, Pesten megjelent kiadványba. Ennek 1. és 3. darabja Ruzitska-szerzemény: az „Introductione” után az 1-es szám következik, a 3. számú verbunkos előtt pedig a „Galanterie” felirat áll.

Megállapítható, hogy a keszthelyi Helikon könyvtár anyagában 2103 jelzettel található Ruzitska-kézirat első három verbunkosa korábbi változata azoknak, amelyek a veszprémi táncsorozatban 16-os (Csermák), 11-es (Ruzitska) és 25-ös (Csermák) sorszámokkal jelentek meg. A keszthelyi kézirat anyagát 1994-es reprintkiadványunkban közöltük. A kézirat mikrofilmje az OSZK-ban található: FM/413.617 (Nr. 1-4.). Papp Géza hívta fel figyelmemet, hogy a keszthelyi kézirat negyedik táncdarabja talán Ruzitska szerzeménye, mindenesetre kezdete nagyon hasonlít a veszprémi sorozatban 78-as számmal megjelent Ruzitska-kompozícióra.

A fentiekkel kapcsolatban említjük még, hogy Veszprém vármegye egyik leggazdagabb főura, Festetics Ágoston dégi birtokos 50 forinttal járult hozzá a veszprémi verbunkos kiadvány 1824 márciusában megjelent, 2. füzetének kiadásához. A négy verbunkos táncot tartalmazó Ruzitska-kézirat is akkoriban kerülhetett a Festetics-családhoz. A támogatás viszonzását jelzi, hogy az 1825 augusztusában megjelent 5. füzet ajánlása Festetics Ágoston nagybátyja feleségének, Festetics Antalnénak szól. A veszprémi táncsorozat 2. és 3. füzete a keszthelyi Helikon könyvtárban 810-es jelzettel található. De ennél sokkal többet árul el a Festetics-család magyar zene iránti érdeklődéséről, ha felsorolunk néhányat azok közül a zenetörténeti jelentőségű kottakiadványok közül, amelyek már ezt megelőzően is részét képezték zenei gyűjteményüknek. Ezeket a kottaritkaságokat a keszthelyi Helikon Könyvtárban őrzik:

Kauer Ferdinánd: „12 Magyar Tánc” (1791, Bécs, 1083/a jelzet) – teljes példánya csak a Helikon könyvtárban található.

Kauer Ferdinánd: „12 Magyar Tánc” (1797, Bécs, 2128 jelzet) – csak a Helikonban van meg.

Kauer Ferdinánd: „12 Magyar Tánc” (1810, Bécs, 1083/b jelzet) – az előbbi három füzetben megjelent táncsorozat csak a Helikon Könyvtár gyűjteményében található.

Bengráf József: „12 Magyar Tánc” (1802–1807, Bécs, 1063 jelzet) – csak a Helikon gyűjteményében szerepel.

Válogatott galántai táncok 1. füzet (Nr. 1–14., 1803, Bécs, 806/a jelzet) – az 1803-as kiadvány a Helikonban, az 1822 utáni kiadás az OSZK-ban található.

Válogatott galántai táncok 2. füzet (Nr. 15–28., 1807, Bécs, 806/b jelzet) – csak a Helikonban és az OSZK-ban található.

Csermák Antal: „Magyar Nemzeti Táncok két hegedűre és basszusra” (1804, Pest, 2602 jelzet) – csak a Helikonban és az OSZK-ban van belőle példány.

Berner Ádám: „6 Magyar Nóta” (1808, Pozsony, 781 jelzet) – csak a Helikonban és az OSZK-ban található.

Bihary: „7 Magyar hegedűre” (1810, Bécs, 699 jelzet) – csak a Helikonban található.

„Magyar verbunkosok Lavottától és Biharitól” (1810, Bécs, 754 jelzet) – csak a Helikon gyűjteményében szerepel.

Mohaupt Ágoston: „6 Magyar Tánc zongorára és hegedűre” (1817, Bécs és Pest, 1009 jelzet) – csak a Helikon Könyvtár anyagában található.

A témával kapcsolatban nem maradhat említés nélkül, hogy 1948-ig Klempa Sándor Károly, premontrendi német-, történelem-, földrajz- és franciaszakos gimnáziumi tanár, a keszthelyi gimnázium fűvös- és szimfonikus zenekarának a vezetője volt a keszthelyi Festetics könyv- és levéltár igazgatója. Ő mentette meg a könyvtár anyagát a II. világháború után a fosztogatásoktól (lásd Pfeiffer: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára, München, 1987, 30–31. l.) Ezt annyiban tudom megerősíteni, hogy 1958–1980 között a nagybátyám, Rakos József volt a Helikon Könyvtár igazgatója. Akkor is kapcsolatban állt Klempa Sándorral, miután 1972-ben veszprémi püspökké szentelték. Klempa Sándornak az orosz csapatok átvonulásakor sikerült rábeszélnie az egyik magas rangú tisztet, hogy falaztassa le a kastélymúzeum bejáratát.

A Ruzitska-kéziratok beazonosítása szempontjából fontos dokumentumként kell számon tartanunk azt a két latin nyelvű nyugtát, amelyeket a veszprémi Érseki Könyvtárban találtunk Quietantia (nyugtatvány) felirattal, Ruzitska Ignác veszprémi Chat. Eccl(esia) Regens chori aláírással. Az 1830. április 8-án kelt nyugta Babics András veszprémi kanonok (meghalt 1830. február 28.) gyászmiséje alkalmával, az 1831. augusztus 10-i pedig az augusztus 5-én elhunyt Lekovics István veszprémi kanonok székesegyházi temetését követően igazolta a zenészek honoráriumának átvételét. A nyugtákról készült fényképmásolatokat 1994-es faksimile kiadásunkban közöltük.

A Veszprém Megyei Levéltárban, Márkusné Vörös Hajnalka igazgatóhelyettes segítségével a közelmúltban sikerült beazonosítani Ruzitska Ignác egykori veszprémi lakóhelyét (Dózsa György út 4.), amely egy 1805-ben kelt házlevélben szerepel először Ruzitska házaként, a Jeruzsálem hegyen. Az 1818. évi felmérés szerint az 538. telekszám, az 598. számú házban, az egykori Iskola utcában lakott özv. Ruzitskáné (aki (1870. október 31-én halt meg, 94 éves korában), és korábban férje is. A ház, amely 1907-ben az Iskola utca 4. számot kapta, az 1927-es Veszprém-térképen már kibővített formájában látható.

Itt szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a lakóhelynek nemcsak Ruzitskával kapcsolatban van zenetörténeti jelentősége, hanem Bihari veszprémi tartózkodása, Rózsavölgyi 1824. május 13-i veszprémi látogatása, és az utolsó éveit Veszprém-ben töltő és Ruzitska támogatását élvező Csermák Antal vonatkozásában is.

A Zenetársaság jegyzőkönyvéből ugyanis kiderül, hogy Rosenthal Markus akkoriban napokig tartózkodott Veszprém-ben, és miután a Zenetársaság összejövetelén Sebestyén Gábor, nagy éljenzés közepette, a Rózsavölgyi Márk nevet adta neki, a

Dózsa György út 4. A felvétel 1983-ban készült Veszprém város részletes rendezési tervének műemléki vizsgálati részéhez. MNL VeML XXIII.660.d: 5185/a

veszprémi táncszerep 1824 októberében kiadott 4. füzetében szerepelt először Rózsavölgyi néven. Ruzitskához fűződő jó kapcsolatára utal a „Fellengős Magyar” (Scherzo hongroise) című művének kéziratán olvasható ajánlás: „Rúzitska Ignác Úrnak Veszprémbe ajánlja, jó Barátja Rózsavölgyi Márk” (OSZK Ms. mus. 412 jelzet).

Major Ervin Bihari Jánosról írt tanulmányában (1928) említi, hogy Ruzitska Biharival „Pesten ismerkedett meg [...] Pesten, de később Veszprémbe is több darabot lekötött Bihar játékai után.” Sebestyén Gábor szerint „Biharival tegező barátságban volt és Bihar Ruzitskát még nejevel is meglátogatta. A Rákóczi indulót Bihar eljátszása után Ruzitska le is kótázta.” (Vasárnapi újság, 1862. július 6.)

Most lássuk azt a veszprémi táncszerepből való, két „Lassú Magyar“-t, amelyek a Zigeunerweisen kezdetén szólalnak meg.

A Zigeunerweisen 1. dallama – a veszprémi táncgyűjtemény 1-es száma: Bihari János (1764–1827): „Lassú Magyar, Adagio Affectuoso” („Requiem fia halálára”)

The image shows a musical score for 'Lassú Magyar' by Bihari János. The score is in D minor, 2/4 time, and consists of three systems. The first system is for voice and piano, with the title 'Lassú Magyar.' and tempo markings 'Adagio' and 'Affectuoso'. The second system is for piano, with the tempo marking 'zúrtando:'. The third system is for piano, with the tempo marking 'Lassan'. The score is attributed to 'BIHARI.' and 'LASSAN'.

A d-moll Lassú Magyar-t Ruzitska Ignác jegyezte le a kottát nem ismerő Bihari játéka nyomán, és adta ki 1823 novemberében „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című, verbunkos táncokat tartalmazó, Veszprémben megjelent (Bécsben nyomtatott) sorozatának első füzetében. Az első füzet nyomdai kéziratára Ruzitska a „6 Magyar Tántzok” címet írta, azonban a táncsorozatot kiadó Veszprém vármegyei Zenetársaság titkára, Sebestyén Gábor, aki többek között a nyelvújítás vezérével, Kazinczyval is levelezett, a Zenetársaság jegyzőkönyvében – a német eredetű „Tánc” helyett a latin „nota” (hangjegy) szó alapján – kezdettől fogva „Nóták”-ként említi a táncdarabokat. Később, a népies műdalok elterjedését követően ez sok félreértés forrása lett.

A Bihari-verbunkosoknak adott címek többsége nem Biharitól származik. A fia halála emlékére viselő darab eredetileg „Lassú Magyar” címmel jelent meg a „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” sorozat 1-es számaként.

A híres verbunkos később több kiadvány közzölte. Az Apollo zenemű-folyóirat II. évfolyamának 23. számaként – Wachtel Aurél átíratában (1872–75) – „Fia halálára” címmel, Káldy Gyula „A régi magyar zene kincseiből” kiadványában (25. szám, 1890, 1985) „Requiem fia halálára” elnevezéssel jelent meg.

Bihari egyetlen fia, János, a Győr megyei Bönyben született 1791-ben. Hegedűs lett édesapja zenekarában, és fiatalon halt meg 1821. május 12-én (lásd Mátray Gábor „Magyarország és Erdély” című munkáját, II. kötet, Pest, 1853, 156–161. l.).

Bihari 1-es számmal megjelent, d-moll Lassú Magyar-ját Sarasate c-mollba transzponálta, az utána megszólaló Homoródi-nóta miatt, amelynek hangneme eredetileg is c-moll volt. Bartay csupán a zongora bal kéz-szólamánál, a harmonizálásban tért el az eredeti Ruzitska-féle kiadványtól, a dallamot változatlanul közölte. Sárosi Bálint Bihari „Requiem”-jét elemezve mutatja be a verbunkos stílus dallamszerkesztő eszköztárát „Bihari János” című munkájában (Budapest, 2002).

Mátray Gábor a következőket írja Bihariról (A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások, 299. l.): *„Bihari játszámódja a magyar nóták előadásában szabatos s akkori időben páratlan volt. Egyszerűen, minden túlságos cifrázat nélkül, úgy, miként eredeti szerzőiktől hallotta, de érzéssel, s a nemzeti zene jellemét híven tükrözve játszá azokat, miben egyéb iránt jeles társai nagy mértékben gyámolták őt. Friss nótáiból a legélénkebb tűz lobogott. – Igaz, hogy akkori időben a magyar nóták nem voltak csárdások, mint mai napon. Bihari lassúiból szív- s lélekre ható remek elégiák hangzottak, nem csárdás bűz s a művelt keblű hallgató mintegy kegyelettel viseltetvén e nemzeti hangok iránt, belőlük nem a vad ujjongások kitörését, hanem nemesebb élmény bizonyos nemét várta.*

A természet egyébiránt Biharit rendkívüli felfogó tehetséggel áldá meg, s mit egyszer hallott, képes volt azonnal eléadni. Hangjegyekből nem tanult játszani, s mégis ugyanazon tánczenéket, melyeket bálokban a német szerzők és zenészek pár órával előbb előadtak, ő a szünórák alatt hasonlóan eljátszá ...”

A Brockhaus lexikon többek között így ír róla: *„1811-ben az országgyűlés alkalmával Pozsonyban muzsikált, s Bécsben is megfordult valószínűleg többször is. Káldy Gyula szerint Beethoven is hallotta játékát, sőt egyik dallamát felhasználta az István király nyitányban (1812) [...] Liszt Ferenc 1822-ben hallotta őt, s később a magyarországi cigány-muzikusokról írott könyvében rajongással emlékezett rá vissza.”*

Bihari műveinek tematikus katalógusát (84 mű) Major Ervin közölte „Bihari János” című könyvében. A katalógust Sárosi Bálint is közreadta „Bihari János” címmel megjelent kiadványában (Bp., 2002, Mágus kiadó).

A Zigeunerweisen 2. dallama – a veszprémi táncgyűjtemény 28-as száma: Lavotta János (izsépfalvi és keveházi) (1764–1820): Homoródi nóta

Lavotta életéről Dombóvári János „Pusztafedémestől Tállyáig” (1994) című könyvéből kaphatunk hiteles adatokat. Lavotta eleinte édesapjától tanult hegedülni, a Pozsonyhoz közeli Pusztafedémesen (ma Pusztafödemes).

A kortárs Szemere Pál írja róla: „... *Hajlandósága a muzsika iránt 10 esztendő korában ütött ki, lángot kapván atyjától, ki maga is egyike vala az ügyesebb violinistáknak. Titokban tanula egy-két nótát s atyja megsejdtívén azt, ötet Cardinal Bathányi egyik híres muzsikusanak keze alá eresztette.*” Ez a híres pozsonyi muzsikus Zistler József volt, Batthyány József hercegprímás zenekarának hegedüse. A gyermek Lavotta Pozsonyban kezdte meg iskolai tanulmányait, és zenei előmenetelle olyan sikeres volt, hogy amint Seprődi János írja: „*a közzélekedés ifjabb Zistlernek is nevezte*”. Későbbi tanítói: Sabodi Bonaventura, Eszterházy herceg udvari zenekarának tagja, Hosszú Ferenc, Keglevits nagyszombati kanonok komornyikja, és 1783-ban bekövetkezett haláláig Glantz György katonakarmester, a Károlyi-ezred fűvósainak karnagya. Lavotta ekkor már hosszabb ideje a nagyszombati jezsuita iskola tanulója volt, ahol folytatta zenei tanulmányait, és itt írta első szerzeményét.

Mivel II. József megszüntette a szerzetesi iskolákat, Lavotta nyolcévi távollét után ismét visszakért Pozsonyba, ahol a jogi akadémián hallgatott természetjogot. 1784 ősztől 1786-ig Bécsben tanult, de sajnos nem tudjuk, kik voltak a mesterei. Ezt követően a pesti egyetemen tanult római jogot, és itt kötött tartós barátságot

későbbi életrajzírójával, Bernát Mihállyal. Bécsből hazaérkezve, 1786 végén „muzsikai akadémiát” rendezett a „Hét Elector” szálló termében, ahol bemutatta néhány magyar szerzeményét. Jogi tanulmányai befejezése után, 1788 nyarától 1791 tavaszáig kancellista (joggyakornok) volt a kőszegi kerületi táblánál. Szemere Pál író szerint 1791-ben báró Orczy László alkincstárnoknál volt kancellista. Ezt követően hozta össze a sors gróf Zichy Károly országbíróval, aki zenéhez értő ember volt, és a fiai nevelését Lavottára bízta. A Nemzeti Játszó Szín 1792. július 22-i színlapja már név szerint is feltüntette Lavotta zenei irányítói tevékenységét, aki 1793. január 4-én írt alá szerződést az első Nemzeti Játszó Társaságnál. Bár a muzsika-direktorság csak néhány hónapig tartott, a színházzal továbbra is kapcsolatban maradt. 1796. március 17-én és 18-án hangversenyeket adott a csőd szélén álló színház megmentése érdekében. 1797–1799 között Miskolcon élt. Egyre hézagossabbá váló életrajzi adatai között említjük, hogy 1800–1801 között Hevesben, Pap Szász József kúriájának volt vendége, ahol a fiatal Pap Szász Ignácot tanította zenére, aki Lavotta elmondása szerint a legkiválóbb tanítványa volt. (Pap Szász Ignác két szerzeménye 97-es és 98-as számmal szerepel a veszprémi táncgyűjteményben. Azon kevesek közé tartozott, akik a betegeskedő Rózsavölgyit halála előtt csaknem egy évig anyagilag támogatták.) Lavotta 1802–1804 között a kolozsvári színtársulatnál működött „orchestrum director”-ként.

Lássuk, hogyan ír életéről id. Ábrányi Kornél (1822–1903), „A magyar zene a XIX. században” (Budapest, 1900, 25–26. l.) című munkájában:

„... 1792-ben Protasevich (Protasevitz Benedek) színtársulatához szegődött karmesternek, hol négy évet töltött. A társulat akkor megbukott s Lavotta nyakába vette az országot, megkezdvén kalandgazdag pályafutását. Első országos hírű apostola lett a magyar zenének. Többnyire a kiválóbb magyar nemesi családoknál tartózkodott, hol a legszívesebben látott s ünnepelt vendég lett. Legtöbb ideig tartózkodott a szabolcsi és hevesi urak kúriáiban az Elek, a Kállay, s az Eördeogh családoknál, különösen az én atyám Eördeogh Alajosnál, kinél rövidebb-hosszabb megszakításokkal, közel tíz évet töltött. Hegedűtanára lett az atyámnak, majd minden zeneszerzeményét nála írta, s birtokában hagyta [...] Bihari, a cigánykirály kezét csókolta, s Szemere Pál a költő egy hétig várákozott, hogy még egyszer hallhassa tőle a »Homoródi nótát« [...] Változatos kalandos életéből az én atyám sokat regélt nekem gyermekéveimben, s nem győzte kiemelni remek játékát, s szerzeményeinek igaz magyar voltát. Élete utolsó éveiben mértéken túl adta magát az italra [...] Lavotta kézíratainak legnagyobb része az én atyám birtokába jutott, aki azokat Kirch János házi zenemesterünk által revidiáltatván s nyomás alá rendeltetvén, azokat két füzetben ki is adta Wagner József pesti műáros kiállításában [...] Az akkori magyarországi zenészeti viszonyok akár magasabb ízlés, akár technikai tudásra nézve éppen nem álltak olyan magaslaton, mint a minőt a mai kor igényel. Természetes tehát, hogy az

akkori alapvetők s így Lavotta sem eshetik oly elbírálás alá, amely az ő akkori nimbusát a mai kor igényeivel párhuzamba tehetné... Volt sajátlagos invenciója a magyar ritmusokkal szemben, csak hogy korlátolt keretben s rövid lélekzetekben. Gondolatai alig merték túllépni a 8-16 taktust, de volt kellő fantáziája, s ami előtte lebegett kifejezésre várva, annak a viszonyokhoz képest meg is tudta adni a jellemző vonásokat. Azért lehet őt a 19-ik század magyar zenéje legtipikusabb úttörője, megalapítójának nevezni. – Ha ő maga játszott ábrándos, szeszélyes szerzeményeit, azokba sok olyan mellékes sajátságot tudott önteni, melyeket aztán soha le nem írt, se nem tudta más utánajátszani, s ebben magasult ki az ő általános akkori nimbusa...”

Lavotta c-moll „Homoródi nótá”-jának eredeti kézírata az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtárában található Ms. mus. 1480 jelzettel (Nr.18.), lásd következő kottapéldánkat, amely mellett Bartay kiadványa látható. A 18 művet tartalmazó Lavotta-kézirat I., II., III. hegedű és Basso-szólamra készült. Lavotta lejegyzésében a darabnak két Figura-része van.

Lavotta műve „Verbunk” címmel – az I. Figura-résszel – megtalálható Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteményében is (közreadta Tari Lujza, 1990). A Lissznyay-kottáskönyv 1800–1830 között lejegyzett zenedarabjai többnyire a 18. század utolsó éveinek verbunkos stílusát őrizték meg számunkra. Találunk benne több Lavotta-, Csermák- és Kossovits-kompozíciót is. A kéziratot gyűjtemény második részében 61 magyar verbunkos tánc került lejegyzésre.

A 92 darabot tartalmazó kézirat „*Lissznyay Juliannáé. 1800*” címlappal található az OSZK Zeneműtárában (Ms. Mus. 2160). Első része 1800-ban készült, míg a verbunkos táncokat tartalmazó, második rész valamivel későbbi, ugyanis a kottáskönyv közepe táján – amint Tari Lujza „Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye” című könyvében látható –, a 22-es számú, „Lassan” feliratú Csermák-mű mellett lévő belső címlapon a következőt olvashatjuk: „*Hongroise Nouveaux Composée et Dediées A Mademoiselle Julianne de Lissznyói Mr Antoin Csermak*” A címlapon az „*Anno 1808*” felirat látható. A kottáskönyvben a szerzők neve sok esetben nincs feltüntetve – így a 11-es számként lejegyzett Homoródi nóta esetében sem –, viszont a 10-es és 12-es szám előtt Lavotta neve olvasható. A közreadó megemlíti, hogy Lissznyay Julianna családja minden bizonnyal az a Damó-család, amely a székelyföldi Lisznyóról származott át Magyarországra, és Nógrád, Bihar, Pest megyében és a Nagykunságban telepedett le Lisznyói Damó, másképpen Lissznyay néven.

A Lavotta-mű Ruzitska által fortepianóra alkalmazott változata 1824 októberében, 28-as számmal jelent meg a veszprémi táncsorozatban. Kirch János a Homoródi nótát „Honi emlék-Füzér” címmel adta ki Pesten, 1843-ban, Wagner József nyomdájában. Az általa „revidiált” változat lényegében az eredeti mintát követi, de megfigyelhető benne a későbbi verbunkos korszak elvárásaihoz alkalmazkodó cifrák, díszítések használata is.

Bartay Ede „30 Eredeti Magyar Zenedarab” című gyűjteményében 1860-ban jelent meg Pesten, Lorbert nyomdájában. Keletkezési idejét Bartay „*Lavotta 1790 évben*” felirattal tüntette fel.

A Ruzitska Ignác változatában fortepianóra alkalmazott, és a veszprémi táncgyűjteményben „Adagio lamentoso” felirattal megjelent Homoródi nóta Horváth Anikó előadásában hallható azon a CD-n, amely 30 táncdarabból álló válogatást tartalmaz a 136 verbunkos táncból álló veszprémi verbunkos gyűjteményből, a zongoraművész előadásában.

Verbunkos jellegzetességek a Homoródi nótában

A 18. század végén keletkezett Homoródi nótában is megfigyelhetjük, hogy a verbunkos muzsika milyen szívesen aknázza ki azt a hangulati kettősséget, amely a moll hangsor felső kvartjában rejlő, „emelkedő” és „süllyedő” („mi ‘fi szi lá – lá szó fá mi) kvart-menetek hullámszásának köszönhető. De kedveli még a felső kvartmenet bővített szekundos („mi ‘fá szi lá) változatát, valamint a két bővített szekundot tartalmazó, „egzotikus”, magyar vagy cigány skálát is: ‘lá ,szi fá mi – ri dó ti lá.

A Homoródi nóta elején bővített szekundos kvart-menet szólal meg, harmonikus

moll ('lá ,szi fá mi) hangulatban. A dallam díszítőhangjai ezt követően a természetes moll hangsor hangulatát idézik fel (lá szó fá mi), a 3. ütemben pedig „emelkedő” (dallamos moll) mi 'fi szi lá kvart-menet jelenik meg.

A bővített szekundos 'C ,H Asz G kvart-menet a 4. ütemben már oktávval feljebb szólal meg, amelynek C- és H-hangjait Lavotta trillával emeli ki. Az ismétlőjel utáni 2. ütemben még ezek a jellegzetes H-hangok, a 4. ütemben viszont már a Bé-hangok ismétlődnek, ami a bővített szekundos (harmonikus moll) kvart-menethez képest hangulati elmozdulást jelez a természetes moll hangsor felé: 'C ,Bé Asz G.

Az ismétlőjel utáni 6. ütem végén, H 'C dallamfoszlánnyal induló és 'Asz, G hangokkal folytatódó – tehát a bővített szekundos 'C ,H Asz G kvartmenetet felvilágító –, félhang-lépésekkel lefelé ereszkedő tizenhatod-menetben „hősi” hangulatot felidéző, 'fá mi re dó ti lá szi (harmonikus moll) hangsor rejtőzik. Az Asz-hangról lefelé ereszkedő hangsor a Figura első két ütemében azonban – a ,H 'D kezdőhangok segítségével – már felfelé halad az előbbi „hősi” hangsor ,H 'D F Asz hangulati „sarokhangjain”, majd visszafelé hullámzik. Lavotta lényegében a Figura 1. és 5. ütemében árulja el, hogyan alakul ki ebből a félhang-lépésekben felfelé tartó hullámzásból a 3. ütem „egzotikus” kvart-menete: 'mi ,ri dó ti.

Mivel a Figura 1. és 5. ütemében megszólaló, harmincketted-futammá gyorsuló menet végén már megjelenik az A-hang is – erre a korábbi Asz helyett a felfelé ringatózó Gisz vezet rá –, ezzel a „hősi” hangsor verbunkos dallamgerinccé egészül ki:

Asz ,G F Esz D C H A G.

A hangulat betetőzéséről a Figura végén, a záróhangra feszes triolával, dallamos moll hangulatban rávezető ,G 'A H C kvart-menet gondoskodik.

A Homoródi nóta „hősi” hangsora szólal meg többek között a Gáti István által Budán megjelentetett (1802) verbunkos dal kezdetén is (lásd Kodály „Háry intermezzo”-ját), amely végül verbunkos dallamgerinccé egészül ki.

Lavotta 1790 táján keletkezett Lassújában megfigyelhetjük, hogy egyik hangulati elemként megjelenik a két bővített szekundot tartalmazó, magyar vagy cigány skála is ('C ,H Asz G – Fisz Esz D C), tehát jó fél évszázaddal a Liszt által kedvelt és gyakran használt magyar (cigány) skála elterjedése előtt. De azt is megfigyelhetjük, hogy Lavotta milyen mértéktartó módon alkalmazza a verbunkos muzsika változatos hangulati elemeit, kerülve a túlzásokat.

A Homoródi nóta Lavotta-, Lissznyay-, Ruzitska-, Kirch- és Bartay-féle változata közül Bartay Ede kiadványa a legkésőbbi. Ha ritmikailag összehasonlítjuk Lavotta kéziratának 1. ütemét a Bartay-változat 1. ütemével – melléjük helyezve Kossovits: 12 magyar tánc (Bécs, 1800 körül) 10. (Langsam), és 12. (Langsam) számú táncainak 1. ütemét –, egyrészt ízelítőt kapunk, milyen ritmusalkotó lelemény érvényesül régi verbunkos „Lassúink”-nál, másrészt érthetőbbé válik, hogy miért ezt az éneklő dallamívvel megszólaló ritmikát választotta Bartay a Homoródi nóta első

üteméhez. A Bartay-változat 4. ütemében jellegzetes „kuruc” kvart-séma jelenik meg.

A Homoródi nótában a kvart-menetek változatos alkalmazását figyelhetjük meg. Lavotta a hangulati ringatózás érdekében ír az ismétlődő utáni 2. ütemben H-, a 4. ütemben pedig a Bé-hangokat. Szándéka azonban a Bartay-féle változatban meghiúsul, mivel Bartay mindkét esetben H-hangot szólaltat meg. Míg Lavotta a „süllyedő” irányba forduló dallamvezetés miatt ír a Figura (Trio) 2. és 6. ütemében F-hangot, Bartay – az 1860-as évek elvárásainak megfelelően – továbbra is a bővített szekundos ‘G, Fisz Esz D jelleget emeli ki.

A Homoródi nóta tanulmányozása után lássuk, milyen eszköztárral rendelkezett a verbunkos muzsika a 18. század utolsó harmadának elején – közvetlenül Lavotta és Bihari megjelenése előtt –, amikor ez a jellegzetes magyar táncstílus már „teljes fegyverzetben” lépett ki Európa színpadára. A verbunkos többek között olyan zeneszerzőkre gyakorolt hatást, mint Mozart, aki már jóval Liszt megjelenése előtt alkalmazta a magyar vagy cigány skálát, és a verbunkos stíluselemeket. Következő fejezetünk után könnyebben tudunk majd válaszolni arra a kérdésre is, hogyan lettek világhírűek a veszprémi verbunkos táncgyűjtemény dallamai.

Magyar „egzotikum” Mozart hegedűmuzsikájában

Georges de Saint-Foix kiváló Mozart-kutató írja az Európában, a 18. században divatba jött „egzotizmus”-ról, hogy ebben az esetben szó sincs arról, hogy Mozart Keletről jött témákat dolgozott volna fel (lásd Szabolcsi Bence: Válaszút, 182. 1.). Ez így is van, hiszen Mozartnál sokkal inkább beszélhetünk a „Lajtán túli” táncmuzsika által közvetített egzotikus hatásokról. Sejtelmes, keleties világa számára a magyar táncmuzsika az igazi dallamszállító, „egzotikus” ‘lá ,szi fá mi – ‘mi ,ri dó ti – ,lá ‘tá di re kvart-meneteivel. Megfigyelhetjük, hogy 1775 júliusát követően Mozart moll dallamainak hangulati mozgástere jelentősen kibővül, talán éppen a szintén Salzburgban élő Michael Haydnnek köszönhetően, aki mielőtt a salzburgi hercegérsek udvari muzsikusa és koncertmestere lett, 1757–1763 között Nagyváradon volt püspöki karmester, és ott ismerkedett meg a verbunkos muzsikával. Ezt többek között 1784-ben komponált d-moll szimfóniájának „Rondo all’Ongarese” típusú zárótetele is bizonyítja.

Mozart 1775 nyarán valósággal rácsodálkozik arra az igen eredeti, a magyar lelki alkatot jól tükröző hangulattípusra, amely a verbunkos zene kialakulásának kezdetén a hangulati „emelkedéssel” megszólaló, mi ‘fi szi lá ti dó, és a büszke, „hősi” lelki beállítódást kifejező ‘fá ,mi re dó ti lá szi hangsor összekapcsolásából jött létre. És ezzel kapcsolatban nem szabad megfeledkeznünk a történelmi háttérrel, Hadik

András huszárjainak a 18. század közepén aratott, jelentős európai sikereiről sem. Ehhez a dallamos és harmonikus moll jelleget ötvöző hangsorhoz – amit írásunkban verbunkos dallamgerincnek nevezünk –, igen jól illett a magyar táncmuzsika változatos kvart-meneteinek ringatózása. Ha ez a zenei stílus nem jelentett volna friss élményt Mozart számára, nem foglalkozott volna vele annyit 1775–1785 közötti alkotói periódusában.

Mozart-kézirat Magyarországon

Az egyetlen Magyarországon található Mozart-kéziratot az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Ebben a Zeneműkiadó által Praeludium felirattal kiadott (1977), de folytatás nélkül álló, egy oldalas Mozart-tanulmányban találtunk rá azoknak a magyaros „báli” epizódoknak az előzményére, amelyek Mozart utolsó három hegedűversenyében bukkannak fel. Már az 1775 nyarán komponált G-dúr hegedűversenyhez is ez a lejegyzés szolgálhatott előtanulmányként. Mivel jelentős dokumentumról van szó, amely tartalmát tekintve szorosan kapcsolódik témánkhoz, most tekintsük át a Mozart-kéziratot.

A szabadon szárnyaló, változatos hangulati elemeket felvonultató rögtönzéshez Mozart nem írt ütemvonalakat, mivel csak tanulmánynak szánta. Az improvizáció a-mollban indul, a természetes moll hangsor (‘fá ,mi dó la) hangjaival, majd az „egzotikus” magyar vagy cigány skála jelenik meg benne: ‘A ,Gisz F E – Disz C H A

Ugyanez a hangsor a kézirat 6. sorában már e-mollban bukkan fel:

‘E ,Disz C H – Aisz G Fisz E (itt fontosak a hangnemek is, mert támpontként szolgálnak majd az A-dúr hegedűversennyel való összehasonlításakor).

A 2. sor végén (jobb kéz) E-hangról oktáv-emelkedéssel felívelő, kromatikus harmincketted-menet vezet rá a F-hangra. A látszólag szokványos futam valójában egymásra helyezett hangsorok „találkozóhelye” – lásd Lavotta Homoródi nótájának „kromatikus” Figura-részét –, amelyből majd a megfelelő pillanatban – e-moll vagy a-moll keretben – a moll hangsor háromféle típusa, a verbunkos dallamgerinc hangsora, vagy éppen a magyar (cigány) skála valamelyik típusának hangsora lép elő!

A 3. sor elején, az F-hangról lefelé ereszkedő variációban a „hősi” harmonikus moll hangsor (a-moll) trillákkal ékesített hangulati „sarokhangjai” szólalnak meg: (‘F ,D H Gisz). Az ekkor még csak hangulatában körvonalazódó „hősi” hangsor majd a 3. sor végétől kezdve áll össze (‘C ,H A G Fisz E Disz), és a 4. sor közepén elővillanó Cisz-H hangokkal verbunkos dallamgerinccé egészül ki.

A 6. sor elején (jobb kéz) – az előző sor E-hangról félhang-lépésekkel felfelé hullámozó, „egzotikus” ,lá ‘tá ti dó re ri mi harmincketted-futamának folytatásaként – a magyar vagy cigány skála 1. típusa bukkan elő e-mollban (‘lá ,szi fá mi – ri

PRAELUDIUM

[W. A. Mozart]

The image displays a musical score for a prelude by Wolfgang Amadeus Mozart. The score is written for two staves, treble and bass clef. It begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece is characterized by its intricate and virtuosic texture, featuring rapid sixteenth-note passages, trills, and complex rhythmic patterns. The notation includes various ornaments such as mordents and grace notes, and includes dynamic markings like 'p' (piano) and 'f' (forte). The score is divided into several systems, each with a treble and bass staff. The piece concludes with a final cadence in the bass staff.

dó ti la). A következő harmincketted-futamból már a skála 2. típusának ‘lá ,szi fá mi – re di (tá) lá hangulata villan elő.

A 6. sor végén – válaszul az 5. sor végén (jobb kéz) felfelé ringatózó kromatikus menetre – az e-moll hangsor felső kvartjában ringatózó kvart-menetek hangjai (,mi ‘lá szi szó fi fá mi ri) keltenek „egzotikus” hangulatot. A kromatikában az „egymásra helyezett”, különféle hangulatú kvart-menetek hangjai rejtőznek.

Végül, a „hősi” hangulatú rögtönzés utolsó sorában magyaros (harmonikus moll) záró fordulat bukkan elő e-mollban: ,szi ‘fá mi ,szi lá. (A szólóhegedűs az A-dúr hegedűverseny 3. tételének Allegro-szakaszát ennek a hangulatnak a felidézésével zárja). Ehhez a záró fordulathoz kapcsolódó megjegyzés, hogy a kézirat utolsó sorának közepén látható, csillaggal megjelölt E-hangnál a kiadó sajnos félreértette Mozart szándékát, és E-re javította a futamban szereplő C-hangot (az e-moll hangsor fá-hangját) – mivel a 4. sor közepén lévő futamban E-hang szerepel –, pedig ennek a fá-hangnak igen fontos hangulati szerepe van a sor elején megszólaló záró fordulatban. Miként az eredeti kéziratban látható, ugyanez a hangulat tükröződik az utolsó sor közepén C-hanggal megszólaló skálamenetben is.

Mozart verbunkos-tanulmányának vizsgálata után lássuk, milyen hasonlóságokat fedezhetünk fel az 1775 végén keletkezett A-dúr hegedűverseny 3. tételében.

A-dúr hegedűverseny

Az A-dúr hegedűverseny zárótételében, a „Tempo di Menuetto” rész harmadik megszólalását lezáró skálamenet ,Disz-‘E ,Gisz-‘A és ,Hisz-‘Cisz lépésekkel megjelenő, „egzotikus” előkéi már a hangulatváltás közeledtét jelzik. (Kossovits József „12 Magyar Tánc” címmel, 1800 körül, Bécsben megjelent sorozatának 4. számú, „Langsam” feliratú, szintén A-dúrban közreadott táncának kezdetén is ez a jellegzetes, nyolcadokban lüktető skálamenet jelenik meg, ezekkel az egzotikus előkéekkel! – lásd Papp Géza tematikus katalógusát, *Studia Musicologica* 1979/21, 163. l. – Kossovits Lassúja a Lissznyay-gyűjtemény második részében 29-es számmal, név nélkül található.)

Az Allegro-szakasz 2/4-es bevezető zenéje harmonikus moll hangulatban indul (a-moll). Temperamentumos Friss tánc hangzik fel, amelyben a hegedűs hetykén megfricskázott, Gisz- és Disz-előkéekkel hívja fel a figyelmet a magyar tánc „Lajtán túli” hangsorának egzotikus jellegére, a benne rejlő, két bővített szekundot tartalmazó magyar (cigány) skálára:

‘A ,Gisz F E – Disz C H A.

The image shows a musical score for three staves. The top staff is marked 'Allegro.' and '2' (time signature). It begins with a dynamic marking of *(mf)* and a 'V' (accents) marking. The middle staff ends with a dynamic marking of *(p)* and a 'V' marking. The bottom staff has two 'V' markings at the beginning and a '2' at the end. The music consists of rhythmic patterns with accents and dynamic changes.

Mivel a zenekari bevezetés hangsúlyos záróhangja a 3. ütem elejére esik, viszont a hegedűs is hangsúllyal indítja az ütem második ütésére eső tizenhatod-csoportot, ettől az utána megszólaló tizenhatod-menetek szinkópásan ringatózó jelleget kapnak. Ez a ringatózás a 2. sor végétől már nyolcad-lüktetéssel is megjelenik. A 3. sor közepétől az a-moll hangsor felső kvartjában rejtőző, „emelkedő” és „süllyedő” kvartt-menetek játékos hullámzásának lehetünk tanúi: E ‘Fisz Gisz A – A G F E.

A Friss tánc a magyar (cigány) skála „egzotikus” hangulatában zárul (lásd következő kottapéldánk 1. ütemét).

A zenekari közjáték „janicsár-induló”-jának dallama – lásd a kottapélda Tutti-részét – Mozart 1772-ben keletkezett, „Le gelosie del Serraglio” (A féltékeny háremhölgy) című balettjének fináléjából való. Szabolcsi Bence „Válaszút” című könyvében írja (183. l.), hogy Mozart a hegedűversenyben változtatás nélkül használta fel a balett-finálé eredeti dallamvonalát és hangnemét.

Mozart „janicsár-induló”-jában kanásztánc-ritmika rejtőzik! Az a furcsa benne, hogy a kanásztánc-ritmika negyed-ütéssel korábban indul, mint a kanásztánc jellegzetes tá szün tá szün – ta ta ta szün lüktetése, tehát az eredeti ritmika és az eredeti lüktetés nincs szinkronban. Ezáltal a férfias kanásztánc peckes janicsárzenekari indulóvá alakul át, a mélyvonósok ritmikus vonó-dobbanásaival kísérve, ahogy a komikus janicsárzenekari hangzás „bumm-bumm” nagydob-ütéseit parodizálják. Ha ebbe a tá szün tá szün – ta ta ta szün lüktetésbe beillesztjük „Megismerni a kanászt, cifra járásáról...” szöveggel énekelt dallamunk ritmikáját, a ritmika és lüktetés egysége azonnal helyreáll.

The image shows a musical score for three staves. The top staff is marked 'Tutti.' and 'f' (forte). The middle staff has dynamic markings of *p*, *f*, *p*, *f*, *p*, *f* and 'cresc.' markings. The bottom staff has a dynamic marking of *(mp)* and a 'Solo.' marking. The music features complex rhythmic patterns with accents and dynamic changes.

A kanásztánc-lüktetésről tudnunk kell, hogy ugyanez a lüktetés jelenik meg a sámándobon, a mandzsú sámánok ősi áldozati szertartásai alkalmával, amint azt Hoppál Mihály Kína északkeleti részén, 2001 nyarán készített videofilmje tanúsítja. Ennek az ősi lüktetésnek tehát eredetileg rituális szerepe lehetett, és ezt követően vált a zene- és tánc kultúra részévé. Martin György a Brockhaus lexikonban írja, hogy a kanásztánc-ritmus szinte egész Euráziában elterjedt, beleértve rokonnépeinket is, és különösen jellemző a Kárpát-medence népeinek tánczenéjére. A kanásztáncot Bartók a hangszeres verbunkos zene egyik forrásának tekintette.

A zenekari közjáték második részében emelkedő-süllyedő „A ‘H Cisz D – D C Bé A hullámszó kezdődik a moll-hangsor alsó kvartjában (a-moll). De mitől olyan sejtelmes a hangulata ennek az alsó kvartban megszólaló ringatózásnak? Miután Mozart a verbunkos Frissben már felidézte a magyar (cigány) skála 1. típusát, itt a skála 2. típusában rejlő lehetőségeket igyekezett kiaknázni. Így került be a félhanglépésekkel felfelé, majd lefelé ringatózó – a bécsi kortársak fülének kissé „hátborzongatónak” tűnő – hullámszóba a magyar (cigány) skála 2. típusának bővített szekundus, „egzotikus” alsó kvart-menete: A ‘Bé Cisz D.

Mozart itt szemmel láthatóan örömet leli a változatos hangulati elemek játékában, és erre az „egzotikus” kvart-menetre még ráhelyezi az „emelkedő” és „süllyedő” „A ‘H Cisz D – D C Bé A kvart-menetet is. Így az „A ‘H Cisz D kvart-menet, és a zenekari közjátékot lezáró ‘F ,E D C H A skálamenet találkozásából a verbunkos dallamgerinc hangsora (a-moll) áll össze, miközben a sejtelmes hullámszóban igen jól érvényesül az alsó kvartban elhelyezkedő, bővített szekundus, „egzotikus” kvart-menet is.

A zenekari közjáték után variáció következik, amelyben a szólóhegedűs kvartmenetei a verbunkos dallamgerinc hangsorán (e-moll) ringatóznak végig: ‘C ,H A G Fisz E Disz Cisz H.

Utána az Allegro zenei anyaga ismétlődik, majd visszatér a Menüett-téma.

Mozart „magyar stílusáról” szóló ismertetésünket érdekes példával zárjuk. 1778-ban komponált C-dúr fuvola-hárfa versenyének (K 299) verbunkos táncot felidéző rondo-témájában (7. ütem) a verbunkos Friss-ből később kialakuló csárdás „Icike, picike, de csinos” zárósémájának játékos megszólalására figyelhetünk fel, lásd „Ritka búza, ritka árpa...” kezdetű népies műdalunkat (Bónis Ferenc: Mozarttól Bartókig, 2000, 7–8. l.).

A Zigeunerweisen 3. dallama – Szentirmay Elemér 1773-ban írt, „Csak egy szép lány van a világon...” című dala

Sarasate Budapesten

Pablo de Sarasate először 1877. március 7-én lépett fel Budapesten, a Vigadó kis termében, Anton Door bécsi zongoraművésszel. Második hangversenyét március 9-én adta. További budapesti fellépéseinek időpontja: 1880, 1883, 1886, 1887, 1888, 1892, 1906.

A „Zigeunerweisen”-t először 1878-ben adta ki Lipcsében a Senff kiadó. Feltételezhető, hogy Sarasate előző évi, budapesti hangversenyeinek idején jutott hozzá Bartay Ede „30 Eredeti Magyar Zenedarab” (Pest, 1860) című gyűjteményéhez, és az általa kiválasztott öt verbunkos tánc dallamához, valamint Szentirmay Elemér (Németh János) 1874-ben megjelent „Csak egy szép

lány...” kezdetű dalához, amely a „Falu rossza” népszínműnek köszönhetően 1875-től már országosra ismertté vált.

Szentirmay „Elemér dalai” című kiadványával kapcsolatban az első hírrel a Fővárosi Lapok 1873. december 19-i számában találkozhatunk („Rövid hírek” rovat), melyben a szerző kéri dalfüzete előfizetőit, hogy január 10-ig legyenek türelemmel, mert „a mű bécsi vállalkozója a világtárlat alatt alkalmi művek készítésével volt elfoglalva...”

A 20 dalt tartalmazó, „Elemér dalai” című, 1873-ban készült kiadvány így 1874-ben jelent meg, benne a világhírűvé vált „Csak egy szép lány” kezdetű dallal, amely 1875. január 15-én a „Falu rossza” c. népszínmű betétdalaként, oda illő szöveggel („Alig virrad...”) hangzott el először. Hamarosan külön kiadásban is megjelent, amit a Zenészet Lapok 1875. április 18-i száma így adott hírül:

„Elemér dala” cím alatt egy két lapra terjedő zenemű jelent meg zongora-átíratban, Németh János ismert dalszerzőtől Tábornszky és Parsch kiadásában, mely bizonyára nagy keletnek fog örövendeni. E dal-átírat ugyanis nem más, mint Németh János ama most szélesen elterjedt s közkedvességűvé vált dalának átírata, amelynek szövege így kezdődik: »Csak egy szép lány van a világon«, s amely a »Falu rosszá«-ban is egyik kedvelt dalszámot képez.”

5) Szentirmay Elemér: Csak egy szép lány... (1873; alatta népi változata)

Népdal
(Bartók gyűjt.)

Csak egy szép lány van a vi - lá - gon,
Toll - fosz - tó - ban vol - tam az es - te,
Az én ked - ves ró-zsám, ga-lam - bom. A jó is - ten
Az én ró - zsám azt is ki - les - te; Min - dig csak azt
be na-gyon sze - ret, Hogy én - né - kem a - dott té - ge - det.
hányja - ve - ti sze - mem - re: Ki - vel be - szél - get - tem az es - te.

Kerényi György „Szentirmay Elemér” (1965) című munkájában említi, hogy „A dalnak ez a zongoraátirata került bele kicsinyített hasonmásban abba a zsebkönyvecskébe, amelyet a magyar kiadó az 1878-as párizsi kiállításra – amely május 1-én nyílt meg – jelentetett meg költőnk műveiből [...] Nyilván ennek a révén ismerte meg Jules Claretie francia regényíró ...” Kerényi még hozzáfűzi, hogy Claretie magyar tárgyú, „Le prince Zilah” című (1884) regényének egyik fejezetében írt a „Csak egy szép lány” c. dalról. Ezzel kapcsolatos információ még, hogy a Vasárnapi Újság 1878. július 2-i számának „Mi újság?” című rovata, a világkiállításról tudósítva adott hírt a párizsi magyar csárdával, és az ott hallott zenével kapcsolatban Jules Claretie-nek, az „Independance Belge” című lapban közölt, elragadtatott hangvételel beszámolójáról.

A Vasárnapi Újság 1878. december 1-én megjelent száma, a május 1-től október végéig tartó világkiállítással kapcsolatban ezt írja: „Táborszky és Parsch zeneműkereskedésében két kiváló díszű hangjegyfűzet jelent meg [...] Mindkettő nyolcadrét, keményborítékú, arany metszésű, s a szerző arcképén kívül csinos czimlap díszíti. Mint »Párisi közkiállítási emlék« jelent meg mind a kettő. Az egyik Németh János (Szentirmay Elemér) tíz műve ...”

Szentirmay felesége, akinek a „Csak egy szép lány” című dalt ajánlotta. Üveglapra festett kép, Párizsban készült 1878-ban

A tudósításból az is kiderül, hogy a művek között van a „Csak egy szép lány” című dal is.

Sarasate 1880-ban jött második alkalommal Budapestre, és január 14-én lépett fel a Vigadó kis termében. A Pesti Napló január 15-én így írt koncertjéről:

„Sarasate mai hangversenyének fénypontját Mendelssohn hegedűversenyének finom, ritka tökélyű elegáns előadása képezte, mely után a közönség szünni nem akaró tapsvihara folytán az ő úgynevezett cigány dalaiból, illetőleg magyar népdalok átírataiból kedveskedett egynehánnyal ...”

Tehát a Pesti Vigadó kis termében, ráadás-számként csendültek fel először 1880. január 14-én Budapesten, Sarasate előadásában a „Zigeunerweisen” magyar dallamai!

A Vigadó nagytermében megtartott, január 16-i hangversenyen a mű már a koncert műsorára is felkerült, és amint a magyar és a német nyelvű műsorlap tanúsítja, akkor hangzott el utolsó számként, „Cigánymódok” illetve „Zigeunerweisen” címmel.

Az olvasónak bizonyára szemet szúr a hangversenyt rendező Rózsavölgyi és Társa cég által, a magyar nyelvű műsorlapon feltüntetett „Cigánymódok” elnevezés, hiszen a „Cigánydalok”-hoz szokott hozzá. Pedig Rózsavölgyiek nem marasztalhatók el a fordítást illetően, hiszen a német „die Weise” szó 1. jelentése: mód, szokás, modor, 2. jelentése: dallam, 3. jelentése: nóta. Mindenesetre, a fentiek alapján a „Cigányosan” elnevezés sze-

Pénteken, 1880. Január 16-án, esti 7^{1/2} órakor
a városi vígadó nagy termében

SARASATE

hangversenye

Déva Janka őr-hölgy és a nemzeti színház zenekar.

ERKEL SÁNDOR ír vezénylete és közreműködése mellett.

Műsorozat:

Bruch. Első hangverseny hegedűre zenekarkísérettel.
a) Előjáték, b) Adagio, c) Vége.
Sarasate úr.

2. a) Franz R. A teugenen.
b) Schubert. Margit a fonókán.
Éneklő Déva Janka őr-hölgy.

3. Saint-Saëns. Introduction és Rondo capriccioso.
Sarasate úr.

4. Mozart. Dal Figaró lakodalmából.
Éneklő Déva Janka őr-hölgy.

5. Sarasate. Cigánymódok, zongorakísérettel.
Sarasate úr.

A dalok zongorakíséretét Schwarz Gy. harmester úr vállalta el.

A Döszenderfer-féle zongora Chmel és fia úv. szállítók urek inkárából való.

Hely-árak:
Körzék 3 frt., Zártzék 2 frt., Bemenet 1 frt. Jegyek kaphatók Rózsavölgyi és Társa urek zenemű-kereskedésében, valamint a hangverseny napján este a pénztárnál.

A hangversenyek ama t. v. látogatói, kik akkor érkeznek, midőn az előadás már kezdetét vette, tiszteltetlét kéremek, a terembe való lépést csogy ülőhelyeik elfoglalásáért, a hallgatóság érdeklődése nélkül kértessék, míg a megkezdett darab csogy egyik tétel véget ért.

rencsébb lett volna. Itt jegyezzük meg, hogy a Rózsavölgyi és Társa zeneműkiadó – amely 1850-től hangversenyrendezéssel is foglalkozott – Rózsavölgyi Márk kiváló verbunkos szerzőnk fia, Rózsavölgyi Gyula (1822–1861) alapította (társa Grinzweil Norbert volt), akinek 1861-ben bekövetkezett halála után Dunkl Nepomuk János lett a cég társtulajdonosa.

Ha elolvassuk a „Zigeunerweisen” 1961-es lipcsei (Peters) kiadásában megjelent, a mű előadására vonatkozó, Sarasate által írt útmutatás francia nyelvű változatát, abban egyértelműen a „cigánymuzsika játékmódjáról” esik szó: *„Lehetetlen pontosan előírni ennek a műnek az előadását. Egészen szabadon, szinte ad libitum kell játszani, hogy ezáltal a rögtönzésszerű cigánymuzsika játékmódját érezzük el”* – írja Sarasate. Azon persze nem csodálkozhatunk, hogy az első lipcsei kiadás után mégis a „Cigánydalok” értelmezés ment át a köztudatba, gondoljunk csak Liszt Párizsban megjelent, „A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon” című, idehaza nagy vihart kavaráó könyvére (Pesten 1861-ben magyarul, majd németül is megjelent, és 1883-ban Lipcsében is), amely szerint Liszt a magyar énekeket *„a mint azok falvainkban találtak”* nem tartja figyelemre méltó értéknek, és meggyőződéssel vallja, hogy a nemzeti zene megteremtői a cigányzenészek.

Liszt tévedését persze kár lenne eltúlozni, hiszen a népi vagy népies zenében az előadó nem előre kidolgozott kotta alapján tolmácsolja a művet, hanem minden alkalommal aktívan vesz részt az alkotás folyamatában, ami a cigányzenészek esetében egészen természetes. De tévedés lenne azt hinni, hogy a magyarság zenei ízlésének, hagyományának ne lett volna döntő szerepe a cigányzenészeknél látszólag mindig „kéznél levő”, rögtönzésszerűnek tűnő játékelemek kiformalásában.

Liszt erősen vitatható könyvének megjelenése után a meglehetősen kétértelmű Zigeunerweisen-elnevezés csak tovább növelte a homályt, ami Liszt romantikus hangvételi műve nyomán, Európa-szerte kialakult. Ehhez még tegyük hozzá, hogy Sarasate feldolgozásának megjelenésekor a koncertlátogató közönség már ismerte Liszt legvirtuózabb tanítványának, a Varsóban született Carl Tausig (1841–1871) zongoraművésznek egyik legsikerültebb – Bihari János „Friss Magyar”-ját is tartalmazó (lásd a Magyar Nóták Veszprém vármegyéből sorozat 69. számát, amely Bartay gyűjteményében is megjelent) – „Ungarische Zigeunerweisen” címmel, ugyancsak a lipcsei Senff kiadónál megjelent zongoradarabját, tehát a német nyelvű címadásnak voltak előzményei.

Végül, a külföldi kiadványoknak köszönhetően (Gipsy Airs, Airs Bohémiens stb.), a Zigeunerweisen-elnevezésben rejlő kétértelműség a Cigánydalok-verzió győzelmével végződött. Szerencsére, azóta jórészt sikerült kigyomlálni a világ zenekedelőinek tudatából ezt a túlhaladott, hamis cigányzene-szemléletet.

Major Ervin „Fejezetek a magyar zene történetéből” c. könyvében (Bp., 1967, 145. l.) írja a „Zigeunerweisen” budapesti bemutatója kapcsán: *„Sarasate nem tün-*

tette fel a dallamok szerzőit: Bihari és Lavotta nem tiltakozhattak már verbunkosaik kisajátítása ellen – Szentirmay E. azonban követelte, hogy az ő neve is szerepeljen e mű további előadásai során. Így az 1888. január 5-i budapesti Sarasate-hangverseny műsorán a következő megjegyzés volt olvasható: »Der Mittelsatz in den Zigeunerweisen ist nach dem Liede Szentirmay-s: Csak egy szép lány komponirt«. (A Zigeunerweisen középső tétele Szentirmay Csak egy szép lány című dala nyomán készült.) Sarasate későbbi budapesti hangversenyeinek műsorán már nem találkozunk többé e művével.”

A Zigeunerweisen 4. és 5. dallama – a veszprémi táncsorozat 64-es és 116-os Friss tánca, amelyek Rózsavölgyi Márk szerzeményeként jelentek meg Bartay Ede „30 Eredeti Magyar Zenedarab” című gyűjteményében

Rózsavölgyi Márk (1789–1848)

Rózsavölgyi Márk 1834. július 24-én, Pesten írt német nyelvű önéletrajzát Major Ervin tette közzé a Zenei Szemle 1928. január-februári számában. Ennek magyar fordítása 1962-ben jelent meg Legány Dezső „A magyar zene krónikája” című könyvében.

„Balassagyarmaton (Nógrád megyében) 1789-ben születtem, becsületes, de szegény szülőktől. Apám taníttatott, tanulmányaim mellett azonban egy ottani iskolamestertől (nyolcéves koromban) zenét is tanultam, melyhez nagy hajlamom volt. A magyar zene iránt már akkor is különös vonzódást éreztem, úgyhogy ha jó cigánybandát hallottam, megálltam, hallgattam őket, s miattuk még tanulmányaimat is elhanyagoltam. Apám, ha tanulás helyett hegedültem, gyakran kivette a hegedűt kezemből, s intett, hogy inkább a tanulásban legyek szorgalmasabb, mivel a zenét csak mellékes dolognak tekintette. Tizenkét éves koromban elkerültem hazulról; Nyitrára, majd Pozsonyba mentem tanulni, de állandóan azon igyekeztem, hogy mentől hamarabb a magam ura lehessen, hogy kedvemre képezhessem magam a zenében, és gyakorolhassak. Nagy tehetségem volt a hegedüléshez, de ahhoz kevés volt a pénzem, hogy mestert fogadhassak, aki tanított volna, ezért olyan házaknál igyekeztem magam megkedveltetni, ahol muzsikáltak, kvartetteztek, s szükségből a másodhegedűre is vállalkoztam. Később tanulmányaim folytatására Prágába mentem, s ott rövid időn belül elsajátítottam a kalligrafiát. Utána nemsokára szépírási órákat adtam, s az így szerzett pénzen magasabb zenei képzésemre mestert fogadtam. Csakhamar azonban felismertem a hegedű minden adottságát s mechanikáját, s nem volt már mesterre szükségem, egyedül képeztem magamat tovább, s már 1808-ban jó hegedűs lettem. Ekkor visszautaztam Pestre, s tekintélyes évi jövedelemmel állást vállaltam egy nagykereskedőnél mint könyvelő.

Közben a világ észrevette, hogy jó hegedűs vagyok (mert a legszebb koncerteket játszottam), s figyelmeztettek, hogy adjak nyilvános hangversenyt. Hagytam, hogy rábeszéljenek, s a Hacker-szálában (a Hacker-szálló báltermében) léptem föl; első hangversenyemen Kreutzert és néhány saját magyar kompozíciót játszottam. A közönségnek nagyon tetszettek, megtapsoltak, ez újabb tüzet gyújtott bennem a zene iránt, s így esztendőre kiléptem a kereskedésből, s az akkori Magyar Színháznál (mely Mérey udvari tanácsos úr igazgatósága alatt állt) zeneigazgató lettem. 1813-ban felmondtam állásomat, s nagy hangversenykörútra készültem Oroszországban. El is indultam, de mikor Bajára, Bács megyébe kerültem, s ott a legnagyobb sikerrel két hangversenyt adtam, beleszerettem egy ottani nagyon csinos kislányba, s el is vettem feleségül. A mai napig ebből a házasságból egy kislány és két fiú született. Szeretett feleségemmel alig hat esztendeje éltem boldogan és megelégedetten Baján, amikor 1819 április utóján éjjel a tűzvészben minden vagyonomat elvesztettem, 11-től 1-ig ugyanis 375 ház égett le. Ismét néhány művészi körutat tettem, s Temesváron, mivel a közönségnek nagyon megtetszettem, a tek. Városi Színháznál mint zeneigazgatót és szólistát alkalmaztak. Két évig laktam ott, s azután feleségemmel és két gyermekemmel visszatértem Bajára, ahol a legnagyobb lelkesedéssel fogadtak. Itt ismét vidáman éltem kis családommal, főleg zene- és szépírásrákból. Farsang idején egymás után 12 évig a magam zeneigazgatója voltam, minden évben mindenfajta új táncdallamot komponáltam, amelyek mindig nagyon tetszettek. 1824-ben a tek. Veszprém vármegye Veszprémbé hívott, s mint népszerű és ismert nemzeti zeneköltőt Zenei Társaságukhoz szerződtettek. Minden évben néhány fűzetnyi magyar zenét komponáltam számukra, melyet más kompozíciók közé vegyítve a nagyközönségnek kiadtak. Mivel szerzeményeim egész Magyarországon mindenfelé nagyon tetszettek, a tek. Bács vármegye számomra évi 400 Ft kegydíjat biztosított, azzal a feltétellel, hogy mindig Bács megyében kell élnem. Mivel azonban láttam, hogy gyermekeim nőnek, s egy nagy városban sokkal jobb nevelést kaphatnak, ez a gondolat arra készítetett, hogy Pestre költözzem. 1833 májusában tényleg elhagytam Baját, hogy Pestre menjek lakni; ezzel elvesztettem Bács megye kegydíját. De mit nem áldoz fel egy nemes gondolkodású apa a gyermekeiért s egy gyöngéd férj a család kedvéért? – Ezen egész idő alatt sok magyar kompozíciót szereztem, ami Magyarországon, de Franciaországban és Angliában is minden magyar kompozíció közt a legjobban tetszett. Mivel fáradhatatlanul tanulmányoztam a generálbasszust és a zeneszerzést, e magyar szerzemények mellett más klasszikus kompozíciókat is írtam: vonósnégyeseket, több variációt hegedűre zenekari kísérettel, néhány koncertdarabot, többek közt egy nagy magyar rondót és magyar variációkat is hegedűre, zenekari kísérettel, melyeket 1833-ban a Pesti Színházban adtak elő, s melyeket a közönség a legnagyobb tetszéssel és tapssal fogadott ...”

Sebestyén Gábor az 1824. május 11-én megtartott megyegyűlést használta fel, hogy a következő napra összehívja az akkor megalakuló Zenetársaság tagjait. A házigazda szerepét Márkus Antal aljegyző vállalta, aki meghívta a Társaságot Almádiban lévő szőlőjébe. Amint a Sebestyén Gábor által vezetett jegyzőkönyvből megtudjuk, Rosenthal Márkus compositor május 13-án érkezett Veszprémbé Sárközy Kázmér (Fejér megye helyettes aljegyzője, műkedvelő hegedős, akinek 1824 októberében, 21-es számmal szintén megjelent egy „Lassú Magyar”-ja a veszprémi táncsorozatban), és Nagy Ignátz ajánló levelével, „... s másnap Márkus Antal Urnak Almádi Szőlőjében művészi szép tálentomát, minden jelenlévőknek közös megegyezésével mutatván [...] Hat darab eredeti szerzeményei eránt 50. Vftokban megegyezvén minekutánna a' következő napokban, azon Nótákat Veszprémben fortepiánóra alkalmaztatta, a 15-ik Szám alatti Nyugtató szerént a' Cassából kifizettem neki az 50. Forintokat [...] Ráadásul meg is ajándékozott bennünket még négy friss nótákkal is, mellyek hasonlóképpen az ő saját szerzeményei: de ezek nintsenek Fortepiánóra alkalmaztatva” – olvashatjuk a Zenetársaság jegyzőkönyvében. Tehát ez a hat Lassú Magyar jelent meg a 4. füzetben (1824. október), majd az 5. és 6. füzetben (1825. augusztus), és további 12 Rózsavölgyitől származó Lassú Magyar található még a 8–14. füzetben. Ezeket 1826 februárja és 1831 júniusa között adta ki a Zenetársaság.

A Zenetársaságnak ajándékozott négy Friss Magyar-t utólag már nehéz beazonosítani. Miután a 63-as Rózsavölgyi Lassú Magyar után – a szerző nevének feltüntetése nélkül – következik a 64-es Friss, és a szintén tőle való 115-ös Lassú után a 116-os Friss – érdekes módon éppen ez a két Friss került be a Zigeunerwissen-be –, valószínűleg ezek is Rózsavölgyitől kerültek a Zenetársasághoz. Mindenesetre a népi eredetű, 64-es számú Friss táncot Szabolcsi Bence és Major Ervin Rózsavölgyiműnek tartotta. A veszprémi táncsorozatban egymás után következő Lassú és Friss táncok összetartozásának kérdésével majd külön fejezetben foglalkozunk.

Mivel a 64-es Friss tánc énekelt és hangszeres előzményét is ismerjük, ezekhez képest kiforrottabbnak tűnik a veszprémi sorozatban megjelent változat, amely mintha már az új tánc típus, a csárdás felé mutatna, akárcsak a 116-os szám. Talán ezért válogatta be éppen ezeket 1860-ban megjelent kiadványába Bartay, és ez kellett fel Sarasate érdeklődését is. A 64-es Friss témáját Liszt a 13. rapszódiaiban (1853) dolgozta fel, de már tíz évvel korábban is felhasználta „Magyar Dallok” című sorozatában (7. szám).

Sebestyén Gábor Almádiban, a Zenetársaság összejövetele alkalmával, a komponista iránti tiszteletből Rosenthal Márkust Rózsavölgyi Márknak nevezte el, akinek a táncsorozat negyedik füzetében, 1824 októberében, 22-es számmal közölt „Kesergő Nótá”-ja, valamint 26-os számú „Lassú Magyar”-ja már Rózsavölgyi néven jelent meg. Amikor azonban 1826-ban elhatározta, hogy családjával Pestre

költözik, az „önkéntes” névváltoztatás a polgárjog elnyerése során sok bonyodalmat okozott neki. Bár II. József türelmi rendeletével a protestánsok ügye normalizálódott, a zsidóság jogi helyzete rendezetlen volt. A Helytartótanács nem nézte jó szemmel a névmagyarosítást, azon indok alapján, hogy az önkényes névváltoztatások mindenféle csalásokra és túlkapásokra adnak módot. De tekintettel a muzsikusi érdemeire és jó erkölcsére, Pest város Magisztrátusának nem volt kifogása letelepedése ellen, azonban az „önkéntes” névváltoztatást nem engedélyezték. Ráadásul ezt a polgárok választmányának döntése is megerősítette: mivel egyik helyről engedély nélkül a másikkra menve, hegedülgetésből tartja fenn magát, ha befogadnák, a város terhére lenne... Ez volt a magyar nemzeti kultúra ügye iránt csak mérsékelt érdeklődést tanúsító pesti polgárság állásfoglalása az országSZerte ismert muzsikusi ügyében, akiről Petőfi versben emlékezett meg! Csak mintegy 20 évi huzavona után, 1846-ban engedélyezték neki a névmagyarosítást.

Szabolcsi Bence így ír Rózsavölgyiről (A XIX. század magyar romantikus zenéje, Bp., 1961, 169. l.): „Rózsavölgyi igazi történeti jelentősége formaöszönében s formáló művészetében áll. E művészi készség révén verhet hidat Rózsavölgyi a tánckomponista [...] a negyvenes évek tánczenéjétől a hatvanas évek magyar műzenéjéhez. Ez a formáló ösztöne képesíti arra is, hogy még a harmincas években (1835) beálljon egy új tánc-típus, a csárdás úttörői közé.

Az új táncot épp az ő – már a huszas évek óta mindjobban bővülő – frissei készítik elő s vezetik be.”

A Veszprém vármegyei Zenetársaság megalapítója és főjegyzője, Sebestyén

Gábor 1825-ben, Rózsavölgyivel kapcsolatban még az alábbiakat vezette be a Zene-társaság jegyzőkönyvébe:

„1825-dik Esztendei Május 15-dikén Rosenthal Márkus Muzsikusnak, midőn Bajáról Halasra jött és 9 Magyar Nótákat hozott, fuvar fejében 5 frt-ok adtak.

Ugyancsak 1825-dik Esztendei Julius 14-én Rosenthal, vagyis Rózsavölgyi Márkus 15 Magyar Nótákat a Társaságnak ajánlván ... a Cassából kifizetett néki 40 frt-ok, és a IV-ik fogásból is jutalomképpen 10 nyomtatványokat kapott.”

Mivel Rózsavölgyi már korábban is átadott 10 darabot, azonban a veszprémi gyűjteményben csak 18 darab jelent meg a neve alatt, Brodszky Ferenc (A Veszprémvármegyei Zenetársaság, Veszprém, 1941, 20. l.) joggal vetette fel, hogy vajon az 1825-ben átadottak mind a saját szerzeményei lehettek-e, hiszen ezt Sebestyén mindig hangsúlyozni szokta a jegyzőkönyvben.

Friss Allegro⁵¹ Róthkrepf

Mátray (Róthkrepf) Gábor „Egygy Nép ének szerént” felirattal, a Pannónia gyűjteményben (Bécs, 1827, III. füzet, a 3. szám 1. Frisseként) közreadott Frisse, amely némileg variált változata a Magyar Nóták... sorozat 1826 február 26-án megjelent, 64-es számának.

Muz. F. 1629 a), III. Gyanta (Bihar), Boros Péter (50), 1912, B.

Tempo giusto, ♩ = 200.

72. Ket-ten men-tünk, hár-man jöt - tünk, tedd rá, Jaj de ha-mar so - kan let -

tünk, nyomd rá. Lehuzták a jegy-kötől e - lö-le, Ugy takarták a gyer-me - ket be-le.

Bartók „A magyar népdal” c. munkájának (Budapest, 1924. 20. l.) 1912-ben Gyantán, Bihar megyében gyűjtött dallama, amelyhez – az összehasonlítás kedvéért transzponálva – Liszt XIII. rapszódiaja Allegro részének első témáját is mellékeli Bartók (91. l.).

Mindenesetre tény, hogy a veszprémi gyűjteményben 12 olyan, önálló sorszámmal, név nélkül megjelölt Friss Magyar-t találunk, ami előtt Rózsavölgyi-Lassú áll. Ezek közé tartozik a 64-es és a 116-os szám is: a Zigeunerweisen 4. és 5. magyar dallama. Bartay „30 Eredeti Magyar Zenedarab” című kiadványában ezt a két Frisst egymáshoz illesztve közölte Rózsavölgyi neve alatt, és ezek egymás után hangzanak el Sarasate „Zigeunerweisen”-jében is. A 64-es Friss – némileg variált módon – Mátray (Róthkrepf) Gábor „Pannónia” című gyűjteménye (3. füzet, Bécs, 1827) 3. számának 1. Frisseként jelent meg „Egygy Nép ének szerént” felirattal. A dallamot Bartók Béla 1912-ben jegyezte le Gyantán, Bihar megyében, és annak népi eredetére „A magyar népdal” (Budapest, 1924, 72. dallam) című munkájában mutatott rá.

A „Magyar Nóták...” című gyűjtemény 64-es „Friss Magyar”-jának Ruzitska által fortepianóra alkalmazott, eredeti kézírata az OSZK zeneműtárában, Ms. mus. 3462 jelzettel található (Nr. 64.)

A Zigeunerweisen 5. dallama:

Ez a táncdarab először a Magyar Nóták... sorozat 116-os számú „Friss Magyar”-jaként jelent meg 1831 júniusában, a-mollban, a szerző nevének feltüntetése nélkül. Amint már említettük, Bartay Ede is közölte „30 Eredeti Magyar Zenedarab” című kiadványában. A 116-os számú „Friss Magyar” Ruzitska által készített nyomdai kézírata az OSZK zeneműtárában, Ms. mus. IV. 2011 jelzettel található (Nr. 116.)

A Zigeunerweisen 6. dallama – Bihari János: Friss (ez azonos a 11-es számot viselő „Allegro” Trio-részevel, amely Bihari „15 Ungarische Tänze...” című sorozatában jelent meg 1811-ben, Bécsben).

A Sarasate által felhasznált hatodik magyar dallam Bihari szerzeménye, amely Major E. tematikus katalógusában 16-os számmal szerepel. Bihari „15 Ungarische Tänze” (két hegedűre, Bécs, 1811) című sorozatában a 11-es számú, „Allegro” feliratú táncdarab triójaként jelent meg.

A Bécsben megjelent Bihari-sorozatban 10-es számmal található, híres a-moll verbunkost Bartay „Debreceni emlék”-ként közölte, és ennek „Friss” táncaként, közvetlenül utána szerepeltetette Bihari sorozatának 11-es számú „Allegro” tételét, valamint annak „Trio” részét. Tehát a Bartay-gyűjteményből átvett „Trio” a forrása Sarasate 6. dallamának.

Itt jegyezzük meg, hogy Major Ervin „Magyar elemek a 18–19. századi európai zenében” című munkájában (A magyar muzsika könyve, Bp., 1936, 13. l.), a Zigeunerweisen forrásaként öt magyar dallamot említ, mivel elkerüli a figyelmét, hogy a veszprémi sorozat 116-os számú „Friss Magyar”-ja önálló dallamforrásnak tekintendő. (1994-es reprint kiadványunkban még Major adatát vettük figyelembe.)

Bihari: 15 Ungarische Tänze für 2 Violinen című (Bécs, 1811) megjelent sorozatának 11. száma, amelynek Trio-része lett a Zigeunerweisen hatodik magyar dallama. Bartay, Bihari 11. táncát zongorára alkalmazva, Friss felirattal közölte (Pest, 1860, 14. l.), és ennek nyomán dolgozta fel Sarasate. Elképzelhető, hogy maga Bartay ajándékozta meg kiadványával Sarasatét Budapesten, 1877-ben. A Bihari-kotta a bécsi Staatsbibliothek-ban, M 12037/C jelzettel található.

Összetartozók voltak-e eredetileg a veszprémi táncgyűjteményben egymás mellett található, Lassú és Friss táncdarabok?

Régóta foglalkoztatja a magyar zenetudományt, hogy a veszprémi táncsorozatban önálló sorszámmal, de a szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent „Friss” táncok, és az előttük álló „Lassú Magyar”-ok összetartoznak-e?

Szabolcsi Bence „A XIX. század magyar romantikus zenéje” (Bp., 1951, 164–166. l.) című munkájában, Bihari többszakaszos verbunkosai kapcsán foglalkozik a veszprémi sorozatban megjelent táncdarabok összetartozásának kérdésével, megjegyezve, hogy „... a végleges ítélet kimondása jóformán lehetetlenné válik; aminek az az oka, hogy Bihari darabjai, úgy ahogy ma ismerjük őket s ahogyan a múlt század közepe óta újra népszerűekké vagy legalább is széles körben ismertekké váltak, kevés kivétellel utólagos, népszerűsítő célzatú „összevarrások” eredményei ...”

A veszprémi táncgyűjtemény 64-es és 116-os Friss táncdarabja okán – amelyek a „Zigeunerweisen”-be is bekerültek – ez a kérdés bennünket közelről érint. Ruzitska kiadványában összesen 18 Lassú Magyar jelent meg Rózsavölgyitől, de ezek közül csak tíz Lassú után található Friss tétel, vagy tételek. Megállapítható továbbá, hogy a Friss tételek hangnemi szempontból logikus módon – moll hang-

nem után azonos dúr vagy párhuzamos dúr – követik a Lassú-kat, tehát a táncszortot szerkesztő Ruzitska részéről összekapcsolási szándék figyelhető meg. De volt-e ilyen szándék az eredeti szerző részéről? Nem feltétlenül.

Részben ezt támasztja alá Sebestyén Gábor jegyzőkönyvi bejegyzése is, miszerint 1824 májusában, Rózsavölgyi hat Lassú táncdarabját fortepianóra alkalmaztatva eladta a Veszprémi Zenetársaságnak, „négy kis friss darabokat” pedig – fortepianóra alkalmazás nélkül – ajándékba adott a Zenetársaságnak. Ez is mutatja, hogy a verbunkos táncdarabok tételei között nem kell olyan összetartozást feltételeznünk, amely a klasszikus zeneművek esetében magától értetődő. Az ajándékozás ténye arra utal, hogy Rózsavölgyi lényegében szabad kezét adott a sorozatot szerkesztő Ruzitskának, hogy ezeket a Friss darabokat a saját elképzelése szerint – ha szükséges, akár transzponálva – illessze be a sorozatba, fortepianóra alkalmazva.

Bár logikus lenne feltételezni a sorozat szerkesztőjének azon törekvését, hogy a Lassú után következő Friss lehetőleg ugyanattól a szerzőtől legyen – ha egyáltalán ismert volt a Friss eredeti szerzője –, de ez a feltevés sem állja meg a helyét. Ruzitska 39. számú Lassú Magyar-ja után Csermák Friss Magyar-ja következik, 40-es számmal.

A nemzeti karakternek megfelelően, a veszprémi gyűjteményben a Lassú Magyar-ok dominálnak, amelyek mindig a szerző nevének feltüntetésével szerepelnek. Ezt a nemzeti karaktert emeli ki Petőfi „Magyar vagyok” című versében, rámutatva, hogy a verbunkos muzsika mindig Lassú Magyar-ral kezdődik: „*természetem komoly, mint hegedűink első hangjai*”.

Következő 11 példánkkal azt szeretnénk alátámasztani, hogy a Lassú és Friss táncdarabok összekapcsolása – legalábbis a Rózsavölgyi-darabok esetében – inkább alkalmi jellegűnek tekinthető, tehát utólagos „összevarrás” eredménye. A téma vizsgálatához Papp Géza „A verbunkos kéziratok emlékei” (1999) című tematikus jegyzéke (lásd 65., 74–75. és 85. l.), valamint a *Studia Musicologica* 1984-ben megjelent száma (87. és 104. l.) lesz a segítségünkre.

1. A „Magyar Nóták...” sorozatban, 1826 februárjában, 63-as számmal, Rózsavölgyi neve alatt megjelent Lassú Magyar Rózsavölgyitől származó kézírata – amely Pesten készült 1817-ben „Eredeti Magyar Rózsavölgyitől” címmel – az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtárában található Ms. mus. 398 jelzettel. Ebben a kéziratban azonban egy másik Friss (Allegro) következik a Lassú után, és nem a veszprémi sorozatban 64-es számmal megjelent, és később világszerte ismertté vált Friss Magyar!

2. A veszprémi sorozatban 73-as számmal, a szerző nevének feltüntetése nélkül, 1826 augusztusában megjelent, D-dúr Friss Magyar – amely előtt 72-es számmal egy Ruzitska nevet viselő, másik Friss Magyar áll – Rózsavölgyi eredeti kézírata

szerint, az általa 1825-ben, Pozsonyban szerzett „Koronátio Magyar” Allegro con modo tempójelzésű, befejező részeként található, ugyancsak D-dúrban.

3. A veszprémi sorozatban 77-es számmal, Rózsavölgyi szerzeményeként megjelent, G-dúr Lassú Magyar és annak Trio-része az OSZK zeneműtárának kéziratos anyagában (Ms. mus 354, 53. szám) Allegro zárótétellel található, szintén G-dúrban. Ugyanez az Allegro a veszprémi gyűjteményben 46-os számmal, név nélkül, Allegretto feliratú Friss Magyar-ként szerepel – Rózsavölgyi f-moll Lassú Magyar-ja és F-dúr Trio (Majore)-ja után – F-dúrban, tehát transzponált változatban!

4. A „Magyar Nóták...” sorozatban, 1825 augusztusában, 34-es számmal megjelent Rózsavölgyi „Füredi Lassú Magyar” után név nélkül következik a 35-ös számú Friss Magyar. Az OSZK Rózsavölgyi műveit tartalmazó kéziratos anyagában (Ms. mus 354, Nr.30.) az előbbi Lassú-t – amit Major Ervin Rózsavölgyi 1817-es balatonfüredi látogatásával kapcsolatban említ – egy másik Allegro követi, nem a veszprémi táncsorozat 35-ös darabja.

5. A veszprémi gyűjtemény 33-as Lassú-ja, illetve annak Trio része után nem következik Friss. Az OSZK Rózsavölgyi műveit tartalmazó, kéziratos anyagában (Ms. mus 354. Nr.4.) a Trio után Allegro moderato tétel szerepel.

6. A veszprémi táncsorozat 85-ös, g-moll Rózsavölgyi Lassú-jának G-dúr Trio Majore része hasonló az OSZK-ban Ms. mus. 154 jelzettel található Rózsavölgyi-kézirat Andante-tételéhez, amely után itt Allegro következik, a veszprémi sorozatban viszont nem. A kézirat Andante-Allegro párosítása az Ms. mus 354 jelzetű kéziratos gyűjteményben (13. szám) ugyancsak megtalálható Adagio-Allegro tempójelzéssel, tehát ezek Rózsavölgyi szándéka szerint összetartozó tételeknek tekinthetők.

7. A „Magyar Nóták...” sorozatban, 1832 júliusában, 135-ös számmal megjelent – Ruzitska „Cholera Verbung”-ja után álló –, név nélkül megjelent Allegretto Trio-része (B-dúr) előzőleg Pesten, 1831-ben Rózsavölgyi neve alatt jelent meg A-dúrban (lásd Papp G. tematikus katalógusát, Studia M. 26, 1984, 104. l. 4. sz., Trio).

8. A veszprémi sorozatban 114-es számmal, Ruzitska neve alatt megjelent a-moll Friss (amely előtt a gyűjteményben Rózsavölgyi 113-as Lassú Magyar-ja található) a Rózsavölgyi műveit tartalmazó Nemzeti Zenetár IV. füzetében (Pest, 1845) 21-es számmal szerepel, szintén a-mollban.

9. A „Magyar Nóták...” 86-os számú, Ruzitska neve alatt megjelent e-moll Lassú-jának Trio Majore indításában a 95-ös sorszámú, név nélkül álló Friss Magyar dallama szólal meg (az előtte, 94-es számmal álló Lassú Rózsavölgyi szerzeménye).

10. A „Magyar Nóták...” gyűjteményben 26-os számmal, Rózsavölgyi neve alatt megjelent Lassú után nem következik Friss, ugyanakkor az ezzel lényegében azonos, „Éljen a magyar” című Rózsavölgyi-kézirat (OSZK, Ms. mus. 414) Adagio-Trio része után Allegro tétel található.

11. A veszprémi táncszereplő 82-es számú, Rózsavölgyitől való Lassú-ja után két Friss tánc következik. A második, 84-es számú Friss Bécsben, Joseph Czernynél jelent meg, Bihari szerzeményeként (lásd Papp G. tematikus katalógusát, *Studia M.*, 26, 1984, 87. l., 32/4. szám).

*

Nem múlik el nap, hogy ne csendülne fel valahol a világon Sarasate „Zigeunerweisen”-jének hat magyar dallama. Közülük négy Ruzitska Ignác veszprémi táncgyűjteményéből való. Magyar muzsikusok alkotásai ezek, így váltak a világ zenekultúrájának részévé.

Hálával tartozunk Sarasate spanyol hegedűművésznak, hogy világhírűvé tette őket. Az eredeti szerzők iránti tiszteletből azonban jó lenne azt is odaírni a „Zigeunerweisen” cím alá: „Hat eredeti magyar zenedarab, cigányos modorban”.

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém és a Nagy Háború – 1916

A második véres karácsony után

FÖLDESI FERENC

*„A jövőmondást csak úgy el nagyjázom,
Hogy a tél milyen lesz, ki tudja azt nyáron?
Hisz azt se mondta meg se Isten, se ember,
Hogy még az idén is árad a vértenger.”¹*

Igen, a vértenger áradt és elöntötte Európát.

„Verdun falai alatt a föld pokollá lett, innen, mint a vízbe dobott kő hullámai terjed tova a támadó kedv.”² – írja egy veszprémi hírlapíró, utalva a németek indította támadásra. Az offenzíva 1916. február 21-én vette kezdetét: pusztító tüzérségi tűz zúdult a védők állásaira. Az angolok 450 000, a franciák 200 000, a németek 650 000 embert veszítettek. A keleti fronton június 4-én az oroszok indították az ún. Bruszilov-offenzívát,³ ahol a halottak, sebesültek, fogságba esettek száma a Monarchia esetében 600 000, a németeknél 85 000 főt tett ki. Az oroszok 800 000 katonájukat (egyes források 1 400 000 főt említenek) veszítették el.⁴ Áradt a vértenger! – minden „eredmény” nélkül.

Persze ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük a háború jellegzetességét: XX. századi technológiát használó hadseregek csaptak össze XIX. századi elvek alapján. Új eszközöket vetettek be, a meglévő, de háttérbe szorult újítás hirtelen csatadöntő lett: a mélységben alkalmazott tüzérség, a repülő tömeges alkalmazása. A fegyverek, melyek irtózatossá tették a pusztítást végeztek: a géppuska,⁵ az aknavető, a kézigránát, és a magyar találmány, a lángszóró.⁶ De ebben az évben alkalmazták először a későbbi évek „csodafegyverét” a tankot, vagyis a harcokcsit is.⁷

A keleti front eseményei, a totális háború – melyről Churchill azt mondta: az ismeretlen háború – az embereket hozzászoktatta a brutalitáshoz is. *„Itt hallunk először óriási számokról – említi egy történész –, 100 000-250 000 agyonvert és foglyul ejtett ellenségről: ekkor jelennek meg a fiatalok, az aggok számára olyan képek, amelyek az eltévedt, halott, megfulladt, fej és végtag nélkül a levegőbe repített oroszokat mutatták. A közszellem gyorsan eldurvult.”⁸*

Ezredeinkről

Háziezredeink a háború második karácsonyát „békésen” töltötték – már ha a frontszolgálatot békésnek lehetne mondani. Mint azt az előzőekben írtam: a hetes tüzéreknél a fő munka a löveg- és a mozdonyállás előkészítése és berendezése volt, illetve az egy évnél hosszabb ideje a harctéren töltő állomány szabadságolása. A 31. veszprémi honvéd gyalogezred szintén állásépítéssel, kiegészítéssel foglalkozott. A karácsonyi ünnepeket az oroszok nem zavarták.⁹

Boldog és kellemes ünnepeket és újévet kíván RFeri.

Címzett: Méltóságos Dr. Rada István prael. kanonok, Veszprém, Vár

1916 első hónapjában a hetesek az állásharcok „rendes harctevékenységet” végeztek. Mint az ütegnaplóban olvasható: „Nap-nap mellett tűnnek fel ellenséges gyalogsági és tüzérségi célok. Gyalogsági célok: főképp ellenséges munkás osztatok, felváltások alkalmával előforduló csapatmozdulatok. Tüzérségi célok: az állásaikat gyakran változtató ellenséges tábori ütegek.¹⁰ 1916. január 5-én kelt dandárparancs alapján a lőszerhiány miatt a tábori ütegeknek a tüzelést csak ellenséges támadás esetére és igen fontos célokra engedi meg. E parancs után tüzereink tüztevékenysége a minimumra csökkent.

A veszprémi harmincegyesek az év első heteiben csak kisebb ütközetekben vettek részt. Január 13-án a mellettük lévő 7. ágyúszred 2. ütegeinek támogatásával elfoglalták egy orosz előőrs állását. Ezután jobbra az ezred feltöltése, pihentetése és új védővonalba történő átirányítása volt a napi tevékenység. A pihenésre szükség is volt, mert nemsokára megindult a Bruszilov-hadművelet.

Veszprém pedig élte a háborús hétköznapjait – nélkülözve és reménykedve.

Veszprém hétköznapjai

Az 1916-os év első lapszámaiban minden városi újság részletesen beszámolt Tisza István újévi beszédéről. A szakértők értékelték – „*a miniszterelnök keveset beszélt a háborúról*” –, majd szó szerint közölték az elhangzottakat. Mi a következtetés? Nos, miután Tisza gróf keveset beszélt a háborúról, világos, hogy a háború ügye már eldőlt. Vagyis: „... *a mi győzelmünk többé nem kétséges, csak türelemmel és kitartással kell megvárnunk, amíg ellenségeink teljes vereségüket beismerni lesznek kénytelenek.*”¹¹ Erre az optimizmusra szükség is volt, hiszen a harcéri veszteségek egyre nagyobbak lettek, egyre nehezebbé vált a lakosság ellátása is. A parancsnoki állomány veszteségét pótolandó igen nagyszámú tiszt ki nevezéséről, előléptetéséről is olvashatunk. De tudósítanak a lapok a számtalan kitüntetésről is. Igaz, ezek között posztumusz is akadt: Weeber Ede ezredes, a 31. veszprémi gyalogezred parancsnoka (meghalt 1915. 10. 24.) a Lipót-rend hadidíszítményes lovagkeresztjét, Komornik Aladár főhadnagy¹² (meghalt 1915. 03. 04.), ugyancsak háziezredünk tisztje, pedig a 3. osztályú vaskorona rend kitüntetését kapta.

Az országos sajtóban reklámokból nem volt hiány az év elején sem. Mit lehetett levonni eddig a reklámokból? Például (városunkra utalva és összegezve): „*A m. kir. 31. Veszprém gyalogezred egy egész napos rohamon, golyó- és srappeltűzön túlesett bakája megtisztalkodott, megvacsorázott, végre lélegzethez jutott a vesszőfonattal bélelt igen kényelmes lövészárookban, amelybe még belevillantak a lemenő Nap ferde fényei. Összehajtogatta csinosan a veszprémi Rósenberg Mór áruházból megrendelt lábszárvédőjét, majd megszórta magát Szanitéc tetűporral, elővette a Rádium sósborszeszt, hogy bedörzsölje vele megfáradt tagjait. Majd nagyot húzott a „Hősök Söre” idénysörből. Előkerült a kártya, rajta a Kuoni pásztor, Reding Itell és Rudenz Ulrich helyett Szurmay Sándor, Kövess Hermann, József és Jenő főherceg és a többi hős tábornok képével.*”¹³

Nos, ilyen hirdetés ugyan nem volt olvasható, de például hónapok óta hirdette magát Varjas Lajos bognár- és kocsigyártó mester a Hosszú utcán (a Nagy híd mellett), hogy a nagyérdemű inkább helyben vegyen hintót, amit ő készít. Bloch Sándor, az Elite kávéház tulajdonosa érzékeny búcsút vesz a „nagyérdeműtől”, miután bevo-

nult katonának. Böhm Jenő kávé – aki átvette a kávéházat – viszont ugyancsak a „nagyérdemű” szíves pártfogását kéri.

Dacára annak, hogy már egy év is elmúlt, hogy háború van – ami egyet jelent a nélkülözéssel is – a város polgármestere, Komjáthy László azt jelentette a város lakosságának, hogy a pénzügyek rendben vannak. Minden kifizetést időben és fennakadás nélkül teljesítettek, sőt a városnak még kamathátraléka sincs.¹⁴

A január elején megjelenő lapok arról tudósítanak, hogy az egész országra kiterjedően a kormány bevezette a kenyér- és a lisztjegyrendszert. A rendelet szerint naponként és fejenként legfeljebb 240 gramm lisztet szabad fogyasztani. Nem véletlen, hogy a lapok kiemelt helyen foglalkoztak a „lisztkérdéssel”. Szokatlanak tartották a kérdéssel foglalkozó újságírók, hogy a vevők a boltban először nem is a kenyér, vagy a liszt áráról diskurálnak, mint inkább arról, hogy van-e liszt-, vagy kenyérbegyű. Az emberek hamar meg fogják szokni, amiről a városi tanács is gondoskodott. Az összeírás után megjelentek a „... lisztkönyvecskék is – a háború ismert színében – csukaszürke köntösben.”¹⁵

A húshiány enyhítésére már volt példa korábban. Akkor csibekeltetőt ajánlottak a lakosság figyelmébe. Ebben az évben sincs másként: neveljünk sok baromfit – szólít fel mindenkit a szakíró. Hogy sok baromfi legyen, ahhoz sok kotlós is kell – vagyis ne vágjuk le idő előtt az öreg tyúkokat, hiszen azok a legjobb kotlósalányok. Ahhoz, hogy sikeresek legyünk kotlóstéren is, jól kell tartani az állatokat. Ebből következik a másik nagyszerű ötlet: állítsuk a városi háztartási hulladékot is az állatnevelés szolgálatába. Hiszen micsoda értékek mennek veszendőbe, amikor a városi polgár háztartási hulladékát csak úgy kiönti a szemébe, amikor okos gyűjtéssel azt állati zsiradékká is lehetne változtatni. Át kell adni a falusi gazdáknak, cserébe élelmiszert kapna a városi polgár.¹⁶ Hiába a szükség!

„A háború folytán a Dalegyesület tagjai számban erősen megfogyatkoztak ugyan, ...”¹⁷ de mégis felejthetetlen produkcióval örvendeztették meg a lelkes közönséget. A cél kettős volt: művészeti és jótékony, melyet maradéktalanul teljesítettek. E tartalmas „szellemi táplálék” után egy másfajta művészetről is olvashatunk: – és természetesen rendelhetünk (mármint a korabeli nagyérdemű) – háborús verset Olaszország árulásáról és a magyar–német barátságáról.

De ettől fontosabb történet volt, hogy a városi magisztrátus villamos faaprító és fűrészelő berendezést vásárolt, segítendő az alig elviselhető „faaprítási nyomorúságon.” Ugyan még várni kell néhány hetet a megérkezésükig, de nem is baj, hiszen hiányzik a szükséges hajtóerő: a nappali villamos áram. Megérkezése után viszont azonnal munkába állították. Először a közintézmények fűtőaprítóit, majd sor került a lakossági igények kielégítésére is.

Manapság – vagyis a 2000-es években – elég sokat lehet olvasni a gyerekkatonákról, ami elsősorban az afrikai kontinensen „divat”. Nos, 1916-ban a honvédelmi

miniszternek kemény intézkedést kellett kiadni, hogy katonáink gyermekeket nem fogadhatnak pártfogásba. A 12-15 éves gyerekek elszöknek otthonról, fellopódnak a katonaszállító vagonokra és követik a választott csapatot a harcérre is. Ott viszont a katonák rejtegetik őket. A szökés oka? Valószínű a kalandvágy és esetleg a jobb ellátás.

Január végén egy terjedelmes írás foglalkozott a Felsővároson lévő ún. Nagytóval. Az ok, ami miatt terítékre került: egy kisfiú – Ircsik Henrik 12 éves cipésztanonc – a vékony jégen korcsolyázott, ami beszakadt alatta és belefulladt a tóba. Sándorfy Ignác (aki egyébként városi tanácsnok is volt) cáfolja, hogy a tó alatt forrás lenne. Szerinte az építkezések alkalmával erről az egy helyről termelték ki a lakosok az építőanyagot, gödör lett belőle, ami viszont megtelt esővízzel. Idővel az iszap miatt a meder eltömődött és a víz nem tudott elszivárogni. Sürgősen be kell temetni – véli a cikkíró –, mert a környék lakossága ide, ebbe a tóba hordja az elhullott állatokat. Ez aztán melegágya a fertőzéseknek. Majd megjegyzi: korábban a város itt is vágta a jeget, amit az élelmiszerek hűtésére használt a vermekben. Csoda, hogy nem történt nagyobb fertőzés. Addig is, amíg nem temetik be a tavat, be kell keríteni a mezőn található tüskés bokrokkal és tiltó táblát kell kirakni – javasolta Sándorfy.¹⁸

Az év első hónapjában közgyűlést tartottak, ahol két (mai) városrész rendezését is elhatározták. Az egyik a Temetőhegy, a másik a Jutasi úti városrész. A Temetőhegyen a Szent István utca csatornázását kellett megtervezni, míg a Csatár utcának gyalogjáróval való ellátását, ami annak elkészülte után a város legszebb utcája lesz – véli a tervező. A Jutasi úti városrésznél a majdani tüzéraktanya építésétől vártak sokat. Ez esetben a mérnöki hivatalnak el kellett készíteni a Bagolyvár mögötti szakadék beboltozásának tervét (csatornázási terv és egy gyalogos, valamint kocsis közlekedésre alkalmas vasbeton híd), aminek elkészülte után „... közvetlen kapcsolatba hozza a most jóformán járhatatlan szakadék által elválasztott Cserhát városrészt a Jutasi úttal, s az ott majd kiépítendő városrészszel.”¹⁹ – így az előterjesztő, Komjáthy polgármester.

S, hogy mi jelzi a városban azt, hogy háború van? Nos, a minden lapszámban megjelenő és tetemes mennyiségű kitüntetésözön, és természetesen a hősi halottakról szóló rövid, szűkszavú beszámoló.

Február elején egy érdekes és igen tanulságos írás olvasható a Veszprémi Hírlap vezércikkében: Lecke a példátlan drágaságról és a jobb múlt emlékééről. A háború okozta pénzromlás a szerző szerint a honoráciorokat, vagyis az előkelő réteget sújtotta leginkább. Mert egy korona valamikor 100 fillér volt, most jó, ha 30-35 fillért ér, ami a fix fizetésűeknek okozott lecsúszást. El kell gondolkodni azon, hogy egy tisztes mesterséggel rendelkező személy minden bizonnyal gondtalanabban élhet még az ilyen nehéz időkben is. Ők azok, akik termelnek, létrehozhatnak valamit, és ha

drágaság lesz, hát ... áthárítják a vevőkre. Vagyis – így a végkövetkeztetés – ne féljünk a gyereket iparostanulónak adni, ne akarjunk mindenáron fix fizetéses pozícióba erőltetni.²⁰

1916 az országgyűlési választások éve is. Sorra alakulnak és üléseznek a bizottságok a választások előkészítésére. Egyik ilyen bizottság közhírré tette, hogy Veszprémben február 14–16. között a városházán tartja meg a választói jogosultsághoz előírt írni-olvasni tudás vizsgáit. Létrehozták, de nem jelentkezett senki a vizsgára – szemben a korábbi évek sok tízfős résztvevőivel szemben.

Halálózásról is hírt kapunk, igaz most nem a frontról. Január 28-án 46 éves korában meghalt a városi vízvezetéki gépház első főgépésze, Lányi Gyula.²¹ A város képviselő-testülete júliusban döntött az özvegy nyugdíjkérelméről, amikor az özvegy nyugdíját 1200 koronában, továbbá a 6 árván maradt gyermek utáni gyermeknevelési járulékot 1200 koronában állapította meg.

Halálózás után születés, pontosabban csecsemővédelem. Vadnay Szilárd vármegyei tisztifőorvos javaslatot terjesztett a városi közegészségügyi bizottsághoz (elnöke Ádám Iván kanonok): a város rendelje el a csecsemők felügyeletét azoknál a családoknál, ahol gazdasági vagy egészségügyi okok azt szükségessé teszik. A javaslattevő abból indult ki, hogy háború után (hol van még a háború vége!) a születések száma növekszik, viszont „... a háborúval rendszerint együtt járó lazulása az erkölcsi köteleknek és fölfogásoknak szaporítja a házasságon kívüli születések számát.”²² A felügyeletet és az ellenőrzést a városi szülésznőknek kell végezni, hiszen ők tudnak minden lezajlott gyermekszülésről és a család bizalmasának is számítanak. Ha a felügyeletük alatt a gyermek eléri az egy éves kort, akkor a szülésznők prémiumot kapnak a várostól: az anya táplálta gyermeknél 10 koronát, a mesterséges étellemmel tápláltaknál 25 koronát. A bizottság egyhangú döntéssel elfogadta a javaslatot, sőt azt kiegészítette dr. Cseresnyés József gyermekmenhelyi igazgató javaslatával, hogy a menhely szakembere is időnként vizsgálatot végezhesen.

Minden bizonnyal a krónikus élelmiszerhiány miatt, a kormány elrendelte a gabonakészletek bejelentését. A város polgármestere kiadott rendeletében – hivatkozva a kormány intézkedésére – február 21-iki határidővel büntetlenséget ígért azoknak, akik közlik a tárolt gabona- és lisztkészleteket. Utána elkobzás és elzárás „jár” a felhalmozóknak. Ugyancsak elrendelték a cukorkészletek bejelentését is, kivéve a háztartásoknál tárolt legfeljebb egy mázsa tartalékot. Egyébként a lapok minden számban fő helyen foglalkoztak a gabonarejtegetők elítélésével, a „gabonadugdosók” büntetésével. Veszprémben a Búzapiacot jelölték ki a fölös gabona begyűjtési helyéül. Csak néhány hetet előreugorva: március 25-i hír szerint februárban országosan 357 596 mázsa, míg március 3-ig újabb 2858 mázsa gabona és lisztkészletet rekviráltak a hatóságok.

Megszokott volt, hogy ezekben az inséges időkben is virágoztak a reklámok. Leszállított áron lehetett venni szappant, krémet, lakást, munkás-szalonnát és disznósírt, valamint Fodor Ferencnél nyomtatványokat. De lehetett venni hadsegélyező gyűrűt is. A gyűrű megvásárlásával – aminek ára 2 korona volt – a harctéren lévő katonák hozzátartozóinak segélyezését biztosították. S, hogy mi volt a gyűrű? Nos, a művészi kivitelezésű ezüst gyűrűn azt a „megkapó képet” örökítették meg, „mely szeretett uralkodónkat imádkozás közben ábrázolja.”²³ Innen az akció elnevezése: Királyunk imája.

Úgy tűnik, hogy az ezüst nem volt annyira kelendő, mint a tőle értéktelenebb fémből készült tárgyak. Ugyanis egy összeírási határozat szerint a kaszinóknak, vendéglőknek és kávéházaknak január végéig kellett jelenteni, hogy mennyi használati fémtárgyuk van, de főleg: mennyit tudnak felajánlani a háború feneketlen bendőjébe. Rekvirálás egyelőre még nincs, mint ahogy nincs a háztartásokban sem. De ami késik, az nem múlik. Sokat nem is kellett várni a rekvirálási rendeletre. Március 11-én már megjelent, hogy minden fémtárgyat be kell szolgáltatni. Emellett a honvédelmi miniszter meghatározta a beszolgáltatott rézmozsarak és mozsártörök árát kilogrammonként 2 korona 50 fillérben. A háztartásoknak másik „szomorú hír” volt még, hogy a gyárak a magas árak miatt korállvörös zománcos edényeket már nem tudnak gyártani.

A lapokban minden alkalommal olvashatóak voltak az anyakönyvi hírek. Sokan ezzel a rovattal kezdték olvasni az újságot, hogy tudomást szerezzenek kinek született gyermeke, ki kit vett feleségül és vajon a halottak között van-e ismerős? Februártól a halálózi rovat egyre több „a hazáért hősi halált halt katona” bejegyzéssel szaporodott.

Korábban már találkozhattunk azzal a bejelentéssel, hogy a város ökröket fog hizlaltatni a lakosság húsellátása érdekében. Igaz, a városi polgár szkeptikus volt: a hús sajnos nem lesz olcsóbb és nem biztos, hogy azt csak a helyi lakosok vásárolhatják. Nos, február 26-án a városi tanács Komjáthy polgármester elnökle mellett eldöntötte: 1) A városi hentesüzletekben csakis helybeli polgárok vásárolhatnak a lisztutalvány felmutatása mellett. 2) Vendéglősök, szállodák, kocsmárosok és viszonteladók egyáltalán nem vásárolhatnak ezekben az üzletekben. 3) Egy család egyszerre csak 1,5 kg húst, hetente legföljebb 2 kg szalonnát vagy hájat kaphat. 4) A hentesüzletek csak szombaton, vasárnap és csütörtökön tarthatnak nyitva. 5) Március elején meg kell kezdeni a húsárúsítást a városi marhahizlalóból. 6) Be kell szerezni 100 darab marhát, melyek hizlalását fokozatosan kell folytatni, hogy a húsellátás folyamatos és állandó legyen.²⁴

Üdítő hírként volt olvasható a sok rekvirálási, beszolgáltatási rendelet mellett az év nagy operett szenzációja: a Király Színházban bemutatták Szirmai Albert új szerzeményét, a 'Mágnás Miska' című operettet. A zene „bűbajos”, a legsikeresebbek a

„Hopsza Sári”, a „Cintányéros nóta” és természetesen az „Úgy szeretnék boldoggá lenni”. Ki gondolná, hogy mindez a világháború rút időszakában született.²⁵

Hosszú tárgyalás után (a folyamat 1914 júniusában kezdődött) a város márciusban átvette a villamos telepet saját használatra. A legtöbb vitát az eltelt időszak alatt a gépekben és berendezésekben okozott kár és romlás értékének a megállapítása okozta. De ahogy azt a lapok írták „Komjáthy László polgármester ismert erélyességének és kereskedelmi érzékének ...”²⁶ hála, az átadó cég elfogadta érvelését és 27 500 koronát fizetett.

Ahol nagy szükségét szenvednek valamiben, ott mindig lesz megoldás, főleg ha a megoldás keresésében önzetlen embertársaink is – egyesületet alapítva – hathatósan részt vesznek. Mint tette az 1909-ben alakult Szent Vince Egyesület tagsága.²⁷ Alapításakor kimondták: cél a szegényügy rendezése, a valódi szegények támogatása, de lehetőleg nem pénzzel, hanem természetbeni adományokkal. Fő védnöke az egyesületnek Hornig Károly bíboros-püspök, aki 1916-ban is 3000 koronával támogatta az egyesület céljait. A legnagyobb támogatók a városban lakó kanonokok voltak, mint Kránitz Kálmán, Rosos István, Csiszárík János és Ádám Iván. A beszámoló szerint a legnagyobb gondot az egyesület hölgytagjainak a liszt biztosítása okozta. Lisztet csak jegyre lehetett vásárolni, így hiába kaptak pénzádományokat, venni nem tudtak lisztet. Így a szegények is igényeltek lisztjegyet, amihez már tudtak adni segílyt.

Hasonlóan gondot okozott a tüzelőanyag biztosítása. A szegények csak fatüzelésű kályhával, tűzhelyekkel rendelkeztek. A fa beszerzése (szállítása) viszont rettenő drága volt. Így ösztönözték a segélyezetteket, hogy térjenek át az olcsó ajkai szén használatára. De szerencse is kellett, mivel olyan enyhe tél volt 1916 elején, amire a legöregebb emberek sem emlékeznek Veszprémben – fejezi be beszámolóját Ádám Iván, az egyesület ügyvezető igazgatója.²⁸

Másfajta, de hasonló elven indított segélyezést Komjáthy polgármester. A város alsóerdei birtokából szakított ki területet és ebből, azt felosztva, 500 négyszögöles parcellákat adott bérbe 10 koronáért a hadisegélyes családoknak. Az ott megtermelt élelmiszer bőven fedezte a bérösszeget, sőt az eladásból még haszonra is szert tehetek a bérlő családok.

Március végén Óvári Ferenc városi és országgyűlési képviselő egy rendelettervezetet nyújtott be a városi hadiadó bevezetéséről. Megítélése szerint a már másfél éve folyó háború egyre nagyobb terheket ró az emberekre, a városra. Szükség lesz egy olyan alapra, amelynek felhasználásával a háború végén a rokkantakat, az elesettek hozzátartozóit segélyezni, illetve róluk gondoskodni lehet. Az adózók köre a magasabb jövedelműek közül kerülne ki, fokozatosan növelve az adózási kulcsot.

A javaslat szerinti: „közigazgatási teendők költségeinek fedezésére, a harctéren elesett veszprémi katonák árváinak, özvegyeinek segélyezésére; a harctéren rokkant-

tá vált egyének gyámolítására szükséges kiadások céljaira ...”²⁹ megfelelő pénzügyi alap képzése érdekében városi hadiadót vezetnének be. Óvári három adózási kulcsot javasolt, a városi tanács – amely egyébként változatlan szöveggel elfogadta a tervezetet – már négy kulcsot állapított meg. A hadiadó egyébként három évre szólna. A városi hadiadó mellett dr. Óvári még javasolta azt is, hogy annak a személynek, aki a harctéren hat hónapnál többet tartózkodott, annak a városi pótdóhátalékát engedjék el.

Bevonulnak – no, nem az ifjak, vagy az éppen soros évfolyam, hanem a harangok. Ismert, hogy még 1915-ben össze kellett írni a településeken lévő harangokat, melyeket – ha az anyagszükséglet úgy kívánja – be kell szolgáltatni hadicélokra. Veszprémben 1915. szeptember 6-iki keltezésű az az irat, melyet Ádám Iván kanonok írt alá, és amelyben felsorolja a város templomaiban, kápolnáiban lévő harangokat.³⁰ Igaz, ekkor – áprilisban – még nem kellett azonnal megkezdeni a beszolgáltatást. Mindenesre a vallás- és közoktatásügyi miniszter közölte, hogy kilónként 4 korona áron veszi majd át a leadott harangokat.

Hetenként volt olvasható a rekvirálások elrendelése, ami elsősorban a gabonakészletekre, illetve a lisztre vonatkozott. De olvashattunk a cukorkészletek összeírásáról, beszolgáltatásáról is. Most a legújabb rekvirálási bejelentés: a hadvezetőség takarmányozási célra lefoglalja a levágott venyige és szőlővesszőt. A szőlőbirtokosok nem tüzelhetik el, nem adhatják el, igaz 100 kg-ként 1-2 koronát fizetnek majd érte.

„*Tilos a pirostojás!*” – nem, ez nem a szokásos áprilisi tréfa. Miniszteri rendeletre hivatkozva Török Gyula, Veszprém rendőrkapitánya 600 korona büntetést helyezett kilátásba azoknak, akik megszegik e tilalmat: „... *tyúktojásnak a húsvéti ünnepek alkalmából szokásos festése, vagy hasonló készítése, továbbá az ily festett vagy kikészített tyúktojásnak forgalomba hozatala ...*”³¹ tilos. Az okot nem részletezi a rendőrkapitány, csak találgatni lehet, hogy a drágaság és/vagy az élelmiszerhiány az oka.

Április 16-án számoltak be a városi lapok Eötvös Károly április 13-án, csütörtökön bekövetkezett haláláról. Holttestét a déli vasúti pályaudvarról szállították Veszprémbe, ahol a református templomban ravatalozták fel. A templomban a gyászbeszédet Demjén Márton református lelkész mondta. Temetése a városban – a beszámolók szerint – dacára a kellemetlen, esős időnek „ezek tömege” részvételével zajlott. A sírnál unokatestvére, Eötvös Sándor mezőszentgyörgyi lelkész búcsúztatta.

Ezen a héten – április 12. – tartotta a város évi rendes tavaszi közgyűlését. A szép számmal megjelent képviselőt (1916-ban számuk már 140 fő volt³²) meglepetés is fogadta: a barokk stílusú, százados körasztalhoz hasonló kivitelű asztalok voltak a bizottsági tagok számára elhelyezve, melyeket a városháza átalakításánál a mennye-

zetről leszedett „... *másfél százados szilfa gerendákból készítettett a tanács.*”³³ A művészi és korhű munka Bukovits József asztalosmester és Homorai Béla faszobrász szakértelmét dicséri. Ezen a közgyűlésen fogadták el a már korábban is említett, Vadnay-féle csecsemővédelmi javaslatot, valamint a városi villanytelep átvételéről szóló beszámolót is.

A harangok „... *húsvét elmúltával leszállnak a magasból.*”³⁴ Így intézkedett Hornig püspök a templomok harangjainak átadásáról. Lehet magasztos célokot emlegetni, de a lényeg: hangjuk ezután nem vigasztalásra szólal meg, hanem ellenkezőleg, halált oszt. Ugyanis a harangokból ágyúkat öntenek.

Megkezdődött! Ha vasárnap, akkor új időszámítás. Bár ezen az „új időszámítás” napjainkban (március 26.) már átestünk, sőt, már a „normális időrendhez” való visszatérés napját várjuk: ekkor, 1916. április 30-án, vasárnap 23.00 órakor kezdődött Magyarországon a nyári időszámítás.³⁵ Az órákat egy órával előbbre kellett igazítani. Ez az ún. „új időszámítás” ekkor szeptember 30-án éjfélig tartott, amikor is egy órával vissza kellett állítani az óramutatót. Az ok: Németország bevezette ezt a rendszert, így nekünk is követni kell őket a gazdasági és a közlekedési rendszerek miatt.³⁶ Április 6–8. között ez ügyben egy tanácskozást is tartottak, ahol résztvevőként megjelentek a meghódított területek képviselői is: Belgium, Franciaország, Oroszország egy része és Szerbia. Mindenesetre érdekes olvasni ilyen összefüggésben a felsorolt országokról.

Április végén már kezdett testet öltetni a háborúban elesettek emlékére állítani tervezett emlékmű. A mozgalmat a városi katonai parancsnokság kezdeményezte, amihez a város is csatlakozott. Az emléket monumentálisnak képzelték – kápolna alakban. A város – az elképzelést is figyelembe véve – a Búzapiacon ajánlott fel 300 négyszögöl területet. A tervezés, a gyűjtés megindult, de ez az emlékhely sosem épült meg.

Egy jó hír a Vámosi-telep tulajdonosainak: rendezik a Csermák utcát (amely utcanév nem változott a mai napig). Lépcsőzetes följárókat építenek, kétoldalt esővíz elvezetővel, hogy „... *a marhahajtást – melyet eddig hiába tiltottak – ezen az úton megakadályozzák.*”³⁷

A veszprémiek mindig is büszkék voltak a jó minőségű ivóvízre. Ezt még azok is elismerik, akik „... *tüdőpróbától fulladozva rójják s ócsárolják hegyes-völgyes városunkat.*” Amikor a „*víz pompás voltába kéjelgünk ...*”³⁸, nem is gondoljuk, hogy a vízvezeték felügyelő, működtető személyzet milyen veszélyeknek van kitéve. Egy ilyen veszély kioltotta Kopnyi Ferenc vízvezetéki alkalmazott életét, aki két árvát hagyott maga után. Kopnyi rokkantan tért haza a frontról, miközben gyermekei anya nélkül maradtak. Április 18-án tisztította a vízvezetéki gépház ferde füstcsövét (ma is látható), amikor az ott felgyülemlett és lezúduló korom betemette Kopnyit, aki rövid idő múlva meghalt. Temetése katonai tiszteletadással, katonazenekar közreműködéssel zajlott.

Májusban érdeklődéssel olvasta a nagyérdemű azt a hírt, melyben beszámolnak arról, hogy a budapesti Állatkertben sakálok születtek. Izgalmasabb hír volt viszont, hogy a Mici nevű oroszláznak 3 kölyke született, akiket azonban egy kuvasz nevel majd fel. Majd beszámoló olvasható arról is, hogy megszorodott a feketefejű birka, a núbiai kecske és az indiai mamber kecske is egy-egy gidával.

Ha már kecske: igen szemléletesen hívta fel a nagyérdemű figyelmét az egyik lapíró, hogy mostanában a kecske lett az egyik „sztár” a városban. Igénytelen, sok tejet ad és a húsa sem megvetendő. A MÁV alkalmazottainak kecskét ad tartásra, hogy ellássa dolgozóit tejjel. Nosza, a város is vegyen és tartson kecskéket, hiszen igen kifizetődő – javasolta a hírlapíró. E mekegő, szakállas állat láttán érthetővé válik a nóta rímje is: „*Nincs szebb lábú a kecskénél, fehérlábú menyecskénél.*”³⁹ A háború sok mindenre megtanít minket: Ha nincs tehén, jó a kecske is, csak tej legyen.

Május közepén már a tanácsnak is foglalkozni kellett a „kecskekérdéssel”. A városban úgy megszorodtak a kecskék, hogy igen sokan folyamodtak legeltetési engedélyért. A tanács méltányolta az emberek igyekezetét és engedélyezte a kecskék legeltetését a Sintér-dombon és a Gulya-domb bérce oldalain.

Május 21-én – a hallgatag múzsák árnyékában (hiszen szóltak a fegyverek) – egy ünnepnek is felérő közgyűlés volt Veszprémben: a Dunántúli Közművelődési Egyesület jubileumi, 25. éves közgyűlését tartotta. Már hetekkel előtte folyt a szervezés. A közgyűlés fővédnöke Hornig Károly volt, aki ezen túl a teljes közgyűlés ellátását is vállalta. A város zászlódíszbe öltözött, a vendégeket a város polgármestere, dr. Komjáthy László fogadta a vasútállomáson. A színház megtelt a „nagy számú és előkelő” közönséggel. Hornig bíboros beszéde után Fodor Oszkár számolt be az egyesület működéséről, erőfeszítéseiről, így a kivándorlás korlátozásáról, az „egyke” gyermekvállalásról, a Balaton felvirágoztatásáról, mely feladatot a megalakuló Balatoni Szövetség vette át. Széll Kálmán elnöksége alatt indult az ingyenes népkönyvtári mozgalom, amely a Múzeumok és Könyvtárak tanácsának megalakulásához vezetett.⁴⁰

Az újságok ismét minden megjelent számban már hasábméreteken számoltak be a kitüntetésokről, a különböző tisztí kinevezésekről és előléptetésekről. A halálozási rovat egyre kisebb lett (megszaporodott a harcéri elesettek száma, így már nem volt elég hely a közlésre), elsősorban az anyakönyvi híreket töltötték be. Egy halálozás májusban az „első” okán került a figyelem középpontjába. Történt, hogy Weisz Rezső, a 31. veszprémi honvéd gyalogezred hadapródja, az I. osztályú vitézségi érem tulajdonosa 1915. szeptember 29-én Volhíniában hősi halált halt. A harctéren temették el, azonban édesanyja hazahozatta Veszprémbe. A veszprémi izraelita temetkezési egyesület májusban úgy döntött, hogy a harctéren elesett zsidó hitű katonának egy dízsírhelyet nyit a temetőben. Ennek a dízsírhelynek volt az

első hősi halottja Weisz Rezső, akit május 26-án katonai tiszteletadás mellett újratemettek.

Április végén már szó volt egy katonai emlékmű építéséről, illetve arról, hogy a város a Búzapiacon telket biztosít az építménynek. Június 2-án már összeült a „... veszprémi háziezredek parancsnoksága...”, valamint a városi tanács, hogy döntést hozzanak. A városházán megtartott értekezleten a polgármester elnökölt. Nagy László őrnagy ismertette a katonai parancsnokságok elképzelését, mely szerint közös emlékművet kívánnak létesíteni a 31. honvéd gyalogezred és a 7. honvéd tábori ágyúezred elesett és eltűnt katonáinak emlékére. Két bizottságot is alakítottak. A pénzügyi bizottság tagjai lettek dr. Rédey Gyula kanonok, dr. Véghely Kálmán, dr. Komjáthy László, dr. Óvári Ferenc, dr. Rainprecht Antal, a katonaság részéről Nagy László, Polereczky János, Játkói Géza és Kerényi Rezső. A műszaki bizottság tagja: Ádám Iván kanonok, a mindenkori katonai állomásparancsnok, dr. Komjáthy László, Martz Mátyás, Bokrossy Jenő, Csomay Kálmán, valamint két műszaki tiszt a pozsonyi katonai parancsnokságtól. Kelltek is a feladatok szétválasztása és az ellenőrzés, hiszen a munkálatok a tervek szerint 100 000 koronába is kerülhetnek, amit elsősorban gyűjtés útján kívánnak biztosítani.⁴¹

Az év közepére elkészült a város biztosította területen a hadikórház.⁴² Építése még 1915-ben kezdődött a Vasúti (Jutasi) úton. Felavatására 1916. június 4-én került sor. Dr. Rédey Gyula nagyprépost szentelte föl az épületet, majd Demjén Márton református, Lórántffy Péter evangélikus lelkész és dr. Hoffer Ármin főrabbi mondott rövid imát. A vendégeket dr. Zuber György kórházparancsnok kalauzolta, bemutatva a kórházat.

A kórház a Jutasi út két oldalán épült, mintegy 500 méterre a főpályaudvartól, közel 700 000 korona költséggel, 300 fő általános és 150 fő fertőző beteg részére. Az ún. „rendes betegek” számára épült rész a pályaudvarra vezető út jobb oldalán, a csererdőben, míg a fertőző betegek részére épült rész vele szemben, a fenyőerdőben van. A leírás szerint az akkori modern kórházi technika minden berendezése megtalálható az épületekben. A telep csatornázott, vízvezetékekkel és villanyvilágítással van ellátva. Veszprém adta a területet, vezettette ki a vízvezetékét, mintegy két kilométer hosszúságban. Ennek fejében a háború után – megállapodás szerint – a város átveheti majd a kórházat.

Kórház után zeneiskola. Júniusban Kecskeméthy Margit veszprémi zenetanárnő bejelentette, hogy a városban zeneiskolát szándékozik nyitni. Ehhez a nyitáshoz kéri a város hozzájárulását, elsősorban a terem biztosításával. Óvári Ferenc képviselő is felkarolta a zeneiskola ügyét, amikor javasolta, hogy legyen ez ’Városi zeneiskola’ és természetesen a város biztosítsa az iskola működési feltételeit.⁴³ A zeneiskola szervezését végül siker koronázta. Az első évfolyam beiratkozására augusztus 29. és szeptember 6. között került sor. Az intézet élén – a tudósítás szerint – Gobby Alajos

a nemzeti zenede igazgatója, dr. Óvári Ferenc országgyűlési képviselő, valamint Kecskeméthy Margit zenetanárnő állt a városi képviselő-testület által megválasztott intéző bizottsággal együtt. A tanterv szerint 8 éves a zongora, a hegedű tanszak, 4 éves a gordonka, míg 3 éves az ének és a cimbalom tanszak. Mindenkinek tanulni kell zeneelméletet, zenetörténetet, karéneket, vonós-együttesi és kamarazenét.⁴⁴

Iskolarekvirálás. Mert ilyen is történt. A városi hatóság katonai célokra lefoglalta a hat osztálynak helyet adó katolikus Szent László iskolát.⁴⁵ Igaz, már év vége fele járt a tanév, így a gyermekeknek helyet kellett találni. A kilakoltatott osztályokat a felsőkereskedelmi iskola fogadta be a tanév végéig, a vizsgák letételéig – a régi tanonciskolában.

Ismét a rekvirálásról. Már korábban elhatározta a kormányzat, hogy a háztartások fémkészleteit, fémtárgyait, magyarul: hadianyagot – igénybe veszi hadicélokra – elsősorban töltényhüvely előállítására. Eddig megmenekültek, de június 16-án végérvényessé vált, hogy a háztartások fémtárgyait be kell szolgáltatni. Így az összes vörösréz, sárgaréz, nikkell, bronz és tombak (réz-cink ötvözet) eszközöket. Vagyis: főzőedények, üstök, fazekak, lábasok, serpenyők, kannák, sütőformák, tálak, tálcák, gyertyatartók, mosóüstök, fürdőkádak és még lehetne sorolni. A rekvirálás e naptól számítva 3-4 hét eltelte után lépett életbe. Addig mindenkinek fel kell készülni arra, hogy egyrészt beszolgáltassa az eszközöket, másrészt lehetőség szerint pótolja a hiányt. A megalakuló fémgyűjtő bizottságoknál kérni lehet, hogy a leadott tárgy helyett másikat szerezzenek be a háztartások. Egyébként sokat nem kellett várni a következő fém-beszolgáltatásra, miután júliusban sorra kerültek az óntartalmú háztartási eszközök is.

A kötelező fém-beszolgáltatásról július 9-én jelent meg a város polgármesterének hirdetménye. A megbízottak Kulcsár Károly és Löwy Béla vaskereskedők lettek, míg a beváltás helye Veszprémben a „régii iparos-tanonciskola alatti helyiség”, vagyis a Feckendőház földszinti szobái.

Ahogy a lapok beszámoltak róla, átmeneti zavarok keletkeztek a városi húsellátásban. Ugyanis elfogyott a korábban hízlalásra beállított ökörkészlet, az új vásárlás pedig még nem vágható. Komjáthy polgármester ezért vásárlási szándékkal megkezdte a káptalant, és a tárgyalások eredményeként 100 darab birkát vett jutányos áron. Néhány hét után már kezdetek is a városi birkahús árusítását.

Komjáthy keményen és határozottan járt el, illetve kívánt eljárni a közegészségügyileg fontos jég biztosítására is. Miután a városban működő és magánkézben lévő jéggyár tulajdonosa nem volt hajlandó eladni a jéggyárat – a kisajátításra, kényszervásárlásra a kormányrendeletek alapot szolgáltatottak –, a vármegye alispánjához fordult, hogy a város javára kisajátítsa a gyárat. Igaz – jegyzi meg a hír írója – sok hús és vaj nem kerül a jégszekrényekbe, de inkább legyen egy kicsit drágább a jég, mint fertőzés üsse fel fejét a városban.

A júliusi közgyűlésen több fontos ügyben döntöttek a képviselők: megszavazták, hogy a hadiárвахáz javára ne évenként 2000 koronát fizessenek 10 éven keresztül, hanem – mivel a város költségvetése elbírja – egy összegben fizessék ki. De ekkor döntöttek a városi zeneiskola támogatásáról is. Vita csak abban alakult ki, hogy az iskola használhatja-e a 'városi' jelzöt. A tamáskodók a név megadásától azért tartottak, hátha később a városnak kell fenntartani teljes egészében az iskolát. Kecskeméthy Margit még a döntés előtt hosszú írásban elmélkedett a zenéről, a zene szépségéről. Mint írja: „*A zeneműveket megérteni meg kell tanulni, csak úgy, mint ahogyan meg kell tanulnunk megérteni a festő-, a szobrász vagy építőművész alkotásait, vagy ahogyan meg kell tanulnunk a világegyetem szent művészenek Istennek remekművét – a természetet – megismerni, megérteni és abban gyönyörködni.*”⁴⁶ A tanács végül egyhangú döntéssel elfogadta az iskola támogatási javaslatát és engedélyezte a 'városi zeneiskola' megjelölést is. A városi zeneiskolába a jelentkezést végül szeptember 30-ig hosszabbították meg. Beiratkozni a Virág Benedek utca 6. szám alatt lehetett.

Gyűjtsünk gyógynövényeket, barack- és szilvamagot! – szól a felhívás. A Hadsegélyező Hivatalnak bérmentesítés nélkül fel lehet adni a csomagokat. A felsorolt termékekből gyógyszer készül, a magokból pedig mandula-olajat helyettesítő termék. A gyógynövényekről tájékoztatót is küldenek, de gyűjthető például hársfavirág, nadragulya, beléndek, ökörfarkkóró, üröm és még számtalan vadon termő növény.

1916 első félévében egyre többször volt terítéken, hogy a tisztviselői kar (megyei, városi, illetve a városban élő, de más igazgatási egységhez tartozó), vagyis a „fix fizetésűek” szenvedték meg leginkább a háború okozta inflációt, az egyre nagyobb méretű drágaságot. Mindezt felismerve, a polgármester több alkalommal és ötlettel igyekezett segíteni rajtuk. Júliusban értekezletre hívta össze az összes helybeli hivatal és testület képviselőit, hogy tájékozódjon, meghallgassa a tisztviselők észrevételeit, panaszait. Természetes, hogy a legtöbb észrevétel az élelmiszerellátást érintette. A gabonavásárlást részükre úgy tervezte megoldani, hogy a város – a tisztviselők nevében – vásárol gabonát, amit aztán az érintettek részletekben, vagy egy összegben visszafizetik. A gabonát a város őrizteti (ha kérik), majd megőrletti és a lisztet házhoz szállítja. Hasonló megoldást talált a tüzelőbeszerzésre is, javasolva a széntüzelésre való átállást. A tisztviselők kérték, hogy oldják meg a hús és zsírbeszerzésüket is, mert a hosszadalmas sorbaállás alatt elég sok inzultus éri őket, miután sokan hiszik, hogy ők az „úri osztály”. A megállapodásra végül a városi közgyűlés tett pontot, miután elfogadta a polgármester indítványát.

Hosszú idő eltelte után ismét sebesültek érkezéséről számoltak be a lapok. Persze ez nem azt jelenti, hogy nem érkeztek beteg katonák a városban elhelyezett katonakórházakba, csak „nem volt már annyira érdekes hír”. (Egyébként a városban, a

különböző kórházakban és a kórháznak kisajátított intézményekben közel 1000 beteg katona lábadozott.⁴⁷⁾ Talán az új Jutasi úti kórház megnyitásának volt köszönhető, hogy részletesen beszámoltak előbb az orosz hadszíntérről érkező 220 sebesült, majd rá egy hétre az újabb 453 fő beteg érkezéséről.

A sebesültszállító vonat Jutas állomáson állt meg először, ahonnan a betegeket kézben, hordágyon, illetve kölcsön kocsin és lovakkal szállították a katonakórházba. A sebesültek többi részét a vonat Veszprém állomásra vitte, majd szétosztva a polgári és kereskedelmi iskolában lévő kórházban, valamint a szemináriumban helyezték el őket.

Érdekes statisztikát közölt a Veszprémi Hírlap július végén Veszprém 1915. évi népmozgalmi adatairól. E szerint 1915-ben Veszprémben 345-en születtek, viszont 452 fő meghalt. Igaz, ebbe beszámolták a harctéren elesett veszprémieket is. Megdöbbentő viszont az 1916. év első félévi statisztikája: születések száma 139, a halálozásoké 319! Rendkívül nagy a csecsemőhalandóság. A házasságkötések száma 1915-ben 60 volt, 1916 első félévében ez a szám 37. És ebbe beletartozott már Ruzicska Béla 7. honvéd ágyúsezredbeli százados (emlékezzünk: ő volt az esküszöveg előmondója 1914-ben a háziezredeink kivonulásakor a Szamarlegelőn) és Juraszek Sárka házassága is, mint ahogy majd gyarapítja a házasságok számát Németh Mihály honvédtüzér és dr. Komjáthy László fogadott lányának, Olgának házassága is,⁴⁸ amire majd szeptember 30-án került sor. Akkor az esketést Lukcsics Imre végezte, a házassági tanúk Bárány Imre földbirtokos és Pósa Endre nyomdatulajdonos voltak.

„Mélyen fájdalom bár, hogy ilyen hosszú ideig tart az emberiségre súlyosodó nehéz megpróbáltatás, de fölemelő elégtétellel tölti el keblemet, ha erre a kemény tusára visszatekintek ...”⁴⁹ – küldi szövegét a nemzethez augusztusban Ferenc József. Hol van már a „mire a levelek lehullanak” ígérete! Büszke diadalokról, nehéz megpróbáltatásokról szól a szöveg, de inkább szól ez a két év az országok, a városok, az emberek megroppanásáról és katonáink pusztulásáról.

Szózat után a város mindennapi életéről: élelmiszer, pontosabban húsbeszerzés. Komjáthy polgármestert megkereste a káptalan jószágkormányzója, Schmidt Lajos, hogy jutányos áron 50 ürüt adjon el a városnak. A polgármester természetesen kapva kap az alkalmon, még úgy is, hogy éppen terítéken vannak a város levágásra szánt birkái is. A tartalékra mindig is szükség van.

A hússal úgy tűnt, hogy túl nagy gond nincs, de annál nagyobb volt a liszt minőségével. Legalább is erre panaszkodtak a lakosok, természetesen a városi hatóságot okolva a bajokért. Az igazság az volt, hogy először is a lisztet nem a város biztosította, örlette, hanem csak szétosztotta a Haditermény Rt. által átadott mennyiséget. Másodsor, a rozsliszttel nem úgy kell bánni, sütni belőle a kenyeret, mint a búzalisztból. Jó lenne, ha a háziasszonyok megtanulnák a fortélyát – vélte a cikk írója.

Az anyagihiány sok mindenre megtanítja az élelmes embereket, és a takarékoság érdekes formáit is kikényszeríti. A közoktatási miniszter a papírhiány miatt szigorú takarékoságot írt elő az iskolákban. Például dolgozatot, házi feladatot nem szabad új oldalon kezdeni az iskolafüzetben. Sőt, előírta ismét a palatábla használatát. Van, ki emlékszik ennek használatára? A hadvezetőség – lehet, hogy erősen számolt már a lehetőséggel – pedig a nagyobb földművelő települések lakosságához fordult: az elkövetkezendő téli időszakra készítsenek a katonáknak szalmacsizmát, hogy a hideget átvészeljék. Közeleg a harmadik véres karácsony?

A szeptemberben megjelenő első lapszámok fájdalommal és dühvel írtak a szenzációs hírről: „*Keleti szomszédaink [Román Királyság], akik eddig a szövetségest játszották velünk, ellenünk jöttek.*”⁵⁰ „A háború krónikája” rovat új elemmel bővült: beszámoló az Erdélyben folyó harcokról.

A lapírók a legszomorúbbnak azt tartották, hogy Erdélyből igen nagyszámú magyar ajkú lakos indult menekültként Magyarország felé. Egy katonai szakíró írja erről az eseményről: „*Augusztus 17-én, vagyis olyan időpontban, amikor egyrészt Bruszilov győzelmes tömegeinek feltartóztatása, másrészt az angol-francia Somme menti támadás kivédése a központi hatalmaknak erejét már a végsőkig feszítette meg, szánta el magát Románia arra, hogy fegyveresen is az ántánt oldalára áll. Úgy látta, hogy a központi hatalmak a háborút már nem nyerhetik meg. Ezért sietnie kell, nehogy az osztozkodásból kimaradjon.*”⁵¹ Románia szerződést kötött az Antanttal: 10 napon belül beavatkozik a háborúba, cserébe megkapja Erdélyt és annak határos területeit. A román betörés a magyar lakosság körében óriási arányú népvándorlást indított meg. Dunántúlra, Veszprémbe is érkeztek erdélyi menekültek, akik részére a városban gyűjtést szerveztek. A városi hatóság a menekültek elhelyezése érdekében kerületenként bizottságot alakított, illetve megkezdte a férőhelyek felmérését.

A szeptember 6-iki városi közgyűlésen a polgármester – amiről mindenki tudott – kötelességszerűen bejelentette, hogy erdélyi menekültek érkeznek a városba, kérve mindenki jóindulatát és segítőkészségét. A közgyűlésnek sok napirendi pontja nem volt, viszont annál inkább érdekes volt az interpelláció, amit Kletzár Miksa intézett Komjáthy polgármesterhez: Hajlandó-e megcsináltatni a Csermák utcát? Hajlandó-e a Pázmándy utcából eltávolíttatni az „éjjeli mulatót”? – ami az erkölcsi fertő melegágya. A vélemények vegyesek voltak: ezek a kérdések nem állíthatók annyira előterbe, hogy a városvezetés idejét elvegyék fontosabb ügyektől. A háború okozta nehézségek megoldása előbbre való, úgymint a közéletbiztosítás, a háborús közigazgatás vitele. Az is igaz viszont, hogy a háború nem lehet ok arra, hogy ezzel indokoljon a városvezetés minden késlekedést. A Csermák utca javítását már februárban elhatározták, de új tervek kellettek, a munkáskéz pedig elfogyott. – válaszolta Komjáthy. Mint ahogy megígérte, hogy a háború után az említett házat is eltávolítja.

Az erdélyi román betörés okozta menekültek Veszprémet szeptember 10-én érték el, többségük Csík és Háromszék megyékből. Ekkor 384 fő érkezett a városba. A pályaudvaron a vármegye vezetői és Komjáthy László polgármester fogadta őket étellel és itallal. Elhelyezésük érdekében Kránitz Kálmán felszentelt püspök vezetésével értekezletet tartottak. A menekülteket egyelőre iskolákban, óvodákban és zárdákban helyezték el. Amint a befogadásra alkalmas magánházakat összeírták, a családokat átírányítják a város lakosaihoz. Egyébként dr. Óvári Ferenc, mint a Balatoni Szövetség elnöke, kilencven villát ajánlott fel a menekültek elhelyezésére.

Szomorúság után egy kis öröm: a székesfehérvári színtársulat Fodor Oszkár vezetésével öthetes előadássorozatot tervezett a városban. Előadják a *'Legénybúcsú'*, a *'Zsuzsi kisasszony'* című nagyoperettet, majd Lengyel Menyhértől *'A táncosnő'* című drámát Hevessy Mariska főszereplésével. De színre kerül a *'Császárnő'*, majd a Bécsben is nagysikerrel játszott *'Grün Lili'* című Földes újdonság. Kedvező kilátások a szórakoztatásra ezekben a háborús időkben – véli a tudósító. Később hetenként részletes színházi kritikákat lehetett olvasni a bemutatott darabokról.⁵²

Megtörtént, amire már régóta készülődtek: elvitték a harangokat. Az átadást szeptember 14-én és 15-én hajtották végre. Elvitték a Szent László-templom két harangját (307 kg és 57 kg), itt megmaradt a középső nagyságú. A Szent Anna-templomból mindkét harangot (111 és 66 kg), a piaristáktól is kettőt (305 kg és 106 kg). Nekik egy harangjuk maradt. A Szent Ferenc rendiektől elvitték a két nagyobb harangot (303 és 143 kg), itt a legkisebb maradt a toronyban. A csatári kápolnából elvitték mindkét harangot (9 és 13 kg). A reformátusok templomából is elvittek kettőt (1043 és 703 kg), ahol a középső nagyságú maradt. Az evangélikusok harangjai közül is kettőt vittek el (477 és 118 kg). Az csak természetes, hogy a harangok „leszállítása” lakhelyükről a hívek nagyszámú jelenlétében és – valljuk meg – könyvek között történt.

Ismét az utcarendezésről. A város 6000 koronát tudott „beállítani” az utcák, gyalogjárók javítására, rendezésére. Szeptember végén megkezdte a Jeruzsálem utca (jelenleg Bem utca) csatornázását, megelőzve a Csermák és Kerekéskut utcák (az utóbbi utca megszűnt) csatornázását. Az, hogy e két rövidebb utcánál kezdték a munkálatokat, nagyon egyszerű oka volt: ekkora hosszúságú csővezetéke volt a városnak.

Komjáthy László, a város polgármestere nem ment szabadságra! – hangzott a hivatalos közlemény. Az igaz, hogy tervezte, de az erdélyi menekültek érkezése miatt nem kezdte meg a pihenését, személyesen felügyeli a menekültek ellátását, elhelyezését. De nem tétlen a város közéletmezése ügyében sem. A húsellátás biztosítására 500 sertés hizlalását kezdték meg. Több szarvasmarhát vásárolt, illetve ajánlatokat kért beszerzésükre. Budapesten járva egyéb ügyek miatt, nem mulasztotta el,

hogy élelmiszert is beszerezzen a város részére: vásárolt egy vagon kölest, egy vagon árpagyöngyöt és két vagon cukrot. Időközben megérkezett Veszprémbe a korábban megrendelt aszalt szilva, bab és az egy vagon füstölt szalonna is.

Jól indul az év utolsó negyede: október 3-án megkezdődtek a „mozgósínház” előadásai. A mozi tulajdonosa büszkén számolt be arról, hogy az országos filmbemutató után itt Veszprémbe fogják először lejátszani (Budapestet is megelőzve) a báró Eötvös regénye után készült filmet, a *Karthauzi-t*. A rendező Kertész Mihály.⁵³ Ezt követi majd 6 részben a *János vitéz* című filmköltemény, illetve a többi már lekötött mozifilm. Igaz, a mozi látogatása néha „közelharcot” is feltételez, mint ahogy azt egy olvasói levélben lehetett olvasni. Egy hölgy írt levelet a moziban tapasztalt tarthatatlan állapotokról. Mint írja, a helyeket elfoglalják a katonák, akik nem hajlandók átadni, még akkor sem, ha azt előre lefoglalták. „*Az urak ragaszkodnak a helyeikhez, mintha csak ellenségtől elfoglalt területek lennének.*”⁵⁴ – írja a lap olvasója. Ezt a „hadi állapotot” a nők nem tudják megszüntetni, az itthon maradt férfiak pedig – mivel drága a párbaj – nem hajlandók még a hölgyek két szép szeméért sem párbajozni egy mozi helyért.

Ismét a közellátásról: Veszprém városa döntött a korábban beszerzett bab kiosztásáról. A város 5-től 25 kg-ig, csomagokat készíttetett. Egy család 5 kg-nál kevesebbet és 25 kg-nál többet nem vásárolhatott, de a mennyiségnek igazodni kellett a család létszámához. A bab ára 72 fillér volt kilogrammonként. A káptalantól beszerzett 10 vagon burgonya árusítását is megkezdték, természetesen az előjegyzések szerinti sorrendben. Ugyancsak megkezdték a beérkezett füstölt szalonna árusítását is. A szalonnából mindenki kaphatott, azonban csak a számvevőség által kiállított szalonnajegy alapján. Egy család csak maximum 10 kg-ot vehetett kilogrammonként 11 korona 50 filléres áron.

A városi zeneiskola alapítása, majd indítása rendben lezajlott. Október 10-én a tanári testület értekezletet tartott Kecskeméthy Margit igazgatónő vezetésével. Az ülésen megjelent Óvári Ferenc is, aki bejelentette, hogy az iskola kiadását három évig szavatolja. Bejelentették, hogy az iskolának 115 beiratkozott növendéke van, akiknek többsége zongora szakra jelentkezett. Ez viszont megkívánta, hogy új tanárokat keressenek, mert Kecskeméthy Margit és Bauer Etel tanárok nem győzik az oktatást. Mindenesetre november 29-én egy ünnepi koncertet terveznek, amire meghívják Gobby Alajost is.⁵⁵ Időközben kiderült, hogy a tanulók nagy száma miatt bővíteni kellett a tanerőt. Sikerült a zongoraszakra megnyerni Seefranz Irént, énekoktatásra Babos Dezsőt, hegedűszakra Schönfeld Manót, míg csellóoktatásra Kohl Antalt. Novemberben közölték a lapok az első négy városi tandíjmentes tanuló nevét: Anti Illés, Ruppert Jani, Farkas Sári és Czövek Margit.⁵⁶

A „szegény ember cipője” mozgalom – ami az 1916. évben is folytatódott – kiegészült a „Szegény tanulók cipője és ruhája” mozgalommal. Az ötletgazda ismét

Komjáthy László volt, aki a városi tanács támogatásával kívánta felruházni a szegény iskolásokat, fiúkat és lányokat egyaránt. Elsősorban a 6-12 éves tanulókat vették számításba. A női ruhának szánt 231 méter szövetet már beszerezték. Ebben az évben a szegény tanulókat nem a városi képviselők, hanem a tanítók írják össze az iskolákban felekezeti különbség nélkül. Az összesítéssel és a törzskönyvezéssel a polgármester Gubicza Lajos tanítót bízta meg. A kiosztást dr. Cholnoky Ferencné és dr. Komjáthy Lászlóné végzi, amint a ruhák elkészülnek.

Az emlékművet – amelyről már több alkalommal is szó volt –, mint tudjuk, monumentálisra álmodták meg a mozgalom elindítói. A város természetesen azonnal felkarolta az ügyet, pénzt és területet is biztosított a terv megvalósításához. Már városszerte beszéltek, hogy nemsokára látható is lesz a gipszminta. Végül november elején a városháza nagytermében közszemlére tették, és a hivatali órákban azt bárki megtekinthette.

Az emlékmű méretei, felépítése – fogalmazzunk így – grandiózus volt. A modell szerint „... tizenkét méteres sugárban körülfutó oszlopokon nyugvó terasz, amelyből tíz méter magasságban kilenc méteres sugárral képzett, faragott terméskőből alkotott és lefelé egészen a talpazatig haladó körfalazat emelkedik ki, amely öt méterrel magasabban ugyancsak teraszszerűen van kiképezve és egy öt méter magas, hét méteres kupolát hord. Az emlékműhöz körül-körül lépcsőzet vezet; az egész emlékmű szélessége (alapmérője) a legfelső lépcsőnél huszonnégy méter, magassága pedig húsz méter. [...] Az oszlopsoron belül, az emlékmű kör-kőfalán kívül a világháborúban elesett honvédhősök nevei lennének fölvésve ...”⁵⁷ Az építési költséget 200 000 koronára tervezték, amit közadakozásból kívántak biztosítani. A katonai emlékmű – ami a veszprémi 31. hv. gyalogezred és a 7. hv. tábori ágyúezred elesett katonáinak kíván emléket állítani – tervezője a katonai szolgálatukat teljesítő Baráth Lajos és Weinwurm Gusztáv volt.

A grandiózus méretű építmény persze nem tetszett mindenkinek. Egy olvasó igencsak leszedte a „keresztvizet” a tervezetről, jellegtelennek, ormótlannak minősítette, javasolva, hogy gondolják át a terv engedélyezését.

És a megvalósítás? Nos, sosem történt meg.

A hadiellátás, a fronton szolgálók élelemmel való ellátása igen erőteljesen lecsökkentette a megvásárolható eseségek mennyiségét és körét. Elsősorban a húselátást kellett biztosan megszervezni. Komjáthy polgármester és a városi tanács viszonylag nagyobb zökkenők nélkül megoldotta ezt a nehéz feladatot. Például a városi hentes üzem novemberben feldolgozta a sertéshizlaló állatállományát és kiárúsította. Újakat – már mint sertéseket – nem állított be, mert télen a családok is hizlaltak, vásároltak. Így ekkor csak kisebb mennyiségű hús vásárlásával biztosítja majd a hentesüzlet normális működését. Olcsó marhahús árusításról is döntöttek: a városi marhahizlalóból hizlalás előtti húst is kimérnek a Korona szállóval

szembeni Vég-féle házban berendezett hússzékben – adja hírül Komjáthy László polgármester.

A marhahús vásárlása mellett a „városi civilek” ugyancsak áhítoztak a katonai gazdaság újdonsága iránt: házinyúl-tenyészet a laktanyában. A telepet a komakúti kaszárnyában rendezték be, a telep felügyelője Perényi József tizedes, „civilben” iskolai tanító lett.

Egyébként ugyancsak novemberben kezdték meg az 5000 kg boszniai aszalt szilva árusítását is 25 kilogrammos ládákban, kilónként 2 korona 70 filléres áron.

Ezeknek a híreknek olvasásakor úgy tűnik, mintha a háborús körülmények között rendben működik az ellátás, lehet vásárolni ezt-azt, ami a „konyhára” kell. Nos, a „nincsen” árusítók tárcaírója nem úgy véli. Megállapítása szerint gyakorlatilag cse-rekereskedelem alakult ki a boltokban. Pénzért nem sok mindent lehet venni. Ha kérnek például petróleumot, a válasz nincsen. De ha azt mondja a vevő, hogy van 10 tojásom, kapok petrolt? – akkor minden van. De mit ajánljon fel egy hivatalszolga, vagy egy fix fizetéses alkalmazott? Csak a „nincsent” kapja pénz fejében.⁵⁸

A következő héten megjelenő lapok címdalán közlik: 1916. november 21-én este 9 órakor meghalt „... a legelső magyar ember; az alkotmányosságnak, bölcses-ségnek és lovagiasságnak megtestesítője...”⁵⁹ Ferenc József. A jelzőkön most ne vitatkozzunk, de tény, hogy közel 70 évig ült a trónon. A lap megemlékezett a korábbi király-látogatásokról: az 1857. éviről, amikor egy napig, június 14-én tartózkodott Veszprémben Ranolder János püspök vendégeként. „Az itt tartózkodás emlékét a Gizella téren, a Közgazdasági Bank előtt ezen alkalomból fölállított emlékoszlop (kettős lámpa) őrzi.”⁶⁰ A következő látogatása a már sokak által megélt 1908. évi ún. királygyakorlatok alkalmával volt. A látogatás emlékére a városi vasútállomás parkjában Gurschner bécsi szobrász által készített művészi plakettet helyeztek el.

Meghalt a király, éljen a király! Károly (immár a magyar trónon a IV.) átvéve a kormányzást kijelentette: Mindent meg akarok tenni, hogy mielőbb elmúljanak a háború borzalmai.

Kilépve egy kicsit a városi eseményekből: IV. Károly komolyan gondolta a békekötést. Átvéve a kormányzást, rövid idő múlva menesztette a háborús kabinetet, Tisza István sem maradt sokáig a miniszterelnöki székben. Ugyan Ferenc József már 1916 nyarán kijelentette, hogy a háborút „mindenképpen befejezi tavaszig,” mert különben birodalma „teljesen és menthetetlenül tönkremegy.” Az utód, Károly készen állt arra, hogy elszakadjon a németektől és megreformálja a soknemzetiségű Monarchiát. Azonban az utolsó koronás Habsburg mindkét kísérlete elbukott. Hívei békecsászárként méltatták, ellenfelei árulónak bélyegezték.⁶¹

A városi lapok persze felkapták a békekötés lehetőségének gyenge fuvallatát. Elemzéseket írtak arról, hogy milyen feltételekkel lehetne békét kötni, aminek a végkövetkeztetése, hogy „MI” a háborút megnyertük. Hosszú elemzések születtek a háború utáni helyzetről, a szükséges és elengedhetetlen reformokról.⁶²

A lakosságot emellett több országos esemény is foglalkoztatta, mint: Ferenc József temetése, Károly koronázása, a herceghalmi óriási vasúti katasztrófa⁶³ és az újabb, immár az 5. hadikölcsön jegyzése.

De talán a leghűsbavágóbb kérdés: lesz-e jövőre is elegendő élelmiszer, tüzelő, ruha és cipő –, hogy csak a legfontosabbakat említsem. A város magisztrátusa – élén dr. Komjáthy László polgármesterrel – a lehetőségeihez mérten igen sokat tett az ellátás zavartalanságáért. A december 31-iki beszámoló szerint a város önálló hatósági húsboltban méreti ki a sertéshúst (59 243 kg), amit maga hizlaltatott, az Oblatt-féle hússzékben mérette ki a hizott marhahúst (46 669 kg) és elfogyott 1500 db birka is. A város vásárolt 650 mázsa burgonyát, 100 mázsa babot, 50 mázsa árpagyöngyöt, 50 mázsa aszalt szilvát.

Biztosították a heti petróleumszükségletet, szenet a Berger-féle céggel szállították, fát a saját erdejéből termeltette ki és adta el, illetve ingyen adott a rászorulóknak. A közéletmezés pénzbeli forgalma a számvevőség adata szerint 1916-ban 2 700 000 korona volt. Általánosságban elmondható, hogy a veszprémi hatósági árak alacsonyabbak voltak sok más város árainál. A közéletmezés hivatallá, rendszerré nőtt, és ez „... jellemzi a város vezetőségének jóindulatú gondoskodását, becsületes kötelességérzetét.”⁶⁴

Ismét ezredeinkről

Házi ezredeink a harctéren nagy változás előtt álltak.

Veszprém egyik háziezrede, a 31. hv. gyalogezred, 1916. július 29-én a lucki áttöréskor – a Bruszilov-offenzíva részeként – megsemmisült. Vesztesége 63 fő tiszt, 1840 fő legénység, a teljes ezred állományának 85%-a volt!⁶⁵

A gyalogezred a júliusi bekerítés, majd megsemmisülés után rövid idő alatt újjáalakult. Július végén 173 fővel egy század alakult, majd augusztusban Parragh Gyula százados vezetésével megalakult az ezredtörzs és az I. zászlóalj. November 1-én rövidi Maxon Lajos ezredes veszi át a parancsnokságot, majd december 5-én kiválnak a német kötelékből és elindulnak egy másik frontszakaszra: az olasz harctérré. Az ezred majd csak február 6-ra éri el a teljes létszámot.

A szálláskörlet elfoglalása után, december 17-én IV. Károly szemlélt tartott az Isonzó hadsereg tartalékánál, így a harmincegyesek részeinél is. A szemlére kirendelt zászlóalj parancsnoka Herczegh Géza százados volt. Ez volt az a karácsony a hadra kelt egység életében, amit nem a lövészárokban töltött el.

A statisztika szerint az ezred 1916. december 10-ig 869 napot töltött az orosz hadszíntéren. 3400 km-t gyalogolt és 636 napig állt ellenséges tűzben.⁶⁶

A 7. hv. ágyúezred parancsnoki állománya – élén az ezred parancsnokával,

megyesi Schwartz Jenő alezredessel – 1916 októberében elhatározza, hogy haditakarékot hoznak létre az elesett katonák hozzátartozóinak javára. Az alap kezelésére létrehozott bizottságot Bulyovszky Jenő és Kerényi Rezső századosok, valamint Haidekker Jenő alkotta. Kezdetben csak a tiszteket és tisztjelölteket vonták be a takarékbba, majd 1917-ben már a teljes személyi állományt. Külön szabályzatot alkottak, melyet az ezredparancsnok hagyott jóvá.⁶⁷

Az ezred december 6-án veszi a parancsot: a 41. hv. hadosztály kötelékében másik harctérre lesz átirányítva, bevonaglózás december 8-án a reggeli órákban Lubtow vasútállomáson. Az útegek állásaikat német útegeknek adták át. A bevonaglózás „dermesztően hideg időben” történt, majd öt napi vonatozás után Bécs–Grácon át december 14-én megérkeztek St. Daniel állomásra. Az időjárás – amire a testvérezred is panaszkodott – hideg, esős. Egyelőre tartalékban maradtak, így volt idő kipihenni az utazás fáradalmait, a szabadban való éjjelzést. Köszönhetően ennek az állapotnak, átlépésük az 1917. évbe csendesen, eseménytelenül telt el.⁶⁸

És következnek az isonzói csaták, benne Kostanjevica.

Végszó az 1916. évhez

A Bruszilov áttörésben az Osztrák–Magyar Monarchia haderői hatalmas, többé már nem pótolható élőerő-veszteséget szenvedtek el, hadereje az összeomlás szélére jutott. Igaz, félúton járunk, de már megállapítható: a háborús veszteségek népeséghez viszonyított arányaiból kitűnik, hogy Magyarország a Monarchián belül

nemcsak a katonai szolgálatra bevonultakat tekintve vállalt többet, de a halottak, az eltűntek és a hadifoglyok terén is súlyosabb áldozatot hozott.⁶⁹

A veszprémi lapok hasábjain egyre csak sorakoztak a hősi halottak nevei. Lehet ebben a helyzetbe megmagyarázni a veszteséget? Lehet vigasztalni?

Kísérletek történtek, de hátra van még két véres karácsony.

„délcegen, büszkén, ifjan, csókosan ...”

Vértesy Gyula: A halott beszél

Szobámba szállt be árnyalakja,
s fölém hajolva, halkán így beszélt:
„Ne sajnálj engem szép halálomért.
Ifjan, vitézül küzdve esni el
a szent hazáért – gyönyörű dolog!”

„Ti meghaltok majd vénen, betegen,
az élet undok, unalmas telén.
Kifoszt a vénség, sírba úgy taszít.
Nem mentek úgy, ahogy mehettem én:
délcegen, büszkén, ifjan, csókosan ...”⁷⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Veszprémi Hírlap és a Veszprémvármegye 1916. évi lapszámai
Fotók: Bodor Tamás: Rada album,⁷¹ Veszprémi Kaleidoszkóp MNL Veszprém Megyei Levéltár, XV.81.a,
BURGDORF 2010. = *Az első világháború. A XX. század őskatasztrófája*, Szerk. Stephan Burgdorf – Klaus Wiegrefe. Budapest, 2010.
FODOR 1916. = *Veszprémvármegyei Naptár az 1916. évre, tisztí címtárral*. Kiadja Fodor Ferenc Könyvkereskedése, Veszprém
FÖLDESI 2010. = FÖLDESI Ferenc: *Erős hit – erős akarat! A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle könyvek 3. Veszprém, 2010.
FÖLDESI 2014. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború. Az utolsó békeév és a háború első (fél)éve (1913–1914). *Veszprémi Szemle*, 2014/4., 3–31.
FÖLDESI 2016. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború – 1915. Az első csorbítatlan háborús év. *Veszprémi Szemle*, 2016/3., 3–35.
FÖLDESI 2017. = FÖLDESI Ferenc: Hittel a városért. A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan Hornig Károly püspöksége alatt. *Veszprémi Szemle*, 2017/2., 3–35.
GALÁNTAI 1980. = GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1980.
HERCZEGH 1936. = HERCZEGH Géza: *A M. Kir. Veszprémi 31. Honvéd Gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/I. népfölkelő zászlóalj története*. Cegléd, 1936.
HORNIG 1912. = *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém, 1912.
JULIER 1933. = JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
KOVÁCS–LAKI 2016. = KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál: *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. a veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitekintéssel a megyére*. Veszprém, 2016.
NAGY 2014. = *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatásai I. A Nagy Háború*. Szerkesztette: Dr. NAGY Attila, Budapest, 2014.
VARGA 2009. = VARGA Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009.
ZSIGMOND 1915. = *A Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület naptára az 1916-iki szökő évre*. szerkeszti ZSIGMOND János egyesületi főjegyző. Veszprém, 1915.

JEGYZETEK

- ¹ Jövendölés az 1917-ik évre., FODOR 1916., 2.
- ² Küzdelmeink célja, *Veszprémi Hírlap*, 1916. március 25., 1.
- ³ A Bruszilov-offenzíva (pontosabban: „Bruszilov-áttörés”), más néven júniusi offenzíva – amelyet 1916. június 4-én indítottak meg – az Orosz Birodalom legnagyobb teljesítménye volt az első világháborúban, és a világtörténelem legtöbb halálos áldozattal járó összecsapásainak egyike. A támadást az orosz Délnyugati Front parancsnokáról, Alekszej Bruszilovról nevezték el, aki a hadművelet megtervezője és irányító felelős parancsnoka volt. Az 1916-os Bruszilov-offenzíva az Osztrák–Magyar Monarchia legsúlyosabb válságának, és az antant hatalmak legnagyobb győzelmének is értékelhető. A Monarchiának a világháború végéig már nem volt önálló hadművelete, haderejének irányítását fokozatosan a németek vették át. A hadművelet a mai Ukrajna területén zajlott, Lemberg, Kovel, valamint Luck környékén és szeptember 20-án ért véget. Az orosz előrenyomulást csak nagy veszteségek árán, kiterjedt területek elvesztése után sikerült lefékezni.
- ⁴ GALÁNTAI 1950.
- ⁵ A géppuskát a háború elején leginkább védekezésre használták. Az egymást fedező géppuskafészek gyakorlatilag leküzdhetetlen akadályt állítottak a rohamozó gyalogság elé, akik tömegesen lőtték halálukat a jórészt az arcvonal két oldalán felállított automata fegyverek keresztműzében. A fegyverek 1915-re már a frontvonalak talán legfontosabb tényezőivé váltak. Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/45500_az_első_vilaghaboru_tiz_leghalalossab_fegyvere (Letöltve: 2017. március. 9.)
- ⁶ Ez a fegyver már csak azért is érdekes, mert annak ellenére, hogy a német hadsereg vetette be először a fronton, feltalálója egy magyar ember, Szakáts Gábor volt. Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/45500_az_első_vilaghaboru_tiz_leghalalossab_fegyvere (Letöltve: 2017. március. 9.)
- ⁷ Az angolok 1916 januárjában bemutatták az első működőképes harckocsit, bevetésére 1916 őszén került sor.
- ⁸ BURGENDORF 2010., 102.
- ⁹ FÖLDESI 2016.
- ¹⁰ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszereg iratanyaga, 4. üteg, ütegnapló
- ¹¹ A miniszterelnök újévi beszéde, *Veszprémvármegye*, 1916. január 9., 1–3.
- ¹² Testvére, Lóránd (1888. június 02. Ács – 1965. október 23. Balatonfüred) – nevét Kiskéry-re változtatva – később ezredesként 1938–1940 között a Jutasi Altisztképző intézet parancsnoka. 1942-ben vezérőrnagyként nyugdíjazták. Balatonfüreden éjjeliőrként hal meg. Forrás: FÖLDESI 2010., 83.
- ¹³ Sósorszeszt, múltábat! – Mindenütt hódít... – Reklám a Nagy Háborúban (1914–1918), http://magyarnarancs.hu/zene2/sosorszeszt_mulabat_-_mindenutt_hodit_-_reklam_a_nagy_haboruban_1914-1918-71177 (Letöltés ideje: 2017. március. 9.)
- ¹⁴ E hír olvasásakor minden esetben a tanács bölcsességét emlegetik, megfélelvezve a „szürke munkásokról”, ez esetben a város pénztárnokáról Fáró Edéről.
- ¹⁵ A fogyasztás fegyelmzése, *Veszprémvármegye*, 1916. január 16., 2.
- ¹⁶ Neveljünk sok baromfit és Hulladékok állattenyésztésünk szolgálatában, *Veszprémi Hírlap*, 1916. január 16. 5.
- ¹⁷ A veszprémi Dalegesület hangversenye, *Veszprémvármegye*, 1916. január 16., 1.
- ¹⁸ A veszprémi Nagytó, *Veszprémvármegye*, 1916. január 30., 3. A betemetésre még elég sokat kellett várni. Majd csak 1930-ban töltik fel, amikor az iskolát építik. VARGA 2009., 572.
- ¹⁹ Egy nagyszabású terv előmunkálatai, *Veszprémvármegye*, 1916. január 30., 4.
- ²⁰ Lecke, *Veszprémi Hírlap*, 1916. február 6., 1–2.

- ²¹ Lányi főgépészről bővebben KOVÁCS–LAKI 2016., 143–144.
- ²² A háborús csecsemővédelem érdekében, *Veszprémvármegye*, 1916. február 13., 3.
- ²³ Vásároljunk hadsegélyző-gyűrűt, *Veszprémvármegye*, 1916. február 27., 4.
- ²⁴ A városi sertés és marha-hizlaló üzemének szabályozása, *Veszprémvármegye*, 1916. március 5., 3.
- ²⁵ Mágánás Miska, *Veszprémvármegye*, 1916. március 11., 3.
- ²⁶ A veszprémi villamos telep átvétele, *Veszprémvármegye*, 1916. március 11., 2.
- ²⁷ A Szent Vince Egyesületről lásd: HORNIG 1912., 115–116.
- ²⁸ Szent Vince-egyletünk, *Veszprémi Hírlap*, 1916. március 19., 2.
- ²⁹ Városi hadiadó Veszprém-ben (részlet a javaslatból), *Veszprémvármegye*, 1916. április 2., 1–2.
- ³⁰ A jelentés szerint Veszprém-ben a katolikus hívek száma 11.418 fő volt, a templomok száma 8, amelyekben 25 harang lakott. Ezeket kívül a református templomban 3, az evangélikusban szintén 3 harang volt, illetve a város tulajdonában a felső és a középső temetőben 2-2 lélekharang is volt. Forrás: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Legújabbkori plébániai kimutatók, (I.1.47.j.), Veszprém, 1916/R209
- ³¹ Tilos a pirostojás, *Veszprémvármegye*, 1916. április 16., 4.
- ³² Bővebben lásd: FÖLDESI 2017.
- ³³ Városi közgyűlés, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 16., 2.
- ³⁴ Elmennek a harangok, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 5.
- ³⁵ A http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_nyari_idoszamitas_magyarorszagon_19161945.html oldalon olvasható a magyarországi „óraátállításról.” A rendeletet Tisza István írta alá 1916. április 19-én. A m. kir. minisztérium 1916. évi 1.363. M. E. számú rendelete, az 1916. évi május elsejétől szeptember végéig alkalmazandó új időszámításról.
Forrás: <http://info.arcanum.hu/rendtar/a090217.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=1916&pg=204&l=hun> (Letöltve: 2017. március 9.)
- ³⁶ Új időszámítás, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 16., 6.
- ³⁷ A Csermák utca rendezése, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 6.
- ³⁸ A munka halottja, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 6.
- ³⁹ A kecske, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 7.
- ⁴⁰ A lapok bő terjedelemben számoltak be az eseményről. A Veszprémi Hírlap teljes egészében közölte Hornig Károly megnyitó beszédét. *Veszprémi Hírlap*, 1916. május 22., 1–6. . Ezen túl a lap erre az alkalomra készített több tanulmányt is közzétett *Városunk és a Dunántúl kultúréle-téből* cím alatt. Így *Veszprém ősi kultúrája* címmel írt Rhé Gyula (8–9.). Szerző megjelölése nélküli *A veszprémi káptalani iskola* című írás (9.). *A Dunántúl keresztény műtörténeti emlékei-ről* írt dr. Lattor Ferenc (9–10.), majd dr. Dornyai Bélától olvasható *A Veszprémvármegyei Múzeum* című írás (10–11.).
- ⁴¹ Hősök emléke, *Veszprémi Hírlap*, 1916. június 4., 2.
- ⁴² A kórházzal bővebben lásd: FÖLDESI 2010., 34–37. A kórházzal, annak egy napjáról lásd: Az új katonakórház, *Veszprémi Hírlap*, 1916. június 25., 2.
- ⁴³ Zeneiskola Veszprém-ben, *Veszprémvármegye*, 1916. június 18., 4.
- ⁴⁴ Városi zeneiskola, *Veszprémvármegye*, 1916. július 9., 3.
- ⁴⁵ Az iskola ma magánház az Eszterházy utca 17. szám alatt. Lásd: VARGA 2009., 766.
- ⁴⁶ Kecskeméthy Margit: A zenéről, *Veszprémi Hírlap*, 1916. július 9., 1–2.
- ⁴⁷ Karácsony a katonakórházakban, *Veszprémi Hírlap*, 1916. december 10., 1.
- ⁴⁸ Komjáthy Olga (Budapest, 1896. 07. 23. – Debrecen, 1957. 07. 25.) első férje Németh Mihály tüzérhadnagy (földbirtokos, meghalt 1930.) volt, akivel Veszprém-ben kötött házasságot. Két gyermekük született, Mihály (1917–1944) aki orvosként halt hősi halált és Jolán. Veszprém-ben a Csomai-telepen laktak. Megözvegyülve 1931. december 7-én feleségül ment dr. Pauchly Géza debreceni OTI orvos-igazgatóhoz. Egy gyermekük született, Géza. Forrás: Dr. Mudrák József, a Debreceni Orvostudományi Egyetem egyetem-története közlése alapján.

- ⁴⁹ A király szózata, *Veszprémvármegye*, 1916. augusztus 6., 1.
- ⁵⁰ Új ellenség, *Veszprémi Hírlap*, 1916. szeptember 3., 1.
- ⁵¹ JULIER 1933., <http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/index.htm#tart> (Letöltve: 2017. március 28.)
- ⁵² Színház, *Veszprémi Hírlap*, 1916. szeptember 10., 6.
- ⁵³ Kertész Mihály (1905-ig Kaminer Manó: Budapest, 1886. december 25 – Hollywood, 1962. április 10.) Oscar-díjas magyar–amerikai filmrendező. A Casablanca film rendezéséért kapta meg az Oscar-díj a legjobb rendezőnek elismerést.
- ⁵⁴ A veszprémi mozifrontról, *Veszprémvármegye*, 1916. október 15., 3.
- ⁵⁵ A városi zeneiskolából, *Veszprémi Hírlap*, 1916. október 15., 5.
- ⁵⁶ Hosszú írás olvasható decemberben a zeneiskola ünnepélyes megnyitójáról. A városi zeneiskola megnyitása, *Veszprémi Hírlap*, 1916. december 17., 3.
- ⁵⁷ A veszprémi katonai emlékmű, *Veszprémvármegye*, 1916. november 12., 2.
- ⁵⁸ A „nincsen” árusítók, *Veszprémi Hírlap*, 1916. november 26., 6.
- ⁵⁹ Ferenc József, *Veszprémvármegye*, 1916. november 26., 1.
- ⁶⁰ A Felső Veszprém, *Veszprémvármegye*, 1916. november 26., 2. A Veszprémi Hírlapban olvasható. Az első királylátogatásnak több emléke is van: az egyik, hogy rendezték a várfeljárót, lerombolva egy házat, kiszélesítették azt. A másik az említett lámpaoszlop, amelyet a Hamburger cég tulajdonosa Weiss Farkas állíttatott. Később a feliratról már csak a Farkas felirat maradt. Királyunk látogatása Veszprém. 1857. *Veszprémi Hírlap*, 1916. november 26., 2.
- ⁶¹ FIZIKER Róbert: IV. Károly békekísérletei (1916–1917), Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/TYKHXI/2014-06-29_fiziker_robert_iv-karoly-bekekiserletei.pdf, (Letöltve: 2017. április 1.)
- ⁶² Biczi Gyula: A háború tanulságai, *Veszprémvármegye*, 1916. december 31., 1–2.
- ⁶³ A magyar vasúttörténet legsúlyosabb balesete többszörös emberi mulasztás miatt 1916. december 1-én következett be. Királytemetés volt Bécsben: november 30-án rendezték Ferenc József gyászszertartását a császárvárosban. Az eseményre főleg hivatalos személyek, katonatisztek és növendékek érkeztek Magyarországról, akik este külön- és menetrend szerinti vonatokkal utaztak haza. A 19 óra 20 perckor Budapest felé induló 3. számú gyorsvonat december 1-jén 0 óra 24 perckor Herceghalom állomás végponti váltókörzetében frontálisan összeütközött a gráci személyvonatba sorozott személykocsikkal. Hetvenkét utas a roncsok között lelte halálát, száznyolcvan megsérültek. Forrás: <http://iho.hu/hir/vasuti-katasztrofa-herceghalommal-maig-a-legnagyobb-hazai-szerencsetlenseg-161201>, (Letöltve: 2017. április 1.)
- ⁶⁴ Adatok Veszprém közlélmézése köréből, *Veszprémvármegye*, 1916. december 31., 3.
- ⁶⁵ HERCZEGH 1936., 226.
- ⁶⁶ HERCZEGH 1936., 234.
- ⁶⁷ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszred iratanyaga, Tiszti parancsnok, 102. szám
- ⁶⁸ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszred iratanyaga, 2. üteg, ütegnapló
- ⁶⁹ NAGY 2014.
- ⁷⁰ Vértsey Gyula: A halott beszél, *Veszprémvármegye*, 1916. november 19., 2.
- ⁷¹ A fotókat dr. Rada Iatván veszprémi kanonok unokaöccse, Rada Ferenc készítette az orosz fronton. A bemutatott képek készítése ideje 1916. Rada Ferenc a cs. és kir. (közös) 69. Hindenburg gyalogezred tagja volt. Ez úton köszönöm meg a család, Bodor Ferenc szíves engedélyét a fotók közlésére, valamint Márkusné Vörös Hajnalka és Bontó László segítségét.

A Laczkó Dezső Múzeum története

II. rész

KÁKONYI ANNA

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM TÖRTÉNETÉT ÁTTEKINTŐ MUNKA ELSŐ RÉSZÉ a vármegyei múzeumi gondolat megszületésétől a második világháború utáni gyökeres változásokig tárgyalta az intézmény első bő négy évtizedét. (*Veszprémi Szemle*, 2016. 3.) Jelen írás a 20. század közepétől, az államosított múzeumtól kezdődően napjainkig terjedő időszak fontosabb jellemzőit igyekszik sorra venni.

Veszprémi Állami Múzeum – Bakonyi Múzeum. A központosított működés időszaka

Az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet értelmében a vidéki, korábban vármegyei múzeumok állami tulajdonba kerültek. Ez a törvény mondta ki azt is, hogy minden, földből előkerült régészeti lelet a magyar állam tulajdona, előkerülésüket a területileg illetékes múzeumnak kell jelenteni.¹ A korábbiakhoz képest teljesen új működés körülményei körvonalazódtak, melynek legfontosabb jellemzője a központi irányítás volt. Létrehozták a múzeumokat irányító központi szervet, a Múzeumok és Műemlékek Országos Főfelügyelőségét (a továbbiakban MMOK). Az országos központ vezetője, Ortutay Gyula hangsúlyozta a múzeumok új feladatait, amelyek közül az egyik legfontosabb volt, hogy a múzeumoknak is „*az ideológiával harcoló nevelő intézményekké kell válniok*”.² A népművelő és propagandamunkának kiemelt szerepet kellett kapni a szakmai dolgozók munkájában, és az 1951-ben elkészült állandó kiállítás tervei is a fenti célok jegyében születtek. Akárcsak a gyárakban, üzemekben, a múzeumok között is munkaversenyt hirdettek – a szombathelyi múzeum például 1950-ben versenyre hívta ki a veszprémit kiállításrendezésben –, április 4. alkalmából munkafelajánlásokat tettek és a múzeumokat is felszólították a részvételre a békéért való küzdelemben. Rákosi Mátyás 60. születésnapja alkalmából (1952) kiállítást rendeztek.³ Központi utasításra munkásmozgalmi dokumentumokat, tárgyakat gyűjtöttek, Lenin halálának évfordulójáról minden évben megemlékeztek, 1956-ben Lenin-sarkot létesítettek.⁴ Az ebből a korszakból fennmaradt

múzeumtörténeti dokumentumok helyenként mégis arról tanúskodnak, hogy a központi vezetés nem volt maradéktalanul elégedett a veszprémi múzeum propaganda-munkájával: egy, az MMOK által múzeumoknak meghirdetett munkaversenyben a veszprémiek semmiféle elismerésben nem részesültek, az értékelés „igen jó szakmai felkészültség mellett ideológiai passzivitás”-ról számolt be.⁵ A központ működésének három éve alatt a múzeumok minden munkáját az MMOK irányításával, jóváhagyásával végezhettek. Az új kiállításokat a központtal egyeztetett forgatókönyvek alapján maga az MMOK múzeumrendező utazó brigádja építette meg és rendezte be, meghatározott terv szerint sorra járva a vidéki múzeumokat.

Laczkó Dezső szobrának szállítása 1951-ben. A szobrot ismeretlen tettesek ledöntötték, ezt követően helyezték át mai helyére. A múzeum feldíszített homlokzatán „Éljen a VII. május 1.” és a „Magyar dolgozók! Munkával, fegyelemmel, éberséggel erősítsétek drága hazánkat, védjétek a békét!” feliratú zászlók. Alattuk Lenin, Rákosi és Sztálin portréi. Fotó: Vajkai Aurél. LDM Fotónegatívár

A veszprémi közgyűjtemény élén, amely ebben az időszakban többek között a Veszprémi Állami Múzeum nevet is viselte, 1949–1955 között Vajkai Aurél néprajzkutató (Kolozsvár, 1903 – Budapest, 1987) állt.⁶ Rajta kívül mindössze egy, a természettudományos területen dolgozó segédtszítviselő, Vigh Gusztáv és két hivatalsegéd látta el a feladatokat. Hamarosan visszatért az állományba Mészáros Gyula régész, aki 1945 előtt már dolgozott a múzeumban, pályáját katonai szolgálat, majd szovjet hadifogság szakította félbe. Történész, művészettörténész felelőse azonban továbbra sem volt a gyűjteményeknek.

Az első ötéves terv (1950–1954) irányelvei szerint a veszprémi múzeumot tájmúzeummá fejlesztették, gyűjtési profilját elsősorban a Bakony természeti környezete, régészeti kultúrája és néprajza – különös tekintettel a faiparra és a pásztorkodásra –, valamint a helyi képzőművészek alkotásai adták. A városok közül elsősor-

Rákosi Mátyás 60. születésnapja (1952. március 9.) alkalmából rendezett kiállítás a múzeumban. Fotó: Vajkai Aurél. LDM Fotónegatívtár

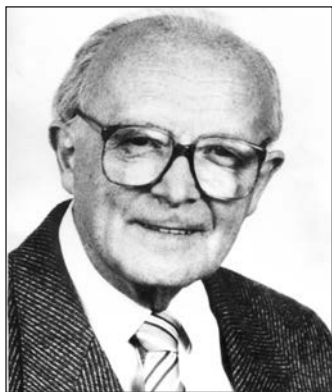
ban Veszprém és Pápa történetének vizsgálata volt kívánatos.⁷ Ennek az arculatnak a tükrében az intézmény 1951-ben a Bakonyi Múzeum nevet kapta, amit egészen 1990-ig viselt.⁸

A második világháború utáni zűrzavaros időszak fő feladatai – ha a hozzájuk kapcsolt ideológiától el tudunk vonatkoztatni – alapvető jelentőségűek voltak. Az egyik legfontosabb egy új állandó kiállítás létrehozása volt, amihez azonban el kellett végezni olyan alapfeladatokat, mint a raktárak rendezése, a tárgyak nyilvántartásának rendbetétele, és célként tűzték ki az épület alagsorában fotólabor

Dr. Vajkai Aurél néprajzkutató, a múzeum igazgatója 1949–1955 között. LDM Fotónegatívtár

és restauráló műhely létrehozását.⁹ Mindehhez állami segély, illetve hitel biztosított fedezetet. 1953-ban megszűnt az MMOK, a múzeumügyet a Népművelési Minisztérium vette át. Ebben az időszakban országos szinten a múzeumok „kulturális propagandá”-ban betöltött szerepe lett különösen hangsúlyos.¹⁰

A korszakra jellemző, „teljesítménycentrikus” munka folyt a műtárgyanyag nyilvántartásában is: 1951-ben, illetve 1953-ban megkezdtek a gyűjtemények a korábban használt ún. szerzeményi naplójából szakleltárkönyvekbe való kampányszerű átteltározását, aminek köszönhetően rengeteg műtárgytörténeti adat örökre elveszett. Hasonló ütemben és módon folyt az 1952. évi 4. törvényerejű rendelet végrehajtásaként állami tulajdonba vett és múzeumba szállított tárgyak nyilvántartásba vétele is.

Dr. Szentlélek Tihamér régész, 1955–1960 között a Bakonyi Múzeum igazgatója. LDM Történeti fényképtár

A múzeum élére 1955-ben Szentlélek Tihamért (Nagyvárad, 1919 – Budapest, 2007) nevezték ki. A neves muzeológus, régész szakember pályáját jogi tanulmányokkal kezdte, majd ókori és középkori régészként diplomázott. Fiatalemberként került a veszprémi múzeum élére, a megyében az örvényesi római telep feltárása fűződik a nevéhez, legnagyobb jelentőségű munkája azonban Savariához kötődik, az ottani Isis-szentélyt tárta fel, irányította annak helyreállítási munkáit, és kiállítást rendezett be az Iseum romkertben. E kiemelkedő szakmai munka nyomán 1961–1972-ig a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatójaként működött. Minden bizonnyal fontos tapasztalatokkal szolgáltak számára a nehézségekkel teli ötvenes években Veszprémben töltött igazgatói évei.

Szentlélek Tihamér 1956 decemberében a Népművelési Minisztériumnak tett jelentéséből kiderül, hogy a forradalom alatt szerencsére nem érték komoly károk a múzeumot: az épület kapott találatot, de a kiállítás csak csekély mértékben sérült, a gyűjteményi anyagban sérülést csak néhány tárgyon észleltek.¹¹ 1957 elején már egy új állandó kiállítás tématerve is készen állt, amit még abban az évben terveztek megnyitni. A kiállítás első része megyei vonatkozású volt, a természettudományos, természetrajzi részbe – melyeknek kidolgozása Papp Jenő feladata volt – ágyazva jelent meg a néprajzi gyűjteményi anyag, mindkettő elsősorban a Bakonyra és az erdőhasználatra koncentrált. Ezután Szentlélek összeállításában következett a történeti-régészeti anyag, kezdve a régészeti korokkal, majd Vajkai Aurél tervei szerint egy veszprémi várostörténeti szakasszal ért véget a négytermes tárlat.¹²

A megyei múzeumi szervezet

A központi, állami irányítás korszaka után a második ötéves terv (1961–1965) a megyei tanácsok kezelésébe utalta a megyék területén működő múzeumokat, gyűjteményeket.¹³ Ez a decentralizálás országszerte fellendülést hozott a megyei múzeumok életében, igaz, megyénként eltérő mértékben. Éri István régész, történész kapta a feladatot, hogy veszprémi központtal kialakítsa a Veszprém megyei múzeumi hálózatot – amibe az 1950–1978 között érvényes közigazgatási beosztásnak

Éri István megyei múzeumigazgató (1961–1973) munkaértekezletet tart 1969-ben. Fotó: Zeitler Gusztáv. LDM Fotónegatívár

megfelelően – beletartoztak a keszthelyi járás intézményei is. Éri István (Pécs, 1929 – Budapest, 2009) fiatalon, 1961-ben lett a Bakonyi Múzeum vezetője. Egyetemi tanulmányai után a Nemzeti Múzeumban dolgozott, Veszprém megyével pedig a nagyvázsonyi vár és pálos kolostor ásatása és helyreállítási munkálatai során ismerkedett meg. Igazgatóságának tizenkét éve egy ma is jó szívvel emlegetett, kiemelkedő korszakként él azok emlékezetében, akik dolgozhattak vele. Akik pedig a múzeumtörténeti dokumentumok és az éves összegző jelentések alapján ismerkednek ennek az időszakkal a történetével, egy jól dokumentált, eseményekben és változásokban gazdag, fellendülő időszakkal találkozhatnak.

Éri István első nagy feladata a megyei múzeumi rendszer megszervezése volt. 1961 decemberében a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya a keszthelyi, tihanyi és veszprémi múzeumokat formálisan, költségvetés nélkül a Megyei Tanács kezelésébe adta, ez a lépés jelentette a megyei múzeumi szervezet kialakításának kezdetét.¹⁴ A különböző helyzetű, jogállású és igényű múzeumi létesítmények egy keretbe foglalása, gazdaságilag és szakmailag egységes kezelése több év alatt, több ütemben valósult meg. 1962-ben a Veszprém megyei múzeumi hálózat tizenkét múzeumból és kiállítóhelyből állt,¹⁵ 1969-ben azonban – az olyan intézményeket is beleszámítva, amelyek nem közvetlenül a megye fenntartásában álltak, de szakmailag a múzeumi igazgatóság irányította a munkájukat¹⁶ – huszonöt tagot számlált. Ez az akkori magyarországi vidéki múzeumok számának 18,5%-át tette ki!¹⁷ Pest megye után a második legnagyobb múzeumi hálózat működött Veszprém megyében.

A Veszprém megyei múzeumi szervezetbe, valamint a Bakonyi Múzeum szakmai felügyelete alá tartozó múzeumok és kiállítóhelyek 1963-ban. Az ábrát készítette: Molnár Jenő

lent publikációk mellett – az 1972-ben a Bakonyi Múzeumból kivált és Zircen önállóan működő Bakonyi Természettudományi Múzeum ma is látható állandó kiállítása. Emellett maga az intézmény önállósodása is, hiszen az összegyűlt természettudományos gyűjteményi anyag túlmutatott egy múzeumi osztály keretein.

1963-ban útjára indult a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei sorozat, amely elsősorban a múzeum munkatársainak, de vendégszerzők Veszprém megyei publikációinak is teret adott. 1974-ig tizenkét évkönyv jelent meg, többségüket Éri István szerkesztette. Éri István célul tűzte ki a megye ipartörténetével foglalkozó kutatók munkájának összehangolását, ennek érdekében 1966-tól másodállásban alkalmazta Nagybakay Pétert, aki a céhtörténeti anyag folyamatos feldolgozását kapta feladatként.¹⁹

A szakmai, gyűjteményi munkát illetően is fontos előrelépések történtek a korszakban. 1967-ben végre lehetőség nyílt legújabbkoros történész alkalmazására is Berta István személyében, aki a 20. század történetével foglalkozott.²⁰ A néprajzi gyűjtemény gyarapítását, tudományos feldolgozását 1967-es nyugdíjba vonulásáig Vajkai Aurél látta el, akinek a nevéhez számos maradandó munka fűződik, gondolhatunk itt a Szentgál néprajzát feldolgozó két kötetre, vagy arra a mintegy harmincezer fényképfelvételre, amely páratlan dokumentációs és forrásértékkel bír. Vajkai

Ez a korszak nemcsak az igazgató szervező- és irányítóképességét dicséri, több maradandó, nagyszabású tudományos program és országos szinten is kiemelkedő közönségkapcsolati, közművelődési tevékenység is fűződik hozzá. Már 1962-ben elindultak az MTA Régészeti Intézete nagy vállalkozásának, a Magyarország Régészeti Topográfiaja kötet sorozatnak az előmunkálatai, ennek eredményeként az országban elsőként Veszprém megye járásaira vonatkozó négy kötet jelent meg 1966 és 1972 között.¹⁸ Kiemelkedő természettudományos munka is folyt a múzeumban.

Papp Jenő vezetésével több éves, nagyszabású kutatás kezdődött a Bakonyban külső munkatársak bevonásával „A Bakony természeti képe” címmel. A végül csaknem négy évtizedes munka egyik eredménye lett – az időközben megie-

*Csoportkép, készült Isaszegi János restaurátor nyugdíjba vonulása alkalmából
1970-ben. Fotó: Zeitler Gusztáv. LDM Fotónegatívtár*

1. Éri István régész, megyei múzeumigazgató, 2. Isaszegi Jánosné, 3. Isaszegi János restaurátor, 4. Ézsiás István kiállításrendező, restaurátor, 5. Scherer János ny. főszolgabíró, adattáros, 6. Bárdosi Lászlóné gazdasági igazgató, 7. Kollár Józsefné gazdasági ügyintéző, 8. Törő László néprajzos, 9. Král Éva festőrestaurátor, 10. Hadnagy László ny. pedagógus, néprajzos, 11. Eckert Anikó kerámiarestaurátor, 12. Szűcs Lajos villanyszerelő, karbantartó, 13. Tóth Sándor zoológus, 14. Berta István történész, 15. Törő Lászlóné Ruppert Klára textil-papírrestaurátor, 16. Vitéz Ágnes kerámiarestaurátor, 17. Baloghné Mariann vezető teremőr, 18. Kloó Jánosné teremőr.

nyugdíjba vonulása után a végzős egyetemista Törő László lett a néprajzos, aki a Balatoni Múzeum munkatársával, Petánovics Katalinnal kidolgozta a néprajzi gyűjtemény fejlesztésének és egy új állandó néprajzi kiállítás elkészítésének érdekében a megye néprajzi kutatásának tízéves tervét.²¹ Éri gyakorlati lehetőséget biztosított egyetemi hallgatóknak, végzős egyetemistáknak. Így került Veszprémbe, majd lett később állandó munkatárs többek között Gopcsa Katalin művészettörténész és Palágyi Sylvia régész.²²

Megkezdődött az addig kisebb figyelmet kapott gyűjteményrészek fejlesztése és rendezése, illetve az adattári anyag beletárolása, ebben többek között Scherer János

végzett kiemelkedő munkát. Az egykori járási szolgabíró, főszolgabíró, a második világháború után megyei tisztviselő nyugdíjazása után lett a Bakonyi Múzeum munkatársa és az intézmény adattárának működtetője. Kitaró és precíz munkájának emlékét több tízezernyi beleltározott és rendezett forrásértékű és dokumentációs anyag őrzi.

Nemcsak a tudományos és gyűjteményi munka, hanem a restaurálás és a kiállításrendezés terén is komoly előrelépések történtek. 1969–70-ben restaurátori és kiállításrendezői, technikai műhelyeket alakítottak ki.²³ A megyeszerte növekvő számban készülő kiállítások, gyűjtések, ásatások munkái több szakembert igényeltek: 1966-tól érkező restaurátor munkatársak, majd saját költségvetésből felvett kezdő segédrestaurátorok voltak jelenlegi restaurátor kollégáink elődei.

A meglévő vidéki kiállítóhelyek mellett újak is létesültek a korszakban: 1966-ban a tihanyi néprajzi kiállítás és a pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Endre Emlékház, 1967-ben a nagyvázsonyi Schumacher-ház kiállítása, 1969-ben pedig a bakonybéli tájház. A balatoni idegenforgalomra alapozva, az idegenforgalmi hivatal és a megyei tanács együttműködésével szervezett Éri a tihanyi apátságban – az épület 1964-es műemléki kutatása és renoválása után – nyaranta nagyszabású képzőművészeti kiállításokat.²⁴ Eközben Egry József badacsonyi műteremházát emlékmúzeummá bővítették, festményeinek megvásárlásával pedig összegyűjtötték a kiállítás anyagát. A badacsonyi emlékmúzeum 1973-ban nyílt meg. Az egyre bővülő múzeumi szervezet sikeres kiállításai impozáns látogatószámokat eredményeztek: 1964-ben 606 000 látogatót regisztráltak a megye múzeumaiban, 1965-ben pedig egymillió.²⁵ Ekkorra az egész ország kulturális életében tényező volt Veszprém. Az 1968-as év statisztikai adatai szerint az ország második legnagyobb költségvetésű megyei múzeuma volt a veszprémi, amely gyűjtőmunka és tudományos feldolgozás tekintetében is kiérdemelte ezt a pozíciót. A népművelés-ismeretterjesztés terén azonban kimagaslóan az első helyen végzett.²⁶

Az Éri-korszak egyik legfőbb erőssége a közművelődési terület volt. A színvonalas ismeretterjesztést, a múzeumok közönségével való minél közelebbi kapcsolattartást szolgálták az olyan intézkedések, mint a tudományos dolgozók heti inspekciónak bevezetése, a honismereti és helytörténeti munkát koordináló munkatárs alkalmazása, vagy a Balatoni Nyári Szabadegyetem, a veszprémi Honismereti-Múzeumbaráti Szakkör megszervezése.²⁷ Számos ismeretterjesztő előadás, tárlatvezetések, kiadvány, cikk, többnyelvű kiállítási katalógus fémjelezte ezt a munkát.

Az 1968-as év fontos változásaként kiköltözött az épületből a megyei könyvtár, így a múzeum némileg több helyhez jutott.²⁸ Immár az épület földszintjét is múzeumi célra lehetett igénybe venni.²⁹

Éri István 1973-ig volt a Veszprém megyei múzeumi szervezet igazgatója. Szervezőképessége, hozzáértése, kitarása az élvonalba emelte a Veszprém megyei

múzeumokat. Országos szintű feladatot kapott: a budapesti Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ szervezését bízták rá.

Dr. Kralovánszky Alán régész, megyei múzeumigazgató 1974–1976-ig. LDM Fotónegatívtár

A következő években, 1974–1976-ig szintén budapesti, országosan és nemzetközi szinten is ismert tudományos szakember, Kralovánszky Alán (Budapest, 1929 – Budapest, 1993) régész, muzeológus vezette az intézményt. Kralovánszky 1965-től a székesfehérvári István Király Múzeumban dolgozott, ahol a királyi bazilika feltárásában szerzett érdemeket. 1974-től Veszprémben folytatta munkásságát. Itt több fontos ásatást is végzett, többek között a Gizella-kápolna és a vár különböző területein.

Igazgatóságát rövidre szabta az a tény, hogy nem tudott a kor politikai elvei szerint működni – minden körülmények között önállóan gondolkodó, szabad szellemként emlékeznek rá egykori kollégái.³⁰ Bár erről az időszakról nem – és voltaképpen az 1960-as éveket követő egyik időszakról sem – áll rendelkezésre kimerítő részletességű, érdemi múzeumtörténeti dokumentáció, a visszaemlékezések alapján magas szakmai színvonalú munka és jó közönségkapcsolati irányelvek képe rajzolódik ki.

1976-ban részben Kralovánszky Alán kezdeményezésére kezdődött meg a balácapusztai római lelőhely ásatásainak második, nagyszabású szakasza. Az akkor huszonöt évre tervezett program ismét felvetette Laczkó Dezső és Rhé Gyula elképzelését: a balácai római villa anyagának külön épületbe való elhelyezését.³¹ Az ása-

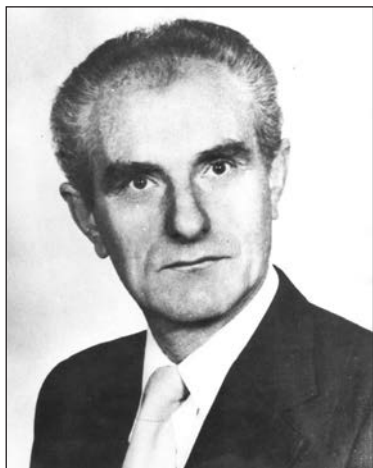

tások folytatását a megyei állami és a pártvezetés is szorgalmazta. Feltehetően szimpatikus volt az akkori vezetés számára a „nemzetközi” és központosított Római Birodalom kora, ezért is támogatták az ezt a korszakot célzó kutatásokat.³²

Az 1970-es évek közepére a raktározási gondok mellett egyre inkább nyomasztóvá vált a Bakonyi Múzeum állandó kiállításának helyzete. Az 1950-es években

Koncz Pál restaurátor, később műtárgyvédelmi osztályvezető munka közben, 1974. Fotó: Törő László. LDM Fotónegatívtár

készült tárlat mind tartalmi, mind esztétikai szempontból elavultnak számított, a bemutatott műtárgyak állaga is hagyott kívánnivalót maga után. Az állandó kiállítás 1978-ban szűnt meg véglegesen, helyét néhány évre ideiglenes tematikus kiállítás vette át. Ezzel párhuzamosan a gyűjtemény raktárhelyzetén is sürgősen javítani kellett.

Dr. Tóth Sándor természettudományos muzeológus, megyei múzeumigazgató 1976–1980 között. LDM Történeti fényképtár

Az igazgatói székben Kralovánszky Alánt követő Tóth Sándor (igazgatósága az 1976–1980-as évekre esett) idejére tehető egy olyan stabil közösségi háló intézményesülése, amely a múzeum aktív holdudvarát képezte. 1978-ban tartotta alakuló közgyűlését, hivatalosan pedig 1979-ben kezdte meg működését a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre, az a múzeumpártoló egyesület, amelynek jogelődje a múzeum alapításában is nagy szerepet játszó Veszprémvármegyei Múzeumegylet volt. A '70-es években megalakult Baráti Kör tulajdonképpen a háború után megszűnt egylet újjáalakult utódja volt.³³ Az egyesület azóta folyamatosan – 2010 óta Veszprémi Múzeumegylet néven – működik. A Baráti Kör szervezése során az első felhívásra 220 belépési nyilatkozat érkezett vissza. Ez a nagyfokú érdeklődés annak a '70-es évek végén megélnéknél társadalmi igénynek is köszönhető, amely civil szervezetek létrehozására irányult. A politikai hatalom ekkor már lehetővé tette, a kultúrpolitika közművelődést pártoló hozzáállása pedig segítette a hasonló egyesületek országszerte való létrejöttét.³⁴ A nagy taglétszám lehetőséget adott arra, hogy az egyesület szakcsoportokban dolgozzon, így a tagok különböző érdeklődését is kielégíthették. Lackovits Emőke, Kralovánszky Alán és Ilosvay György muzeológusok vezetésével néprajzi, településtörténeti és természettudományi szakcsoportok alakultak.³⁵ Időközben a zirci múzeum önállósodásával a természettudományi szakcsoport kivált, helyette a később belépő új kollégák és szakemberek – Fodor Zsuzsanna, Balassa László és Rainer Pál – új szakcsoportokat alakítottak. A szervezőmunkát hosszú évekig Geiszt Jakabné, majd az ő nyugdíjba vonulása után 2017-ig Regenye Judit végezte. A Baráti Kör mint egyesületi forma lehetőséget adott a tagok, helytörténeti kutatók és muzeológusok kapcsolattartására, a gyűjtők szakemberek irányításával végezheték kutatásaikat, az egyesületnek pedig a kezdeti időkben anyagi lehetőségeik is voltak a munkák megjelentetésére. Az egyesületi tagok a múzeumi adattárban őrzött pályamunkái ma is gazdag forrásanyagot jelentenek a helytörténeti

Az 1978-ban bezárt állandó kiállítás néprajzi része, 1974. Fotó: Törő László. LDM Fotónegatívár

meg Törőcsik Zoltán (Tiszavárkony, 1942 – Bakonyszentkirály, 2005) tanár, régész muzeológus igazgatóságának – 1980–1987 – évei alatt a felsőörsi raktárak kiépítése 1983-tól.³⁶ A Bakonyi Múzeum Erzsébet sétányi (akkor Lenin ligeti) épületében lévő, folyamatosan újabb és újabb helyiségek átalakításával nyert műtárgyraktárak ekkorra zsúfolásig megteltek, a gyűjtemények hozzáférhetetlenné váltak. Az alagsori restaurátor- és kiállításrendező-műhelyek is kis alapterületen, szerény felszereltséggel kaptak helyet. Az 1982-es évben mintegy 150 000 db egyedileg nyilvántar-

Dr. Törőcsik Zoltán régész, megyei múzeum-igazgató 1980–1987 között. LDM Fotónegatívár

kutatások számára. A baráti köri rendezvények hagyományos formáját a havonta megrendezett előadások és az éves kirándulások jelentették, de a tagságra számítani lehetett bármilyen múzeumi rendezvényen önkéntesként, máskor gyűjtőként, régészeti leletbejelentőként.

Az intézményi és gyűjteményi helyzethez visszatérve, a gyűjtemények folyamatos gyarapodása miatt a korábban említett raktározási problémák az 1970-es évek végére tarthatatlanná váltak. A múzeum épülete nem tudott tovább megfelelni a kiállítóhely, raktár és szakmai háttérmunka kívánalmainak.

Ennek megoldásaként kezdődött

meg a Bakonyi Múzeum gyűjteményét, ezzel együtt egyre gyorsabban növekedett az évenkénti gyarapodás.³⁷ A Megyei Tanács ekkor a Veszprémtől tíz kilométerre fekvő Felsőörsön egykori tsz-épületeket vásárolt meg, amelyek átalakítási, hasznosítási tervét a múzeumi igazgatóság elkészítette.³⁸ 1983-ban a raktárak és a restaurátorműhelyek kiköl-

A Bakonyi Múzeum régészeti raktára 1974-ben. Fotó: Törő László. LDM Fotónegatívtár

töztek, azonban az ideális állapot ekkor még messze volt, hiszen az első időszakban a korábbiaknál is kisebb alapterületű, egyterű raktárhelyiség állt rendelkezésre. Egy komplex, sokoldalú tevékenységre lehetőséget biztosító, korszerű raktár-, restauráló- és kiállításrendezőközpont tervei azonban készen álltak.³⁹

Az 1984-es év fontos eseményeként emlékezhetünk meg arról, hogy nyolcvan évvel az első leletek megtalálása után megnyílt a nemesvámos-balácapusztai római kori villagazdaság és romkert május 18-án, a múzeumi világnapon.

A Bakonyi Múzeum épületében is nagyszabású változás történt: az épület felújítása után 1985. október 4-én az Országos Múzeumi és Műemléki Hónap legrangosabb eseményeként megnyílt a „*Bakony és a Balaton-felvidék évezredei*” című állandó kiállítás, amelyhez katalógus is készült.⁴⁰ A régió történetét, néprajzát bemutató reprezentatív kiállítás elkészítésében már fiatal, új kollégák is részt vettek. A korábbi évek, évtizedek tervezett létszámbővítéseinek köszönhetően a tudományos gárda lefedett minden régészeti, történeti kort, több néprajzos is dolgozott a múzeumban. A kiállítás forgatókönyvét Törő László szerkesztette, szerzői: Cs. Dax Margit, Fodor Zsuzsanna, Kralovánszky Alán, Lackovits Emőke, László Péter, Palágyi Sylvia, Perémi Ágota, Regenye Judit és Veress D. Csaba voltak. A kiállítást komoly előkészítő munka előzte meg. A tudományos munka elismeréseként a Művelődési Minisztérium és az MTA tudományos kutatóhellyé minősítette a Bakonyi Múzeumot.

Rendszerváltástól fenntartóváltásig

Az 1980-as évek végéhez közeledve a társadalmi rendszer megváltozása a kulturális és a múzeumi szférában is nyilvánvalóvá tette, hogy a korábbi módon nem lehet folytatni a munkát. A költségvetés szerkezete átalakult: a támogatás már nem

Dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténész, megyei múzeumigazgató 1987–1993 között. LDM Fotónegatívtár

volt elegendő a szakmai munka korábbi színvonalon való végzésére, egyre nagyobb szerepet játszott a külső – pályázati, alapítványi – források bevonása. A forráshiány egyik következménye a létszámrevízió volt.⁴¹ Ezzel az összegzéssel kezdi az 1987–1992-es időszakról szóló jelentést Praznovszky Mihály, aki 1987–1993 között volt a múzeum igazgatója. A salgótarjáni születésű irodalomtörténész a Veszprém megyei előtti a Nógrád megyei múzeumi szervezetet irányította.

Részben a költségvetési nehézségekkel, részben a kibontakozó önkormányzatisággal állt összefüggésben a megyei múzeumi hálózat változása is. Országos viszonylatban Veszprém az elsők között igyekezett helyi önkormányzati kezelésbe adni a kismúzeumokat, kiállítóhelyeket. Más kiállítóhelyeket elavultság vagy egyéb okok miatt megszüntettek. Megnyíltak azonban

új, népszerű kiállítóhelyek is, így 1990-ben a badacsonyi Szegedy Róza-ház, vagy a balatonfüredi Jókai Villa.⁴² 1992-ben a zirci természettudományi múzeum is kivált a megyei múzeumi szervezetből, önálló, megyei fenntartású intézmény lett. A rendszerváltást követő időszakra tehető a korábban államosított egyházi vagyon visszadása is: ekkor vált le a múzeumi szervezetből a tihanyi apátsági kiállítóhely.

A múzeumi szervezetben dolgozó szakalkalmazottak továbbra is a megye egészére kiterjedő tevékenységet folytattak, magas színvonalon. A muzeológusok a gyűjtőmunkán kívül elvégezték a feldolgozást, eredményeikről publikációikban adtak számot a múzeum periodikáiban vagy országos tudományos kiadványokban. Részt vettek hazai és külföldi szakmai konferenciákon, tudomány népszerűsítő céllal pedig szerte a megyében tartottak előadásokat. Fontos területe maradt munkájuknak a múzeumban végzett tárlatvezetés, amelynek során az érdeklődő közönséget fogadták és tájékoztatták mind a látnivalókról, mind a múzeum munkájáról.⁴³ A szakterületek mindegyikéért szakmuzeológus felelt. A régészet fő munkaterületén Regénye Judit az őskori lelőhelyek, Palágyi Sylvia a római kori, mindenekelőtt a balácapusztai, Cs. Dax Margit és S. Perémi Ágota a népvándorlaskori, Rainer Pál elsősorban a középkori lelőhelyek feltárásáért, a leletek tudományos feldolgozásáért volt felelős. A néprajz területét S. Lackovits Emőke irányította, Ács Anna félállásban néprajzsként, félállásban irodalomtörténészként tevékenykedett. Törő László néprajzos ekkor átvette a felsőörsi raktárközpont szakmai irányítását. Az új- és legúj-

jabbkori történeti muzeológia területén V. Fodor Zsuzsa és Veress D. Csaba tevékenykedett, 1987-től pedig állandó művészettörténész muzeológusa is volt az intézménynek Gopcsa Katalin személyében.⁴⁴ A felsőörsi műtárgyvédelmi központban hét szakrestaurátor dolgozott, szakmai vezetőjük 1989-ig Jánoska Péter fémrestaurátor, őt követően nyugdíjba vonulásáig Koncz Pál papírrestaurátor volt. Közönségkapcsolat fejlődését az önálló közművelődési osztály létrejötte jelezte. A múzeumi előadások, rendezvények megtartására külön közművelődési terem állt rendelkezésre. A közművelődési tevékenység rendkívül széleskörű volt: változatos programokat, foglalkozásokat kínáltak mind az iskoláknak, mind a felnőtt érdeklődőknek.

Az 1990. év fontos állomás volt a múzeum történetében: a Bakonyi Múzeum név helyett az intézmény felvette az alapító múzeumigazgató, Laczkó Dezső nevét. Ebből az alkalomból emléktáblát is avattak a múzeum lépcsőházában.⁴⁵

1993–94-ben reprezentatív évkönyvkötettel emlékeztek a múzeum fennállásának 90. évfordulójára.

Cs. Dax Margit régész, megyei múzeumigazgató 1993–1998 között. LDM Fotónegatívár

Praznovszky Mihályt Cs. Dax Margit régész követte az igazgatói székben 1993–1998 között, majd a történeti osztály vezetője, V. dr. Fodor Zsuzsa nyújtott be sikeres pályázatot az igazgatói pozícióra, és egészen 2009-ig be is töltötte azt.

A 2000-es években a közönségkapcsolati területen megnőtt a múzeumpedagógia szerepe, ettől az időszaktól kezdve alkalmaz múzeumpedagógus munkatársat az intézmény. A múzeumi ismeretterjesztés új formájaként indult el 2005-ben a Múzeumi Szabadegyetem első tanéve. Az azóta is közkedvelt előadássorozat minden évben új tematikával jelentkezik, amit többnyire muzeológusok járnak körbe egy-egy alkalom keretében.

Ismét időszerűvé vált a múzeum állandó kiállításának megújítása, erre egy, a vidéki múzeumok modernizációját elősegíteni hivatott minisztériumi támogatás nyújtott lehetőséget. Ennek keretében nemcsak a ma is álló „*Szellem a tárgyban..., a helyben..., a képben*” című állandó kiállítás, valamint a Látványkönyvtár és Tudástár nyílt meg 2006-ban,⁴⁶ hanem megtörtént a múzeumi előcsarnok rekonstrukciója is. A ma is látható, modern szemléletű kiállítás megnyitásakor a muzeológia részéről országos figyelmet vívott ki, az intézmény pedig a 2006-ban elért szakmai sikerek és fejlesztések elismeréseként az „Év Múzeuma” díjban részesült.

Kevésbé örömteli volt ebben az időszakban az a fenntartói döntés, amely az

V. dr. Fodor Zsuzsa történész, megyei múzeumigazgató 1998–2009 között. LDM Digitár

ta az a törekvés, hogy a várból akkor kiköltöző megyei levéltárral együtt mozogva a múzeum számára is a városszéli, egykori szovjet laktanyaépületeket igénybe véve alakítsanak ki kedvezőbb raktározási és munkakörülményeket. Ebbe a folyamatba szolt bele az a fenntartói döntés, amely az igazgatóság és az irodák helyét is a Török Ignác utcai épületben jelölte ki. A régészeti után megtörtént a néprajzi, történeti és

egész intézmény életét, az ott dolgozókat, a múzeumi mindennapokat és nem utolsósorban a múzeumba járókat, a kutatókat és a múzeumot körülvevő társadalmi hálót is hátrányosan érintette: az igazgatóságot és a szakmai munkatársakat a város szélén lévő egykori szovjet laktanya épületeibe helyezték 2007-ben. Az Erzsébet sétányon álló főépület már régóta szűknek bizonyult a kiállítóhely és a szakmai háttér munka színtereként. Ennek orvoslására a muzeológusok egy része a várból lévő piarista rendház épületét vehette birtokba, ahol kiállítóteret is kialakítottak. Ez azonban csak átmeneti megoldásnak bizonyult: a megyei önkormányzat hosszú távon nem múzeumi célra kívánta hasznosítani az épületet. Ezt a folyamatot megelőzte a felsőörsi régészeti raktár és a restaurátorműhelyek Veszprémbe költöztetése. A korábban Felsőörs továbbfejlesztését célzó tervek felváltotta az eredetileg műtárgyraktárnak szánt épület egy részébe került az igazgatóság és a muzeológusok irodái, valamint az adattár, a teljes műtárgyanyag

Az állandó kiállítás készítése 2006-ban. Kinizsi Pál sírládájának felnagyított rekonstrukciós rajzát festi Somogyvári Zsófia kiadványárus (balra) és Vargáné Rajkai Tünde restaurátor (jobbra). Fotó: Koncz Pál. LDM Digitár

V. dr. Fodor Zsuzsa megyei múzeumigazgató átveszi az „Év Múzeuma 2006” díjat 2007-ben Budapesten a Múzeumok Majálisa rendezvényen. LDM Digitár

nem fért el a Török Ignác utcai épületekben. Egy része, máig megoldatlan problémaként, Felsőörsön maradt. Ennek a folyamatnak az eredményeként alakult úgy, hogy a kiállítóhelyen és a kiállításrendező, valamint a közönségkapcsolati munkatársakon kívül minden gyűjtemény és egység a város szélére került. A műtárgykörnyezet és a hozzáférhetőség szempontjából kedvező változás, valamint az új restaurátorműhelyek kialakításának lehetősége reménykeltő volt, ezzel együtt legalább ennyire előnytelennek bizonyult a muzeológusok, az adattár és a múzeumi szakkönyvtár városszéli kitelepítése.⁴⁷ Kétségtelen, hogy a gyűjteményi munkát megkönnyíti, hogy a gyűjteményért felelős muzeológus irodája a raktár szomszédságában található épületben van, a másik oldalon viszont nehézkesebbé vált a közvetlen kapcsolattartás a múzeum közönségével, azokkal, akik számára a kiállítások és programok készülnek.

Ebben az időszakban folytatódott az 1990-es években már megkezdődött szerkezeti átalakulás: a legtöbb megyei kiállítóhelyet leadta a fenntartó megyei önkormányzat, nagy átalakuláson ment keresztül a korábbi megyei szervezet. Limbacher Gábor néprajzkutató igazgatósága kezdetére (2009) már csak a pápai Gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum, a kővágóörs-pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Endre Emlékház és a Villa Romana Balácsa maradt meg a múzeum fenntartásában. 2013 óta azonban a két előbbi intézményt a települési önkormányzatok, Balácsát pedig a

A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság munkatársai 2009-ben.

1. Tóth G. Péter történész, 2. Kovács Ilona papírrestaurátor, 3. Szántóné Egri Éva gazdasági ügyintéző, 4. Rende Gizella munkaügyi ügyintéző, 5. Ujj Ágnes szilikátrestaurátor, 6. Kulcsár Ágnes kiállításrendező, 7. Egervári Márta textilrestaurátor, 8. Vidi Nándorné programszervező, 9. Solymosi Lászlóné igazgatósági titkár, 10. V. dr. Fodor Zsuzsa történész, múzeumigazgató, 11. Nagyné Horák Anna fotónegatív-táros, 12. Gopcsa Katalin művészettörténész, 13. Mészáros Veronika néprajzos, 14. Csirke Orsolya régész, 15. Kampós József kiállításrendező, gyűjteményi raktáros, 16. Kiss Róbert régésztechnikus, 17. Bárdossy Pál rendszergazda, 18. S. dr. Perémi Ágota régész, igazgatóhelyettes, 19. Ócsi Galambos Csilla általános restaurátor, 20. Vargáné Rajkai Tünde általános restaurátor, 21. Bana Judit gazdasági csoportvezető, 22. Németh Viktória adattáros, 23. Trexler Judit rajzoló, 24. Schleicher Veronika néprajzos, 25. Cziráki Veronika szilikátrestaurátor, 26. Búcsú-Martonosi Gizella kiadványszerkesztő, 27. Oszkó Zsuzsa fotós, 28. Koncz Pál papírrestaurátor, műtárgyvédelmi osztályvezető, 29. Hegyi Nándor régészeti gyűjteményi raktáros, 30. Jámbor Tamás könyvtáros, 31. Nádasy István vezető teremőr, 32. dr. Regenye Judit régész, 33. Király András múzeum-pedagógus, 34. Trexler János sofőr, gondnok, 35. Király Lászlóné műtárgyvédelmi adminisztrátor, 36. Nagy L. István történész (Gróf Esterházy Károly Kastély- és Táj múzeum, Pápa), 37. Hauber János restaurátor (Gróf Esterházy Károly Kastély- és Táj múzeum, Pápa), 38. Pálffy Sándor fémrestaurátor, 39. Janszó Róbert gondnok (Balácsa), 40. Molnár Jenő rajzoló

Nincsenek a képen: S. dr. Lackovits Emőke osztályvezető, néprajzos (nyugdíjba vonult), K. dr. Palágyi Sylvia osztályvezető, régész (nyugdíjba vonult), Rainer Pál régész, történész, Farkas Attila fémrestaurátor, Sári Kálmán farestaurátor, Borbás Levente gyűjteményi raktáros.

A kép V. dr. Fodor Zsuzsa múzeumigazgató nyugdíjba vonulása alkalmából készült.

Fotó: Oszkó Zsuzsa. LDM Digitár

Dr. Limbacher Gábor néprajzkutató, megyei múzeumigazgató, majd a Laczkó Dezső Múzeum igazgatója 2009–2014-ig. LDM Digitár

bású pályázati fejlesztés eredményeit fenntartóként sajnos már csak rövid ideig élvezhettük.

S. dr. Perémi Ágota igazgatóságának kezdete óta (2014) új, várbeli kiállítóhelyekkel bővült a múzeum: a Laczkó Dezső Múzeumé lett a Tűztorony, a Hősök Kapuja új kiállítással, valamint a Veszprémi Törvényszék épületének alsó szintjeiben működött egykori börtön helyiségeiben berendezett kiállítóhely. Egy sajnálatos tüzesetet követően nemcsak külsőleg újulhatott meg a múzeumépület melletti Bakonyi Ház, hanem pályázati támogatásnak köszönhetően etnobotanikai oktatókerttel, új kiállítással és multimédiás fejlesztéssel is gazdagodhatott 2016-ban.

S. dr. Perémi Ágota régész, a Laczkó Dezső Múzeum igazgatója 2014-től. Fotó: Oszkó Zsuzsa. LDM Digitár

Magyar Nemzeti Múzeum tartja fenn. A Laczkó Dezső Múzeum a törvény értelmében megyei hatókörű városi múzeum lett, így Veszprém Megyei Jogú Város fenntartásában látja el továbbra is az egész megyére kiterjedő szakmai munkát. A 2009–2014 közötti időszak egyik maradandó jellemzője volt az európai uniós fejlesztési lehetőségek kihasználása. A múzeum munkatársai párhuzamosan futó múzeumpedagógiai nagypályázatokon dolgoztak, ekkor készült a múzeum épületében az egykori közművelődési terem helyén a korszerű oktató- és előadóterem, a TudásTér, valamint a Török Ignác utcai raktárépület fejlesztéseként tanulmányi raktárunk – mindkettő Schleicher Vera néprajzos muzeológus koncepciója alapján. A Baláca megújulását hozó – Csirke Orsolya tervei és munkája alapján megvalósult – nagyszabású pályázati fejlesztés eredményeit fenntartóként sajnos már csak rövid ideig élvezhettük.

2017-ben a Laczkó Dezső Múzeum egy megyei hatókörű városi múzeum, amely régészeti, néprajzi, történeti, képzőművészeti, iparművészeti, numizmatikai, irodalomtörténeti gyűjteménnyel, szakkönyvtárral, adattárral és fotógyűjteménnyel rendelkezik, összesen csaknem nyolcszáz ezer beletárolt tárggyal, dokumentummal, fotóval, könyvvel. A múzeum megalakulása óta eltelt több mint százötven év alatt a gyűjtés, a megőrzés és a bemutatás alapelvei is sokat változtak, a tárgyak mellett a hozzájuk kapcsoló-

dó információ, tudás is egyre nagyobb szerepet kapott. Ezek a változások mind nyomot hagynak egy folyamatosan formálódó gyűjteményen.

A fenti áttekintés részben szándékosan, részben a forrásokból adódóan vált kronologikus, inkább az eseményeket, jelenségeket számba vevő, mintsem elemző intézménytörténeté. Egyfelől az egyenlőtlen – bizonyos időszakokban aprólékos, bőséges, máskor hiányos – forrásadottságok, másfelől az utóbbi évek-évtizedek eseményeinek időbeli közelsége, a „történelmi távlat” hiánya is indokolta e módszer alkalmazását. Mindazonáltal talán nem haszontalan egyetlen intézmény életének fontosabb eseményeit több évtizeden keresztül áttekinteni, az időközben gyakran változó politikai, társadalmi környezet kontextusában. A 20. század második felének intézménytörténeti feldolgozása a gyűjtemények alakulása, tudományos tendenciák, kiállítások és más szempontok elemzése szerint egy következő lépcső lehetne.

IRODALOM

- BAKAY 1970. = BAKAY Kornél (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. A devecseri és sümegi járás. *Magyarország Régészeti Topográfiája 3.* Budapest, 1966.
- ÉRI 1963. = ÉRI István: Beszámoló a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1962. évi munkájáról. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1.* 1963. 17–26.
- ÉRI 1966a. = ÉRI István: Beszámoló a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1962. évi munkájáról. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5.* 1966. 23–54.
- ÉRI 1967. = ÉRI István: Beszámoló a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1967. évi munkájáról. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6.* 1967. 15–35.
- ÉRI 1969. = ÉRI István: Beszámoló a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1968. évi munkájáról. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8.* 1969. 39–66.
- ÉRI 1970. = ÉRI István: Beszámoló a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1969. évi munkájáról. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9.* 1970. 7–33.
- ÉRI (szerk.) = ÉRI István (szerk.): *Veszprém megye régészeti topográfiája.* A veszprémi járás. *Magyarország Régészeti Topográfiája 2.* Budapest, 1969.
- GEISZT 1983. = GEISZT Jakabné: A Bakonyi Múzeum története közművelődési tevékenységének tükrében, 1945–1975. In: *Veszprém megyei honismereti tanulmányok 9.* Tízéves a veszprémi üzemtörténet-írók klubja: válogatás a megyei üzem- és intézménytörténeti dolgozatokból. Veszprém, 1983. 169–190.
- GEISZT 1989. = DR. GEISZT Jakabné: A Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre tevékenysége 1979–1989. In: UZSOKI András (szerk.): *Emlékkönyv a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre 10 éves fennállására.* Veszprém, 1989.
- JÁNOSKA–TÖRÖ–VARGA 1984. = JÁNOSKA Péter – TÖRÖ László – VARGA Kázmér: A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság felsőörsi műtárgyvédelmi központjának fejlesztési terve, 1986–2000. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17.* 1984. 815–825.
- KONCZ 1999. = KONCZ Pál: Műtárgyvédelem a veszprémi múzeumban. *Magyar Múzeumok* 1999/2. 41–42.
- K. PALÁGYI 1984. = K. PALÁGYI Sylvia: A balácai kutatások története (1904–1976). *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17.* 1984. 27–51.
- PETÁNOVICS–TÖRÖ 1971. = PETÁNOVICS Katalin – Törö László: Veszprém megye néprajzi kutatásának 10 éves távlati terve. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10.* 1971. 29–52.

- PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. = PRAZNOVSZKY Mihály – GEISZT Jakabné: Beszámoló a Veszprém megyei múzeumi szervezet 1987–1992 közötti tevékenységéről. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20.* 1993–1994. 25–40.
- SÁGI (szerk.) 1966. = SÁGI Károly (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. *Magyarország Régészeti Topográfiája 1.* Budapest, 1966.
- S. LACKOVITS 2000. = S. LACKOVITS Emőke: Előszó. In: REGENYE Judit (szerk.): *Kralovanszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból.* Veszprém, 2000. 11–13.
- TORMA 1972. = TORMA István (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás. *Magyarország Régészeti Topográfiája 4.* Budapest, 1972.
- TÖRÖCSIK 1984. = A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1982–83. évben végzett tevékenysége. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17.* 1984. 11–25.
- TÖRÖCSIK 1986. = A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1984–85. évben végzett tevékenysége. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18.* 1986. 9–19.
- TÖRVÉNYEK 1950. = Törvények és törvényerejű rendeletek 1949. I–II. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4.217/1949 (IX. 6.) M. T. számú rendelete alapján közlése a Minisztertanács Elnökének Hivatala. Budapest, 1950. I. 108. és 112.

JEGYZETEK

- ¹ Az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet 5–8. paragrafusa foglalkozik a közgyűjteményekkel, a 27. paragrafus pedig a régészeti leletek tulajdonjogával. TÖRVÉNYEK 1950. I. 108. és 112.
- ² GEISZT 1983. 174.
- ³ LDM Múzeumtörténeti Adattár 71.1341.
- ⁴ LDM Múzeumtörténeti Adattár 71.10229 és 71.13245.
- ⁵ LDM Múzeumtörténeti Adattár 49.055/1977.
- ⁶ LDM Múzeumtörténeti Adattár 49.055/1977. Vajkai eredetileg orvosi végzettséget szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd érdeklődése a paraszti kultúra felé fordult. Vidéken végzett gyakornoki éve után a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgozott, majd Veszprémben kapott pozíciót.
- ⁷ LDM Múzeumtörténeti Adattár 49.053/1977.
- ⁸ LDM Múzeumtörténeti Adattár 71.8594. Ezt megelőzően, a múzeumok állami tulajdonba vételére és a végleges névválasztás között a múzeum rövid ideig viselte a „Veszprémi Állami Múzeum” nevet, a végleges nevek között pedig felmerült „Lóczy Lajos Múzeum” elnevezés is. LDM Múzeumtörténeti Adattár 49.055.
- ⁹ LDM Múzeumtörténeti Adattár 50.7720.
- ¹⁰ GEISZT 1983. 174.
- ¹¹ LDM Múzeumtörténeti Adattár 71.13798 (223).
- ¹² LDM Múzeumtörténeti Adattár 71.13945–13950 (16).
- ¹³ GEISZT 1983. 178.
- ¹⁴ ÉRI 1963. 17.
- ¹⁵ A Bakonyi Múzeumon kívül a Balatoni Múzeum, a Tihanyi Múzeum, a balatonfüredi Jókai Emlékmúzeum, a badacsonyi Irodalmi Emlékmúzeum, a sümegi Kisfaludy Múzeum, a pápai Városi Múzeum, a zirci Reguly Antal Múzeum, a zalavári Falumúzeum, a veszprémi Vármúzeum, a hévízi fürdőtörténeti kiállítás és a túskevári Falumúzeum alkotta a megyei szervezetet.
- ¹⁶ Ilyen volt pl. a Herendi Porcelánmúzeum, a Sümegi Vármúzeum, vagy a pápai Kékfestő Múzeum.
- ¹⁷ ÉRI 1970. 7.
- ¹⁸ SÁGI (szerk.) 1966; ÉRI (szerk.) 1969; BAKAY 1970; TORMA 1972.

- ¹⁹ ÉRI 1966a. 29.
- ²⁰ ÉRI 1967. 16.
- ²¹ PETÁNOVICS–TÖRŐ 1971. 29–45.
- ²² ÉRI 1966a. 27.
- ²³ KONCZ 1999. 41.
- ²⁴ 1965-ben Borsos Miklós, 1966-ben Egry József, 1967-ben Bene Géza, 1968-ben Rippl-Rónai József, 1969-ben Amerigo Tot és Udvardi Erzsébet, 1970-ben Martyn Ferenc, 1972-ben Varga Imre, 1973-ban Kondor Béla és Gorka Livia alkotásait láthatták a nyári szezonban több tízezeren, esetenként több mint százezren. A Borsos-kiállítást kiemelkedő érdeklődés kísérte, 145.000 látogató nézte meg, 3500 példányban fogyott el a katalógus, a rádió élő adásban közvetített a megnyitóról és az országos sajtó is többször cikkezett a tárlatról. LDM Múzeumtörténeti Adattár 33933.
- ²⁵ ÉRI 1966a. 25.
- ²⁶ ÉRI 1970. 7.
- ²⁷ GEISZT 1983. 178.
- ²⁸ ÉRI 1969. 39.
- ²⁹ JÁNOSKA–TÖRŐ–VARGA 1984. 816.
- ³⁰ Ahogy ezt S. Lackovits Emőke is megfogalmazta Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásairól megjelent kötet előszavában. S. LACKOVITS 2000. 12.
- ³¹ K. PALÁGYI 1984. 47.
- ³² A balácai kutatások háttérét megvilágító információkat köszönöm Regénye Juditnak és Rainer Pálnak.
- ³³ GEISZT 1989. 8.
- ³⁴ A Múzeumegylet történetét Regénye Judit foglalta össze 2017. május 11-én tartott előadásában. Köszönet illeti a rendelkezésemre bocsájtott információkért.
- ³⁵ GEISZT 1989. 8.
- ³⁶ TÖRŐCSIK 1984. 11.
- ³⁷ JÁNOSKA–TÖRŐ–VARGA 1984. 816.
- ³⁸ JÁNOSKA–TÖRŐ–VARGA 1984. 817.
- ³⁹ JÁNOSKA–TÖRŐ–VARGA 1984. 819–821.
- ⁴⁰ TÖRŐCSIK 1986. 10.
- ⁴¹ PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. 25.
- ⁴² A Veszprém megyei múzeumi szervezet intézményrendszere 1992-ben tizenhat tagot számlált: Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; Bakonyi Ház, Veszprém; Vármúzeum, Veszprém; Gróf Eszterházy Károly Kastély és Tájmuzeum, Pápa; Római villa, Baláca; Balatoni ház, Tihany; Múzeum, Tihany; Skanzen, Tihany; Jókai villa, Balatonfüred; Egry József Múzeum, Badacsony; Szegedy Róza ház, Badacsony; Skanzen, Nagyvázsony; Skanzen, Bakonybél; Bajcsy-Zsilinszky Emlékház, Pálköve; Helytörténeti kiállítás, Tüskevár; Műtárgyvédelmi Központ, Felsőörs. A múzeumi szervezet anyagából létrehozott önkormányzati kiállítóhelyek: Nagy László Emlékház, Iszkáz; Simon István Emlékház, Bazsi; Vajda Péter Emlékház, Vanyola; Városi Múzeum, Ajka. Lásd: PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. 31.
- ⁴³ PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. 26.
- ⁴⁴ PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. 27–28.
- ⁴⁵ PRAZNOVSZKY–GEISZT 1993–1994. 37.
- ⁴⁶ A kiállítás kurátora Tóth G. Péter történész muzeológus volt, a tárlat létrejöttéhez minden muzeológus hozzájárult szakmai munkájával. A kiállítás csaknem közvetlenül az 1985-ben létrehozott állandó kiállítást váltotta, elkészülte előtt rövidebb ideig állt a „*Térjünk a tárgyra!*” című tárlat.
- ⁴⁷ Utóbbi sorsa máig nem rendeződött, a Veszprém Megyei Levéltára épületében kapott – átmenetileg – helyet.

ÉVFORDULÓK

**100 éve született dr. Straub Gyula
vegyésszmérnök, egyetemi tanár**

PRÓDER ISTVÁN

1937 EGYIK KORA NYÁRI DÉLUTÁNJÁN, FIATAL ORVOSTAN-HALLGATÓ lépett ki a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvoskarának Kórbonctani Intézetéből.

Dr. Straub Gyula

A fiatalember, Straub Gyula egyetemi hallgató, bár első szigorlatát kitűnő eredménnyel tette le, komoly elhatározásra jutott: úgy döntött, hogy tanulmányait ezután a műegyetemen, akkori nevén Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem folytatja. 1937 őszén be is iratkozott a Vegyésszmérnöki Osztályra. Ahhoz azonban ragaszkodott, hogy vizsgái itt is a legjobbak legyenek. Rendre jelesre vizsgázott a híresen, sőt hírhedten szigorú Putnoky Lászlónál, a kémia és kémiai analízis professzoránál, majd hasonló eredménnyel szerepelt Lányi Bélánál, Vendl Aladárnál, Náray-Szabó Istvánnál és Zemplén Gézánál is. Sikeres életútját, amely a Veszprémi Vegyipari Egyetem alapító professzorai közé vezetett, tudásának, tehetségének, minden iránt érdeklődő természetének, széleskörű

műszaki és humán műveltségének, kiváló humorral társult megértő emberségességének köszönhető.

Straub Gyula 1917. február 27-én született Pozsonyban. Családját az I. világháború után áttelepítették Magyarországra. Édesapja Straub L. Gyula, a Pozsonyi Magyar Gimnázium tanára Budapesten kapott állást, 1919-től 1931-ben bekövetkezett haláláig a Veres Pálné Leánygimnázium igazgatója volt. Straub Gyula középiskolai tanulmányait a budapesti Kegyesrendi Gimnáziumban végezte az

1927/28–1934/35 tanévekben. Ugyanitt érettségizett kitűnő eredménnyel 1935. június 12-én. Két évig folytatott tanulmányokat az orvoskaron, majd 1937–1941 között a József Nádor Műegyetem Vegyész mérnöki Osztályának volt a hallgatója. 1941. június 25-én vegyész mérnöki oklevelet szerzett jeles eredménnyel.

Még hallgatóként, 1940. szeptember 1-jétől a Műegyetem Szervetlen Kémiai Tanszékén kisegítő tanársegédként teljesített szolgálatot. 1941. január 1-jétől díjas gyakornokká, majd tanársegéddé nevezték ki. Putnoky László mellett dolgozott, 1946. április 1-jén nevezték ki adjunktusnak. A tanszéken oktatott tárgyak: Kémia I., Kémia II. és a Kémiai analízis a vegyész mérnök hallgatók elméleti és gyakorlati alapképzését jelentették. Szemináriumokat tartottak, ami abban az időben újdonságnak számított. Biztos tudást, a laboratóriumokban pontos munkát követeltek. Putnoky vezetésével világszerte elismert, magas színvonalú képzést valósítottak meg.¹ Straub Gyula első katonai szolgálatra 1943. október 4-én vonult be Nagyváradra a 101. rádiófelderítő zászlóaljhoz. 1944. január 8-án Központi Híradó Iskolára vezényelték híradómérnök tanfolyamra. 1944. október 4-én a VI. híradó zászlóaljhoz vezényelték Pécsre. 1944. december 28-án a zászlóalj kötelékében a 324/M–1944 sz. rendeletre Németországba irányították, itt Münchenbe került.² 1945. május 1-jén amerikai hadifogságba esett. 1946. január 8-án a többi magyar hadifogollyal együtt tért haza és január 16-án a komáromi szűrőtáborból elbocsátották. (1944. január 1-jétől karpaszományos őrzetöként, április 1-jétől karpaszományos tizedesként teljesített szolgálatot, később szakaszvezetővé, majd őrmesterré léptették elő.) A Műegyetem Tanárok és Alkalmazottakat Igazoló Bizottsága 1946. március 23-án kelt határozatával igazolta.

1947-ben a Szervetlen Kémia Tanszék vezetőjét, Putnoky Lászlót, aki 1911-ben a karlsruhei Műegyetemen szerzett vegyész mérnöki diplomát, majd ott doktorált, a miniszterelnökség határozatával „szakszerűtlenség és szakértelem hiánya” miatt elbocsátották állásából. *(Putnoky hozzáértését neves intézmények ismerték el: Karlsruheban Haber professzor tanszékén dolgozott, Manchesterben Rutherford és Hevesy György mellett uránizotópokkal foglalkozott, a párizsi Sorbonne-on Le Chatelier laboratóriumában vasötvözeteket vizsgált.)* Később a határozatot a műegyetem tiltakozására „nyugdíjazásra” változtatták. A professzor 1948-ban, 60 éves korában elhunyt.

Adjunktusa, Straub Gyula az 1946/47-es tanévben a Műegyetemi Dolgozók Vegyipari Középszintű tanfolyamán tanított. Az 1946/1947 és 1947/48 tanévekben a Műegyetem laboránsképző tanfolyamán adott elő. 1947-től az Állami Műszaki Főiskola textilvegyészeti tagozatán, majd a textil-, bőr- és élelmiszervegyészeti tagozatán a szervetlen kémia, az elméleti kémia, illetve a mennyiségi és minőségi analízis oktatásával bízták meg. *(Az 1947-ben alakult Állami Műszaki Főiskolán indult meg az esti mérnökképzés, amely lehetőséget teremtett a munka mellett a mér-*

nöki oklevél megszerzésére azoknak, akiknek erre korábban nem volt módjuk. Az Állami Műszaki Főiskolát 1951-ben megszüntették, feladatát, az esti tagozatos mérnökképzést a Műegyetem vette át. Az esti képzés a főiskolán három éves volt, az egyetemen előbb négy, majd öt év lett.³⁾

Az 1949. évi 22. törvény rendelkezése szerint a Budapesti Műszaki Egyetem Nehézvegyipari Karát Veszprémben hozták létre. Később, az 1951. szeptember 9-én közzétett 1951. évi 25. számú törvényerejű rendelet kimondta, hogy az új kar kiválik a BME szervezetéből és Veszprémi Vegyipari Egyetem elnevezéssel önálló egyetemenként folytatja működését.⁴⁾

1949. április 23-án jelent meg a Magyar Közlönyben a 3.600/1949. (86) Korm. számú rendelet, amely az ipari kutatás megszervezéséről intézkedett. A rendelet háromféle kutatási szerv felállítását mondta ki. Az első csoportba öt intézet tartozott, ezek egyike a Szervetlen Vegyipari Kutató Intézet volt. A második csoportba négy új központi kutató laboratórium került, végül a rendelet kilenc ún. kutatási bizottságot szervezett.⁵⁾ Az 1949. június 8-án megjelent 30.168/1949. Ip.M. számú rendelet a Szervetlen Vegyipari Kutató Intézet elnevezését Nehézvegyipari Kutató Intézetre (NEVIKI) változtatta. A Magyar Ásványolaj és Földgázkísérleti Intézet (MÁFKI) előbb alakult, létesítéséről a Gazdasági Főtanács 1948. augusztus 19-én kelt határozata intézkedett.⁶⁾

A NEVIKI és a MÁFKI székházai Veszprémben épültek fel. Ezek az intézetek és az 1951-ben alapított Nagynyomású Kísérleti Intézet (NAKI) ideiglenesen a Budapesti Műszaki Egyetemen kaptak helyet. A NEVIKI laboratóriumait később, székházának felépítéséig a Veszprémi Vegyipari Egyetem A-épületének II. emeletén helyezték el. A BME és az intézetek között szoros kapcsolat volt, az egyetemi oktatók sokszor az intézetek alapítóivá váltak. Emellett több oktató került át a BME-ről a Veszprémi Vegyipari Egyetemre és Veszprémbé is költözött. Varga József, a BME Kémiai Technológia Tanszékének professzora alapította a Nagynyomású Kísérleti Intézetet. (Üzemei Pétfürdőn a korábbi Hydrobenzin Rt. helyén működtek.) Ugyanakkor ő lett az első tanszékvezető professzora a Veszprémi Vegyipari Egyetem Ásványolaj- és Szénfeldolgozó Iparok Tanszékének. Polinszky Károly, Varga József egykori adjunktusa a Minisztertanács 1949. június 9-én kelt határozata alapján a Nehézvegyipari Kutató Intézet igazgatója lett. Őt bízták meg ugyanakkor a Veszprémi Vegyipari Egyetem szervezésével és vezetésével is. A fiatal, 27 éves Polinszkynek, aki a korszak egyik legtehetségesebb szervezője volt, hozzáértő társakra volt szüksége, hiszen intézetigazgatói és egyetemvezető „kuratori” feladatai mellett az Általános és Szervetlen Kémia Tanszék tanszékvezetői tisztét is betöltötte.

Ilyen társa lett Straub Gyula, mind az intézeti munkában, mind az egyetem alapításában. 1949. augusztus 24-én a NEVIKI osztályvezetőjének nevezték ki. Ezt a

pozíciót 1952. november 1-jéig töltötte be. Egyidőben tanított az egyetemen, először meghívott előadóként az általános és szervetlen kémia, illetve az analitikai kémia tárgyak előadásait tartotta. A tanszék, ahol oktató munkáját megkezdte – az Általános és Szervetlen Kémia Tanszék –, egyike volt az egyetem három alapító tanszékének. (A két másik a Matematika és az Ásványtan.) Az Analitikai Kémia Tanszék 1950-ben alakult, ennek vezetését kezdetől fogva Straub Gyula látta el, tanszékvezetői kinevezését 1953-ban kapta meg. Az oktatás 1949. szeptember 26-án kezdődött el a mai A-épület egyetlen elkészült előadótermében.⁷

Előadáson

A NEVIKI-ben a „hőskorban mindenki mindennel foglalkozott”. Az intézetben Straub Gyula és munkatársai többek között a bauxit ahidrálásával,⁸ a titán-tetraklorid⁹ és germánium előállításával,¹⁰ illetve a fotometrikus molibdén meghatározással¹¹ kapcsolatos témákat kutatták. Az intézet vezetőiről Móra László a következőket írta: „... meg kell emlékezni az alapításban közvetlenül részt vett vezető munkatársakról – így Straub Gyuláról, Ettore Lászlóról, P. Nagy Sándorról, Földiák Jánosról és Nádasy Miklósról – akik fáradhatatlanul dolgoztak a kezdeti nehézségek leküzdésében.”¹²

Az egyetemi oktatáshoz jelent meg 1950-ben, még a NEVIKI kiadásában az „Általános kémia” jegyzete I. éves vegyészmérnök hallgatók számára. A jegyzet újbóli kiadására már az egyetemen került sor 1953-ban. Első „Szervetlen kémia”

jegyzete 1950-ben, mint a Műszaki Egyetem Nehézvegyipari Kara kiadványa jelent meg, újból már a Veszprémi Vegyipari Egyetem adta ki 1952-ben. Az Általános és Szerzetlen Kémia Tanszéken 1953-ig tanított, munkáját 1954-ben a tanszékvezetőnek kinevezett Bodor Endre vette át.

Azt, hogy az egyetemen ki tartotta az első órát, magától Straub professzortól tudhatjuk meg: „*Örök vita tárgyát képezi, hogy ki tartotta az első órát. Nemez professzor azt állítja, hogy ő, míg mások szerint én. De nincs igazuk, egyikőjüknek sem. Rác Elemér tartotta, aki Péten volt főmérnök. Ő a géptant adta elő, s mivel üzemben dolgozó ember volt, ő adta az első órát, hogy utána mehessen ki Pétre.*”¹³ Az Analitikai Kémia Tanszéken már a tanszék megalakulásának első félévében készültek jegyzetek. Az elméleti ismeretek jegyzeteit Straub Gyula,¹⁴ a laboratóriumi gyakorlatokét Halász András¹⁵ állította össze. Jelentős helyet kapott a műszeres analitika, amely minőségi változást jelentett a klasszikus analitika oktatásával szemben.¹⁶ Straub Gyula 1955-ben kétkötetes jegyzetet jelentetett meg „Műszeres kémiai analízis” címmel, amelyet 1961-ben „A műszeres kémiai analízis készülékei” című könyve követett.¹⁷ 1963-ban nyújtotta be kandidátusi disszertációját „Adatok a fluoronok kémiájához” címmel. A kémiai tudományok kandidátusa tudományos minősítést 1965-ben nyerte el.

A hallgatókkal való kapcsolatáról ismét a professzort idézzük:¹⁸ „*A Gyula György név mellé a Pius nevet is beírták a keresztlevelembé, mivel Szent Pius napján születtem. Ez valahogy kiderült még pesti hallgató koromban, úgyhogy azóta mindenki Piusznak szólít [...] Régen nagyon közvetlen kapcsolatban voltunk a hallgatókkal is. A létszám, a családi hangulat tette ezt. Mindenki hajtott rá például, hogy valamilyen beceneve legyen. Akinek nem volt, az azt jelentette, hogy túlságosan távolságtartó, nincs jó kapcsolata a diákokkal. Családias Mikulás-esteket rendeztünk. Nem professzorok, adjunktusok, hallgatók voltunk, hanem emberek, barátok. Igaz az első években volt olyan hallgatóm, aki idősebb volt nálam.*”

Egyik előadásáról tanítványa, Gémes István (az egykori Nitroil Rt. sajnos korán elhunyt igazgatója) a következőket mesélte: „*Analitika órán a professzor színes, pelyhes csapadékot ígért, ami sem rázásra, sem vakargatásra nem volt hajlandó megjelenni. A prof a zavar legkisebb jele nélkül nézett végig a helyenként kárörvendő arcokon: »A jelesre aspirálók így is látják!« Azt terjesztette magáról, hogy aki vizsgán nem szól semmit, az elégséges, mert nem mondott marhaságot. Az irodalmi hivatkozásokat nemcsak szerzővel és címmel, de az oldalszámmal is pontosan idézte. Nagyon szerettük, pedig sokan ismételték meg nála a vizsgákat.*”

1955-től színképelemzés előadásokat és gyakorlatokat, atomfizikai előadásokat, radiokémiai gyakorlatokat is tartottak a tanszéken. 1958-ban radiokémia ágazat alakult. Az 1959/60-as tanévtől a tanszék átvette a fizika oktatását is. Korábban a fizikát Szolcsányi Pál docens előadásával a Fizikai Kémia Tanszéken oktatták, innen

került át az Analitikai Kémia Tanszékre. 1960-ban épült meg a tanszék izotóp laboratóriuma is. 1958-ban Straub Gyulát országgyűlési képviselőnek választották, tisztségét 1962-ig töltötte be. Ebben az időszakban, az 1960. évtől kezdődően oktatási reformkísérlet ment végbe az egyetemen. Célja az volt, hogy szorosabb kapcsolat legyen az egyetemi oktatás és az üzemi termelő munka között, ennek megfelelően a tanterveket többször módosították. A metodikai kísérlet értékelése után egyes elemeket elhagytak, másokat 1963 után hasznosítottak. Az oktatási reform bevezetésének időszakában az Analitikai Kémia Tanszék egyes oktatási és kutatási szakterületeire külön csoportok alakultak.

A radiokémiai és fizikai csoport 1963. február 1-jén önálló tanszékké alakult Radiokémia Tanszék néven. Az Analitikai Kémia Tanszék vezetőjévé Pungor Ernőt nevezték ki, az új önálló Radiokémia Tanszék vezetésével pedig Straub Gyulát bízták meg. A tanszéken Straub Gyula a radiokémiát, Benkő István a fizikát és Házi Endre az 1963/64-es tanévben bevezetett elektronikát oktatta. Mindhárom tárgy előadásait gyakorlati foglalkozások egészítették ki.

Laboratóriumban

A tanszék megalapítását, működtetését és fejlesztését azok az igények indokolták, amelyeket a technikai fejlődés támasztott a vegyészmérnökök, vegyész üzem mérnökök oktatásával és tudásával szemben. Meg kellett ismerniük a magkémia és izotóptechnika lehetőségeit, az izotópok alkalmazhatóságát a környezetvédelmi analitikában, a nagy tisztaságú anyagok (fémek, félvezetők) összetételének elemzésében, a nyomelemek kimutatásában és

számos egyéb területen. A nukleáris energiával, radiokémiával kapcsolatos ismeretek szükségességéről az alábbiak szerint tájékoztat Straub Gyula: „Környezetvédelem és radioaktivitás” című jegyzetének bevezetése.¹⁹

„A II. világháború végén felrobbantott hirosimai atombomba nemcsak a tömegpusztító fegyverek amúgy is elég széles körét tágította ki, hanem lehetőséget nyújtott arra is, hogy az atommagban rejtőzködő hatalmas energiát hasznos, békés célokra is felhasználjuk. Az atomerőművek energiatermelése mellett nem hanyagolható el a mesterséges radioaktív izotópok előállítására való felhasználása sem. Ez tette lehetővé, hogy a radioaktív nuklidokat az ipar, a tudomány és a kutatás szolgálatába állítsuk. Amikor ezeket a vitathatatlan előnyöket nézzük, nem szabad elfeledkezni

arról sem, hogy míg ezen jelenségek előírászerű, óvatos felhasználása eddig nem képzelt távlatokat nyit meg számunkra, addig a velük való visszaélés – legyen az a légköri atombomba kísérletek folytatása, vagy a radioizotópok hanyag használata – új veszedelemeket eredményezhet...

Ezért [...] fontos megismerni a környezetszennyezés lehetséges forrásait és a szennyeződés meggátlására, ill. a kialakult szennyeződés eliminálására alkalmas módszereket, a szennyeződés megállapítására alkalmas mérőműszereket, valamint a szennyeződés elkerülését célzó jogszabályokat és szabványokat.”

A tanszéken az oktatás mellett több területen folytattak kutatásokat.²⁰ Emissziós színképelemzési vizsgálatokat végeztek (Benkő István vezetésével). Straub Gyula vezetésével kutatták a félvezetőkben lejátszódó sugárhatás-kémiai folyamatokat. Kidolgozták a bizmut, a tellúr és az antimon zónás olvasztási módszerét nagy tisztaságú fém előállítására céljából. Foglalkoztak az antimon-tellurid és bizmut-tellurid félvezetők előállításával és vizsgálatával. Kutatták továbbá az olvadékos extrakciós eljárásokat izotópos nyomjelzéssel (Lengyel Tamás vezetésével), a mag sugárzások és az anyag kölcsönhatásait (Házi Endre vezetésével). Fémfelületek korrózióját vizsgálták radioizotópos nyomjelzéssel. Kutatásokat folytattak a Paksi Atomerőművel kapcsolatosan a kontaminációs-dekontaminációs eljárások területén.

Straub Gyula a hazai tudományos fórumok mellett nemzetközi konferenciákon, tapasztalatcseréken is ismertette a tanszék munkáját, kutatásait. Drezdában, Hallóban, Bonnban, Leningrádban (Szentpétervár), Freibergben, Moszkvában tartott előadásokat. Drezdába és Leningrádba nemzetközi együttműködés alapján vendég-professzornak hívták meg.

Az 1969/70-es tanévben az egyetemen bevezették a kétfokozatú képzést. A három éves I. fokozatot végeztek vegyész-üzemmérnöki képesítést, a II. fokozat végzősei vegyész-mérnöki képesítést szereztek. A Radiokémia Tanszék mindkét fokozat oktatásában részt vett, az ágazati képzés során a tanszéken évente 6-10 diplomamunka és 10-12 szakdolgozat készült.

Straub Gyula legnagyobb érdeme, hogy megalapozta a tanszék oktatási és kutatási munkáját. Ehhez igénybe vette tanártársai, munkatársai segítségét. Ezekben az alapokon mérnökgenerációk nőttek fel, akik az ipar, a tudomány legkülönbözőbb területein lettek sikeresek mind itthon, mind külföldön. Straub professzor 1978. július 1-jéig, nyugalomba vonulásáig vezette a tanszéket, majd 1982-ig, mint egyetemi tanár radiokémiai technológiát adott elő a IV. évfolyam nehézszerkezetű szak radiokémiai technológiai ágazat számára. Tanszéke szervezeti változások és névváltozások után ma, mint a Pannon Egyetem Radiokémiai és Radioökológiai Intézete az egykori Nehézszerkezetű Kutató Intézet épületében működik. (A NEVIKI-t a MÁFKI-val együtt 1990–1998 között gazdaságossági okokból felszámolták, épületeiket az egyetem kapta meg.)

Straub Gyula szerette a társaságot, baráti összejöveteleken sokszor mesélt humoros történeteket, többek között régi műegyetemi professzorairól is. Feleségével, Bodonyi Judittal gyakran látta vendégül professzortársait: Péchy Lászlót, Nemez Ernőt, Halász Aurélt, Déri Mártát, Inczedy Jánost, László Antalt. Veszprémbe költözésével egyike lett azoknak az alapítóknak, akik oktató munkájuk mellett nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a város és a megye befogadta, magáénak érezte és megszerette az egyetemet. Az amerikai követségről kapott lemezekkel Halász Andrással együtt zenei esteket rendezett, városi koncerteken vett részt, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervezésében ismeretterjesztő, tudományos, tudománytörténeti előadásokat tartott. Nagy kezűgyességgel vasúti- és hajómodelleket épített, jeles épületek (nagyvászsonyi vár, pálos kolostor) makettjeit állította össze, ezeket kiállításokon is bemutatták.

*Dr. Straub Gyula mellszobra
a Pannon Egyetem aulájában*

A Munka Érdemrend arany fokozatával, a Bugát Pál-émlékérem arany fokozatával, a Veszprém városért érdemérem arany fokozatával, a Veszprém megyéért érdemérem arany fokozatával tüntették ki. Elnyerte a Felsőoktatás kiváló dolgozója, az Oktatásügy kiváló dolgozója címet, megkapta a Pro Universitate Vespriemien-sis emlékérmét. Straub professzor úr 1965–66-ban rektorhelyettesi tisztséget töltött be, tagja volt a Továbbképzés és Külkapcsolatok Bizottságának, valamint a Sportbizottságnak. Tagja volt az MTA Radiokémiai Bizottságának, az Országos Atomenergia Bizottság vegyipari izotóp alkalmazási szakbizottságának. Elnöke volt a Magyar Kémikusok Egyesülete korróziós szakosztálya izotóp alkalmazási szakcsoportjának, továbbá vezetőségi tagja az MKE radioanalitikai bizottságának. Tagja volt a Tudományos Ismeretter-

jesztő Társulat országos elnökségének, valamint elnöke a társulat Veszprém megyei szervezetének.

Straub Gyula, a Veszprémi Vegyipari Egyetem (Pannon Egyetem) professzora 2000. április 12-én hunyt el Veszprém-ben. Bronz mellszobrát (Raffay Béla alkotása, 2006) egyetemalapító professzortársai mellszobrai között az egyetem aulájában helyezték el.

Nagy köszönettel tartozom özv. dr. Straub Gyulánénak, aki személyes életrajzi adatok, dokumentumok és a háború utáni katonai igazolás megismertetésével segítette a megemlékező cikk elkészítését. Köszönöm dr. Varga István egyetemi adjunktus szakmai és egyetemtörténeti tanácsait, valamint a Pannon Egyetem Könyvtárának és Levéltárának a folyóirat- és fényképanyagot. P. I.

JEGYZETEK

- ¹ A magyar vegyészlet arcképcsarnoka. A Magyar Vegyészeti Múzeum Kiadványai sorozat, 28. kiadvány, Várpalota, 1992. 116. p.
- ² M. királyi VI. honvéd híradó zászlóalj parancsnokság igazolása. 1945.
- ³ A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Története 1782–2000.
- ⁴ A Veszprémi Vegyipari Egyetem Értesítője, 1956/57. tanév.
- ⁵ Móra László: A Nehézvegyipari Kutató Intézet harmincéves története. A NEVIKI Közleményei, 12. kötet, Veszprém, 1982. 14.
- ⁶ Szekeres Gábor: Vegyipari kutatóintézetek Magyarországon. Magyar Kémikusok Lapja, (2001) 56, 1–2. sz. 16.
- ⁷ Veszprémi Vegyipari Egyetem. Veszprém, 1971. 5.
- ⁸ NEVIKI 1. sz. kutatási jelentése.
- ⁹ NEVIKI 54. sz. kutatási jelentése.
- ¹⁰ NEVIKI 83. sz. kutatási jelentése.
- ¹¹ Magyar Kémiai Folyóirat (1953) 59. 100.
- ¹² Móra László: A Nehézvegyipari Kutató Intézet harmincéves története. A NEVIKI Közleményei, 12. kötet, Veszprém, 1982. 64.
- ¹³ Laki Pál: Hőskori esetek, Piusz professzor élményeiből. Új Horizont, Különszám, 1999. 31–36.
- ¹⁴ Straub Gyula: Kémiai analízis I., II. Jegyzet. Veszprém, (1950/51).
- ¹⁵ Halász András: Laboratóriumi gyakorlatok, Jegyzet. Veszprém, (1950).
- ¹⁶ A Veszprémi Vegyipari Egyetem jubileumi évkönyve. Analitikai Kémia Tanszék, Veszprém, 1974. 57.
- ¹⁷ Straub Gyula: A műszeres kémiai analízis készülékei. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.
- ¹⁸ Laki Pál: Hőskori esetek, Piusz professzor élményeiből. Új Horizont, Különszám, 1999. 31–36.
- ¹⁹ Straub Gyula: Környezetvédelem és radioaktivitás. BME Továbbképző Int. Előadássorozat, 1974.
- ²⁰ A Veszprémi Egyetem jubileumi évkönyve. 1949–1999. Radiokémia Tanszék, Veszprém, 1999. 163–168.

Veszprém helytörténeti könyveinek bibliográfiája (2005–2006)

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

JELEN BIBLIOGRÁFIA RÉSZBEN FOLYTATÁSA, RÉSZBEN PEDIG KIEGÉSZÍTÉSE dr. Csiszár Miklósné¹ és Szabóné Vörös Györgyi² a témában korábban megjelent munkáinak.

Az anyaggyűjtés során fontosnak tartottuk, hogy a szorosán vett várostörténeten túl, a városban működő intézmények tevékenységét is bemutassuk, illetve a városban rendezett konferenciákról is tudósítsunk. Ez utóbbi témákban azonban éltünk a válogatás jogával, csak olyan munkák kerültek a bibliográfiába, amelyek veszprémi kötődést is mutatnak (pl. közlik a konferencia programját, helyszíneit) vagy a város közgyűjteményei esetében a gyűjteményről általánosságban tájékoztatnak. Felvettük továbbá a városhoz kötődő személyek életéről, tevékenységéről szóló, vagy életének valamely jeles évfordulójára megjelent kiadványokat. Irodalmi munkák csak abban az esetben kerültek be, ha témájukban közvetlenül kötődnek a városhoz.

2005

10 éves a szociálismunkás-képzés Veszprémben : [tanulmányok] / szerk. Albert József. – Veszprém : Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, 2005. – 326 p.

Donát Tamás (1958)

CSOKI-papíron : karriertörténet / Donát Tamás. – [Veszprém] : Donát, 2005. – 171 p.

Fazekas Miklós (1940)

Az észak-balatoni vasút története, (1909–1999) / Fazekas Miklós. – Balatonfüred : Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2005. – 244 p.

Hogya György (1923)

Cigányprímások és szórakozóhelyek Veszprémben / Hogya György. – Budapest : [Szerző], 2005. – 97, [3] p.

Intézményi Tudományos Diákköri Konferencia (2005. november 22.) (Veszprém) (Keszthely)

2005. évi Intézményi Tudományos Diákköri Konferencia : program és előadás kivonatok : [Veszprém, Keszthely 2005. november 22.] / [szerk. biz. Szalai István et al.]. – Veszprém ; Keszthely : Veszprémi Egyetem, 2005. – 190 p.

¹ dr. Csiszár Miklósné: Veszprém helytörténeti könyveinek bibliográfiája (1991–2005) *Veszprémi Szemle* 8. évf. (2005) 2. szám. p. 117–152.

² Szabóné Vörös Györgyi: Veszprém helytörténeti könyveinek bibliográfiája (2006–2008) *Veszprémi Szemle* 16. évf. (2014) 4. sz. p. 122–128.

Kahler Frigyes (1942)

A Brusznayai per : emberi sorsok a politikai megtorlás idején / Kahler Frigyes. – [Szentendre] : Kairosz, [2005]. – 411 p.

Környezet- és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozója (2006) (Veszprém) (16.)

OT Hírlevél : a Környezet- és Természetvédő Szervezetek XVI. Országos találkozásának tájékoztató kiadványa. – 1. szám (2005). – Veszprém : Csalán Környezet- és Természetvédő Egyesület, 2005. – 28 p.

Lovassy László Gimnázium

A veszprémi Lovassy László Gimnázium értesítője : [1999–2005] / [szerk. Szalainé Tóth Tünde]. – [Veszprém] : [Lovassy László Gimnázium], 2005. – 118 p.

Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola

Padányi Schola Catholica : a Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola évkönyve / [szerk. Borián Tibor, Gaál Richárd, Hordós Csaba]. – Veszprém : Padányi Biró Márton Róm. Kat. Gimnázium, 2005. – 198 p.

Reichert Henrik (1926)

Nőtüntetés 1956. december 6-án : úgy, ahogy volt... / visszaemlékezett Reichert Henrik. – Veszprém : [Szerző], 2005. – 12 p.

Sipőcz József (1945)

Veszprém sporttörténete / Sipőcz József. – Veszprém : Veszprém MJV Önkormányzata, 1997-2. rész, Veszprém sporttörténete, 1918–1945. – 2005. – 161 [6] p.

Szabó Pál, C.

Forradalom és szabadságharc 1956, Veszprém / C. Szabó Pál. – [filmforgatókönyv]. – Budapest : [Szerző], 2005. – 35 p.

Szilágyi Erzsébet Keresztény Általános Iskola

Évkönyv. – Veszprém : Szilágyi Erzsébet Keresztény Iskola, 2005. – 105 p.

Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium

Értesítő a 2004/2005. tanévről. 13. szám. – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2005. – 184 p.

Tar Kálmán (1923)

Historia classis nostrae : évfolyamunk története : [a Veszprémi M. Kir. Állami Négyévfolyamú „Kerkápoly Károly” Fiú Felsőkereskedelmi Iskola utolsó osztályának története] / [írta, szerk. Tar Kálmán] ; [közrem. Egei Sándor, Friedler Gyula]. – Budapest : [Szerző], 2005. – 70 p.

Tatai Zoltán (1928)

A közösségi nevelésről : tanulmányok, interjúk, emlékezések / Tatai Zoltán. – Budapest : Okker, 2005. – 256 p.

Tatai Zoltán (1928)

Veszprémi éveim : emlékezésül és emlékeztetőül / Tatai Zoltán. – Budapest : [Szerző], 2005. – 48 p.

Tatai Zoltán (1928)

Visszanézek / Tatai Zoltán. – Budapest : Szerző, 2005. – 48, [1] p.

Veszprémi cégregiszter 2005. – Veszprém : Cégregiszter Kiadó Bt., [2005]. – 96 p.**Veszprémi Egyetem. Mérnöki Kar. Gépész Szak**

Nótás könyv, 2005 / [főszerk. Hargitai Zsolt és Ellmann Péter]. – Veszprém : VE Gépész Szak, 2005. – 208 p.

Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár = Erzdiöcesan- und Domkapitelarchiv, Veszprém / összeáll. Hermann István ; ford. Szilágyi Anikó. – Veszprém : Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, 2005. – 28 p.

2006

Albert József

A Veszprémi Egyetemen végzett hallgatók munkaerő-piaci helyzete és az egyetemi képzés / Albert József, Csabina Zoltán, Leveleki Magdolna. – Veszprém : Pannon Egyetem Társadalomtudományok és Európai Tanulmányok Tanszék, 2006. – 218 p.

Art Stúdió Galéria / [összeáll. Pfitzner Tibor]. – [Veszprém] : [Art Studio Galeria], [2006]. – 99 p.

Helyismereti Könyvtárosok Országos Tanácskozása (2005) (Veszprém) (12.)

Helyismereti Könyvtárosok XII. Országos Tanácskozása : barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában : Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, 2005. július 13–15. / [szerk. Szabóné Vörös Györgyi, Szabó András]. – Veszprém : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2006. – 173 p.

Intézményi Tudományos Diákköri Konferencia (2006. november 22.) (Veszprém) (Keszthely)

2006. évi Intézményi Tudományos Diákköri Konferencia : program és előadás-kivonatok : [Veszprém, Keszthely 2006. november 22.] / [szerk. biz. Poór Zoltán et al.]. – Veszprém ; Keszthely : Pannon Egyetemi Kiadó, 2006. – 215 p.

Kalas György

Veszprémi üvegzebkönyv / Kalas György. – Veszprém : Csalán Környezet- és Természetvédő Egyesület, [2006]. – 76 p.

Környezet- és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozója (2006) (Veszprém) (16.)

OT Hírlevél : a Környezet- és Természetvédő Szervezetek XVI. Országos találkozásának tájékoztató kiadványa : OT Veszprém, 2006. március 9–12. – 2. szám (2006). – Veszprém : Csalán Környezet- és Természetvédő Egyesület, 2006. – 71 p.

Lélek és élet : ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére / [szerk. Selmeczi Kovács Attila]. – Veszprém : Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2006. – 304 p.

Magyar Levéltárosok Egyesülete Vándorgyűlése (2006) (Veszprém) (20.)

A magyar levéltáros egyesületek megalakulásának évfordulóira [elektronikus dokumentum] : Magyar Levéltárosok Egyesülete Vándorgyűlése Veszprém, 2006. augusztus 28–30. / [... vál. Somfai Balázs et al.]. – Budapest : Veszprém : MLE, 2006.

Nemere István (1944)

Születésnap novemberben / Nemere István. – Veszprém : Művészetek Háza, 2006. – 117 p. – (Vár ucca műhely könyvek ; 13.)

Surmann Csaba

Veszprém városatlasz / kész., kiad. Surmann Csaba. – Veszprém : Szerző, [2006]. – 81 [4] p.

Veszprém a vendégváró történelem : mesélő házak és látnivalók kincsestára / [terv. Eckert László] ; [szöveg Molnár Jánosné alapján]. – [Veszprém] : Tourinform, [2006]. – [22] p.

Veszprém Megyei Levéltár

A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke / [szerk. Jakab Réka] ; [bev. Somfai Balázs]. – Veszprém : Veszprém Megyei Levéltár, 2006. – 210 p.

Veszprém Város Vegyeskara

Jubileumi daloskönyv / [szerk. Erdélyi Ágnes]. – [Veszprém] : Veszprém Város Vegyeskara és Baráti Kör Egyesület, 2006. – 76 p.

Veszprémi Egyetem

10 éves a Veszprémi Egyetem Hallgatói Alapítvány, 1995–2005. – [Veszprém] : VEHA, 2006. – 24 p.

KÖNYVSZEMLE

Véghely Dezső: Egy kis körültekintés Veszprémben. / Összeáll. és jegyzetekkel ellátta dr. Földesi Ferenc. Veszprém, dr. Földesi Ferenc, 2017. – 132 p. (Sziklay Könyvek 2.)

A leletmentés kissé szokatlan, de annál eredetibb módját választotta dr. Földesi Ferenc hadtörténész, helytörténeti kutató, amikor papírsírjukból kiásta Véghely Dezső (1840–1897) jogász, alispán, történész rég elfeledett írásait. És ezeket az opusokat gondosan leporolván, bőséges jegyzetanyaggal ellátva küldte sajtó alá, majd tíz (!) példányban megjelentette.

Véghely Dezső pápai diák korában kiváló professzoroktól sajátíthatta el a történettudomány mesterfogásait: *Tarczy Lajostól* (1807–1881) és *Bocsor Istvántól* (1807–1885); a pesti egyetemen joghallgatójaként pedig Horvát Árpád diplomatikai előadásait hallgatta.

Mint fiatal veszprémi ügyvéd a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben megjelent írásaival hívta fel magára a figyelmet, s hamar megbízást kapott Veszprém vármegye monográfiájának megírására, de viszonylag rövidre szabott életében csak az előmunkálatokat tudta elvégezni.

Legjelentősebb műve, az *Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből* (Veszprém, 1886) című kötete a Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány jóvoltából 2012-ben hasonló kiadásban is napvilágot látott.

Ám a jeles „történetbúvár”-tól további, nagy mennyiségű forrásanyag maradt az utókorra, és tudományos folyóiratokban is számos cikke, értekezése jelent meg. Több oklevélgyűjtemény kiadásában úgyszintén részt vett, hiszen életében nagy lelkesedéssel másolta a tovatűnt századok okleveleit.

Ma közterületen, a balatonalmádi öregparkban egy kőből készült pad őrzi emlékezetét. Veszprém város közgyűlése 2000 októberében pedig – a kiemelkedő érdemeket szerzett köztisztviselők munkájának elismerésére – Véghely-díjat alapított.

A jelen válogatás elsőként Ferdinánd király kiváltságlevelét ismerteti, melyet Veszprém lakosai 1563-ban kaptak az uralkodótól. Ehhez a szerkesztő bevezetőértékelő tanulmányt is fűzött. A kiváltságlevelű ugyanis jelenleg nem található a megyei levéltárban, de Véghely másoló szenvedélyének köszönhetően szövege fennmaradt az utókor számára. A kiadvány ennek eredeti latin szövegét és annak magyar átiratát is közli.

Veszprém nevének eredete nagyon foglalkoztatta Véghelyit. Erről a *Balatonvidéki naptár* 1862. évi kötetében értekezett. E fiatalkori műve így végződik: „*Hogy ha földünk tere egy gyűrűvé alakulna, Veszprém képezné e gyűrű drága kövét.*”

Nagyon tartalmas az *Egy kis körültekintés Veszprémben* című, valószínűleg előadásra szánt tanulmány, melynek kézírata a Veszprém Megyei Levéltárban található. Ebben a szerző újfent a város nevének magyarázatait veszi sorra, majd a Vár építéstörténetét taglalja. Végezetül pedig a királyi lak és a bazilika történetét helyezi görcső alá. Nem hallgatva el például, hogy a püspökség alapítását illetően nagyon eltérőek a vélemények. Például van olyan szerző, aki szerint a püspökséget már Géza fejedelem alapította, sőt már azelőtt is volt itt püspökség.

Rendkívül érdekes a „*Hajdan és most*” című írás a régi és az új vármegyházról: búcsú- és avatóbeszéd 1887-ből, mely szintén a megyei levéltárban található kéziratok egyikéből került át e míves kiadvány lapjaira. Ebben sorra veszi azokat a munkákat, melyek Bél Mátyástól kezdve Veszprém megye múltját igyekeztek feltárni, majd „*dióhéjban*” a nemes vármegye történetét foglalja össze. Akkor, amikor „... *ma a vármegyei önkormányzat egy érdekes művének [a vármegyház építésének] befejezését ünnepeljük [...] amidőn Veszprém vármegye alapjából újonnan épült székházának ünnepélyes felavatására Veszprémben sereglettünk egybe.*” – Majd a régi, még a barokk időben emelt ódon vármegyház viszontagságos történetébe is bepillantást nyerhetünk. Például igen gyakran megtörtént, hogy a katonaság foglalta el, vagy vette igénybe, sőt egy időben a vármegye kormánya is Pápan székelt. 1786-ban a veszprémi székház üresen állott, s a helytartótanács már eladását is elrendelte, de nem akadt rá vevő. 1787-ben pedig bérbe adták egy balatonfüredi vendéglősnek, akinek azt is megengedték, hogy „*Tractért, Treicbált és Peliárdot tarthasson, úgy szilvapálinkát, rusulit, sört és kávé árulhasson és nála akármely muzikusok tiltott időn kívül muzsikát tehessenek.*”

A Pápa vagy Veszprém vitát végül is a helytartótanács döntötte el 1788. június 16-án. Amikor is „*Hangsúlyozva lett, hogy bár Veszprém sincs a vármegye központjában, de kormányzati szempontból a vármegyének mégis alkalmasabb helyen van, mint Pápa...*” S végül abban állapodtak meg, hogy „*úgy törvénykezési, mint közigazgatási szempontból az elsőség Veszprémet illeti meg.*” Noha „*[...] e közdelem és mérközés roppant heves volt*” – állapította meg Véghely.

Ezt követően egy, a törökverő Gyulaffy Lászlóról szóló tanulmányt olvashatunk, „... *hogy részletező adatok minél nagyobb számban közöltessenek, mert csak így módon eszközölhető politikai történelmünk hézagainak kipótlása, hibáinak kijavítása.*”

E tanulmányt egy újabb kézirat közlése követi: „*Emléklapok Veszprém város közigazgatási életéhez – előszó és tartalomjegyzék*”.

Kortársai nagyra becsülték a jeles történetbúvár veszprémi alispánt. Ennek egyike bizonyítéka, hogy az eredetieket utánzó tréfás oklevélhamisítványokkal is meglepték: „*[...] jelen sorainkkal közhírré tesszük, hogy Imre fia Dezső [...] [ki] rablás céljából különböző megyékben és városokban kóborolva, semmi más, csak a köz*

karán és veszedelmén dolgozik, említett Dezső mestert engedetlensége és hűtlen távolmaradása miatt, mint rebellist, akinek gonosztetteit hosszú volna elbeszélni, fő és összes rablott holmijainak elvesztésére ítéltük és bárki az ország lakosai közül, legyen nemes, vagy nem nemes a székelyek régi törvénye és szokása szerint nevezett Dezső mester gyomrát felvághatja; mely dolog bizonyosságára függő pecséttel ellátott levelünket adjuk.”

Az elhunyt Véghegyről szóló nekrológokat is közli a kötet. Elsőként a Magyar Történelmi Társulat közlönyében megjelent búcsúztatót. A kortársak ítélete szerint „[...] munkássága főleg az anyaggyűjtésre és oklevél-publicatiókra terjedt ki, e téren ritka jártasság és lelkiismeretes pontosság jellemzik közleményeit [...] A gyűjtés valódi szenvedélye volt... naphosszat fáradhatatlanul írt és másolt, hogy anyagot és adatokat gyűjtsön szülővárosa és vármegyéje majdan megirandó monográfiájához ...”

Majd a Társulat emlékbeszédét közli hamvai fölött. Itt olvashatók az alábbi, romantikus pátosszal átitatott sorok: „Veszprém városa, a legszebb magyar városok egyike, a Balaton és a Bakony között, egy oldalról természeti szépségeivel, más részről első szent királyunk korába visszanyúló történelmi emlékeivel, romja, vára, ősi püspöksége és káptalana, a magyar középkor ködébe burkolt egyetemének történeti nimbuszával, kitörölhetetlen benyomást gyakorolt már kora ifjúságában lelkére.”

Véghegy tudományos munkásságát természetesen jelentősen hátráltatta, mi több, kibontakoztatásában jelentősen korlátozta politikai szerepvállalása, mint kortársa feljegyezte, a *morbis hungaricus* (magyar betegség). Ennek eredményeként 1878-ban megyei főjegyzővé, majd 1881-ben egyhangúlag alispánná választották a megyeszerte népszerű és szeretett férfiút.

A csinos kötet bibliográfiája tartalmazza Véghegy önálló publikációit, társszerzőként írt munkáit, szerkesztői tevékenységének kötetcímeit, továbbá felsorolja a veszprémi levéltárban található kéziratait. A felhasznált irodalom című fejezetben a Véghegy által felhasznált és hivatkozott szerzők művei sorakoznak. Ami igazán elkápráztató és lenyűgöző – a gyűjtemény koronája – a kötet végén található harmincnyolc oldalnyi, apró betűvel szedett jegyzetapparátus, mely 266 tételt tartalmaz. A leletmentő kiadvány belső címlapjait színes fotók díszítik: a Véghegy-emlékpadé, illetve a püspöki palota dísztermében látható, a barokk várat ábrázoló falfestmény.

A rendkívül igényes külső az OOK Press munkáját dicséri, illetve Szathmáry Attila mecénási bőkezűségét. És bízván bízhatunk abban, hogy a Sziklay Asztaltársaság – „a bölények” – erejéből még számos hasonló kötet világra segítésére futja. Úgy legyen.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

„Kék Madár” évkönyv 2017. / szerk. Jegesné Rémesi Irén és Gerölyné Joó Katalin. Veszprém, 2017. Kék Madár Alapítvány, 119 p.

1992. szeptember 1-jén a veszprémi Báthory István Általános Iskolában *dr. Tölgyesi József* igazgató és a tantestület pozitív hozzáállásának köszönhetően 19 első osztályos gyermekkel elindulhatott egy akkoriban teljesen új pedagógiai program, amely a „keresztségben” a Kék Madár Személyközpontú Pedagógiai Program nevet kapta. Ez az alapítás beilleszkedett abba a hullámba, mely akkor, a rendszerváltozást követően az alternatív iskolák és módszerek – Rogers Iskola, Waldorf Iskola, egyházi iskolák... gyors hazai megvalósulását eredményezte. Ezek akkor a hagyományosan értelmezett jártasságok és készségek helyett az kevésbé feszes, ugyanakkor komplexebb, a személyiség több szempontú fejlesztésére irányuló gyakorlat itthoni meghonosítását tűzték ki célul. A veszprémi programba bekapcsolódó pedagógusok az induláskor nagyon sok szakmai segítséget kaptak *dr. Sallai Évától*, a Pannon Egyetem docensétől.

A program előzményei az 1980-as évekig nyúlnak vissza, amikor a pedagógusképzésben már helyet kaptak az új kapcsolatteremtési technikák, a korszerű vezetési módszerek. E programokban a családoknak is jogukban áll beleszólni gyermekük nevelésébe, illetve nagy értéke van a helyi társadalom támogató, a megvalósítást segítő kezdeményezéseinek. Az alkotók egy szülői csoportot maguk mögött tudva dolgozták ki a Kék Madár pedagógiai programot, amely egyedi megoldású szervezeti- és tantervfelkészítés az általános iskola 1–4. osztálya számára. A Kék Madár (a boldogság madara) programelnevezés is egy szülő javaslatára történt. A megvalósítás érdekében pedig a szülők és a támogató partnerek egy iskolaalapítványt hoztak létre.

A program az alapítók filozófiája szerint a humanisztikus pszichológia emberképét tekintette példának. Azaz: az ember olyan önmagában is organikus egész, aki képes szerves egység kialakítására mind természeti, mind társadalmi környezetével. A személyközpontú megközelítés pedig azt jelenti, hogy minden emberben óriási erőforrások rejlenek önmaga megértésére, énképének, attitűdjének viselkedésének megváltoztatására, és ezek kialakítására. Ehhez „csupán” a megfelelő pszichés klímát kell kialakítani.

A programot nagyon sok iskolán kívüli tevékenység egészíti ki: egyhetes erdei, vízparti iskolák, hétvégi programok, kirándulások, évszak-ünnepek, múzeumpedagógiai, művészeti foglalkozások... S ha a gyermek kudarcot vall, azzal szemben a pedagógusok igyekeznek közömbösek maradni, hogy a gyermek inkább tegye azt, amiben ügyes. Ennek elősegítésére heti beosztású feladatrendszert dolgoztak ki. Ennek célja az önállóvá fejlesztés, melynek során a gyermekek megtanulják tervezni, beosztani saját idejüket, sőt a számukra leghatékonyabb munkastílust is kialakíthatják.

A tanév rendszerint erdei iskolával indul, majd a sikeresség érdekében témahete-

ket, projektmunkákat szerveznek. Ez a tanulásszervezési forma rendszerint addig ismeretlen energiákat szabadít fel. Például a harmadik osztálytól a diákok „önálló tudományos kisdolgozatot” készítenek – egy általuk választott témában.

A tervezést az ünnepek (szüret, tökhét, adventi készülődés, karácsony, tavaszvárás, húsvét, anyák napja), valamint különböző témák (erdő, állatkert, víz- és vízpart, Budapest, hazánk nagy tájai, naprendszer, népmesék, magyarság története...) irányítják. Ezek köré témaheteket, illetve projektmunkákat szerveznek.

A Kék Madár természetesen nem csak tanítási program, hanem életmód-program is. Olyan kooperatív iskola modellje, melyben a tevékenységek sokfélesége által bontakozhat ki a diákok személyisége. Ugyanakkor dinamikus nevelési rendszer, melyben különös hangsúlyt kap az együttműködési kultúra, a szituáció- és problémamegoldó gondolkodás. S e folyamatban a szülők is kiemelt szerepet kapnak, azaz „munkatársakká” válnak.

Az *Így élünk az iskolában* című fejezetben bepillantást nyerhetünk az iskola mindennapjaiba. Például megismerhetjük a beszélgető kör munkáját. Ebben a diákok és a tanítók közösen tanácskoznak, de együtt is döntenek, s próbálják megtalálni a mindenki számára legoptimálisabb döntéseket. Például a következő napok történéseiről.

A tanulás folyamán előnyben részesítik a projekt pedagógia módszereit, melyben a megismerés forrásai a gyermek tapasztalatai, az azokból való kiindulás. Hiszen nagyon fontos nevelői cél, hogy minden gyermek tehetségesnek érezhesse magát, hogy mindenki megvalósíthassa egyéni ötleteit, úgy, hogy azokkal a közös játékot, a közös munkát is gazdagíthassa.

A kötet projektleírásokat is tartalmaz. Ilyen például az *Ősz* témakör. Ebben a következő csoportok működnek.

csoport: Magok, termések	(3 fő)
csoport: Gombák	(5 fő)
csoport: Falevelek	(3 fő)
csoport: Időjárás	(5 fő)
csoport: Állatok készülődése a télre	(2 fő)
csoport: Költöző madarak	(2 fő)
csoport: Emberek készülődése a télre	(4 fő)

További projekt címek: Világegyetem; Bolygónk, a Föld; Az egészség; Húsvét... Ez utóbbihoz például hozzátartoznak a húsvéthoz kötődő népszokások, a bibliai események, a vesszőzés szokásának megismerése, az asztalterítés, a szómagyarázat, a villózás, és természetesen a tojásfestés is.

A *Tehetségfejlesztő foglalkozások* fejezetben a következő tevékenységek leírásával találkozhatunk: balett, origami-készítés, furulyázás, kerékpártúra, korcsolyaoktatás, íjászkodás, családi evezés, Somló-mászás, futóverseny...

A kötet az élménypedagógia mesterfogásaival is megismerteti az olvasót. Az

iskolába meghívott vendégek között találkozhatunk solymással, kínai írásszakértővel, hullő-tulajdonossal, repülőgép-modellezővel, meteorológussal... De múzeum-pedagógiai foglalkozások, író-olvasó találkozók is színesítik a programot...

A Kék Madár szelleme azonban nem csupán az alsó tagozatra terjed ki, hanem a felsőre is. Ezekről *Décsy Dóra* írt nagyon érzékletesen: ököcentrum, csapatépítő programok, kajaktúra...

A *Vallomások* című fejezetben volt tanítványok visszaemlékezéseit olvashatjuk. *Tóth Menyhért* például a következőket írta: „A négy kékmadaras év egy lehetőség volt, hogy kicsit több ideig maradhassunk gyerekek, mint mások. És mivel úgy mentem ötödikbe, hogy még a Mikulásban is hittem, úgy érzem, ezt a lehetőséget tök jól kihasználtam...”

Az utolsó fejezetben a hajdanvolt osztályok névsorait olvashatjuk, tanítóikkal együtt. És természetesen az osztályfotók sem hiányoznak.

A huszonötödik évfordulóra megjelent igényes és számos színes fotóval illusztrált kiadvány borítóját a „kék madaras” gyermekek rajzaiból *Milló Ildikó* és *Mészáros Éva* tervezte. Az igényes külcsíny a Prospektus nyomda munkáját dicséri.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Lovassy László Gimnázium Évkönyv 2015–2016. / Írta és szerk. Asztalos István – Veszprém, Lovassy László Gimnázium, 2016. – 131 p.

A Veszprémi Lovassy László Gimnázium 2011 óta minden évben megjelenteti évkönyvét. Jelen kiadvány, sorban az ötödik – *Asztalos István* kitűnő szerkesztésében – a következő fejezetekben a 2015–2016. tanév „Krónikáját”, „Motívumait”, a „Diák-irodalom és Diáktudomány” hozadékait; a „Nevelési értekezlet”-et, és a „Tények nyelvén” az iskola tanulóinak eredményeit ismerteti.

A HVG kiadó által megjelentetett „100 legjobb Gimnázium és Szakközépiskola 2016.” című kiadvány rangsora alapján a Lovassy Gimnázium a negyedik helyen áll: egyúttal az ország legeredményesebb vidéki gimnáziuma. A 2015–2016-os tanévben az iskola újabb három évre elnyerte az „Akkreditált Kiváló Tehetségpont” címet; 2015 októberében a Budapesti Műegyetem egy alapítványa a természeti és a műszaki tudományokhoz kapcsolódó szakkörök „Pro Progresszió” alapítványi díjban részesítette az iskolát. A tanév végén az „Elismert Tehetségforrás Iskola” díjat adományozta a BME a gimnáziumnak.

Figyelemre méltó a lovassys diákok orosz irodalom és kultúra iránti érdeklődése is. „Az orosz kultúra aranykora” címmel hirdetett országos versenyen az iskola csapata a 2. és a 6. helyen végzett. A Tolsztoj Társaság Csehov versenyén az első és a második helyet szerezték meg.

A diákszínpadok színvonalas évadát az október 23-i iskolai megemlékezésen bemutatott „Négy pofon” című előadás nyitotta meg (11. B., rendező *Király Viktor*). A karácsonyi iskolai műsorban a 10. C. osztály közreműködésével a „Ha mennél hidegszélben” című Salinger-darabot mutatták be (rendező: *Vondervisztné Kapor Ágnes és Szabó László*). Január végén a Lovassy Színpad a Petőfi Színház által szervezett diákszínpadi bemutatón egy Shakespeare adaptációt vitt színre (rendező: *Fürj Katalin*). Március 15-én Katona József „Bánk bán” című művét adták elő a 10. A. osztály tanulói (rendező: *Asztalos István*).

A hagyományoknak megfelelően gazdag volt a tanév koncert- és bálkínálata: újdonságnak számított a gyertyafényes adventi koncert. Novemberben a hagyományos batyus sváb bálon, januárban a szalagavató bálon, februárban pedig a Lovassy bálon szórakozhatott a tanulóiifjúság. Októberben rendezték a hagyományos diáknapokat, áprilisban pedig az Alma Mater gálára került sor.

A tanulók szociális érzékenységét fémjelzi, hogy sok diák vett részt a karácsonyi ajándékokat felajánló cipősdoboz akcióban. A helyi Zonta klub szervezésében kapcsolódtak be az iskola tanulói közül a Bárcai iskola tanulóinak segítői körébe. A krónika elismeréssel szól tanár és diák sikerekről: a Ranolder-díjas *Wenczel Zsuzsa* tanárnőről, és *Rasovszky Kristófról*, aki a riói olimpián az úszóválogatott tagja volt.

Az évkönyv a „Motívumok” címet viselő részben beszélgető könyvvé változik. Asztalos István első beszélgetőpartnere *Papp Marcell* maturandus, több országos matematikai verseny díjazottja, és a fizika, valamint a kémia tantárgy kiváló művelője. Műszaki pályára készül, távolabbi céljai között szerepel a molekulatervezési irány, amelynek a fizika az alapja, komoly matematika kell hozzá, viszont alkalmazása kémia jellegű. Az élgimnázium éltanulója, aki szabad idejében gitározik, sportol, kivételesen magas színvonalúnak találja a tanárok felkészültségét, óravezetésüket és a számonkérések minőségét. A Lovassy erősségét abban is látja, hogy könnyű az iskolában jó tanulónak lenni, mert „nem ciki a teljesítmény”.

A következő interjúalany *Pálffy Zoltán* – egykori lovassys diák, az ELTE-n végzett matematika-kémia-informatika szakos tanár, 2005-től az iskola igazgatóhelyettese. Úgy véli, egykori matematika tagozatos diákként a Lovassyban kapta meg a szakmát, diákként *Békefi Zsuzsától*, *Katanics Zsuzsától* és *Varga Vincétől* leste el a tanítási módszereket. „Félvezetőként” gondot okoz számára, hogy beosztása miatt kevés osztályban taníthat. Informatikusként eredményesen foglalkozik oktatásszervezéssel és oktatásirányítással. A pedagógus pályamodell minősítés rendszerét nem érzi sokoldalúan motiválónak. Az „önjáró csoda”-ként nevezett élgimnáziumban, ahol a „csodagyerekek” elvárásai rendkívüliek, magasabb színvonalú oktatást kell biztosítani. Úgy véli, az iskola oktatási színvonalának megtartása a tanárok számára 24, kötelezően előírt heti óraszám mellett nem könnyű feladat.

A beszélgetés-sorozat következő alanya *Márkus Csaba* magyar–német szakos

tanár, a 2016. év Brusznjai-díjasa az egykor kétnyelvű, magyar és német lakosságú Sopronból került az ELTE magyar–német szakára. Különös szellemi közeget biztosított számára egyetemi éve alatt a tudósképző, az Eötvös Collegium. A mindkét szakját eredményesen oktató tanár küldetést érzett a német irodalom német nyelven történő oktatása iránt is. A nemzetiségi német specializációs gimnáziumi tagozat bevezetése vonzotta 1992-ben a Lovassy gimnáziumba. A nemzetiségi német specializáció célja véleménye szerint nem egyszerűen a kétnyelvűség biztosítása. A speciális képzésű osztályokban tanítani küldetés: a tanár feladata tudatosítani a tanulók kulturális és hagyománybeli kötődéseit is.

A „Motívumok” című fejezet záró beszélgetésének alanya az iskola egykori diákja *Mészáros Zoltán*, 2004 óta a *Veszprém Fest* ügyvezető igazgatója. Mészáros Zoltán a '80-as évek lovassysa egy szigorú, konzervatív iskolára emlékezik, kemény, kötött házirenddel, kötelező köpenyviseléssel. A reáltárgyak iránt kevésbé fogékony átlagdiákként a testnevelés és a diákszínjátszás iránt érdeklődött az iskolában. Testnevelés–földrajz szakon végzett a Pécsi Főiskolán, majd angoltanári képesítést szerzett a Veszprémi Egyetemen. Első generációs vállalkozóként létrehozta, és 12 évig igazgatta a „Jam” rádiót. 2000-ben nyitotta meg a Belváros első nyugatias hangulatú éttermét, az „Oliva”-t. Az „Oliva” kertjében rendezett minikoncertek sikerein felbátorodva álmodta meg Mészáros Zoltán a *Veszprémi Ünnepi Játékok (ma Veszprém Fest)* rendezvénysorozatát. Az első fesztivál 2004-ben volt. 2005-ben *Snetberger Ferenc*cel együtt alapította meg a roma fiatalokat oktató *Zenei Tehetségközpontot* is. Az érdekes, élvezetes epizódokkal is tarkított beszélgetést követve örömmel nyugtázhajta az olvasó, hogy Veszprém városa a 2017 májusa óta Mészáros Zoltán által vezetett Művészeti Tanács kulturális projektje alapján pályázik az Európa Kulturális Fővárosa 2023. címre.

A diákirodalom témakörében öt verset és két novellát, a diáktudomány témakörében pedig egy tanulmányt olvashatnak. A „Nevelési Értekezlet” című fejezetben exkluzív interjúra hívja az író-szerkesztő az iskola igazgatóját, *Schultz Zoltánt*. A beszélgetés fő motívuma az elitképzés. Kérdés hogy ez könnyű, vagy nehéz? Az igazgató véleménye szerint „*az iskola elitintézmény, kiemelkedik a magyar köznevelési rendszerből. [...] A lovassys tanárok alkotó módon akarnak a tanári léttel foglalkozni. Az elméleti tantárgyak oktatásán kívül nagy szerepe van az iskolában a sportnak, a zenei életnek, a színjátszásnak, a szakköröknek. Az iskola hatszáz tanulója közül több mint száz kitűnő előmenetelű. A tehetség az, ami leginkább kívánja az egyéni bánásmódot. Ahol nagyon sok a tehetséges gyerek, ott sok a kihívás is. Ezen kihívásoknak a jelenlegi tantestület eleget tesz.*” Az igazgató nem tartja jónak, hogy országos szinten az iskolák teljesítménye mellett a tanárok teljesítményét kellőképpen nem ismerik el, nem motiválják őket. Az igazgató a kötelező heti óraszámok növekedésével nehezebbnek véli a tanári munkát, az elitképzés biztosítását. Az elit-

képzés fenntarthatósága függ a tanárok korától, a tantestület tagjainak fokozatos cseréjétől, a generációváltástól is.

Tóth Bence 10. C. osztályos informatika tagozatos osztályba járó tanulóval készített interjú zárja a beszélgetések sorát. Tanárait elit pedagógusoknak tekinti. Értékeli azt, hogy a tanárok türelmesek, és a tanórán kívül is szívesen foglalkoznak a tanulókkal. A színjátszás az ő számára varázslat: az Országos Színjátszó Találkozón színeszi alakításáért különdíjban részesült.

A „Tények nyelvén” című zárófejezetben megismerkedhet az olvasó az iskolai jutalmazottak névsoraival, az osztálystatisztikákkal, az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyek eredményeivel. Az iskola tanulói közül 31-en jutottak be az OKTV döntőibe, *biológia I.* kategóriában országos első helyen végzett *Stark Patricia* (11. A.), tanára: *dr. Szalayné Tóth Tünde*. A legtöbb helyezett tanuló a német nemzetiségi nyelv és irodalom és a német nyelv kategóriában volt. A szaktárgyi versenyek országos döntőjében az Arany Dániel Matematikai Tanuló versenyen, valamint a Nemzetközi Kenguru Matematika versenyen *Radnai Bálint* (10. A.) az első helyen végzett. Tanárai: *Tolnérné Csörgő Veronika*, *Varga Vince*. Első helyen végzett az iskola csapata a Grimm Kiadó „Tiéd az Szó Tár” versenyén (felkészítő: *Molnár Veronika*). Az AJTP Irodalmi Versenyen *Németh Emese* (9. A.) és *Somogyvári Lilla* (9. D.) tanulók első helyezést értek el. (Tanáraik: *Asztalos István* és *Wenczel Zsuzsanna*). Az Országos Diákszínjátszó Találkozón a Lovassy Színpadot arany diplomával tüntették ki. (Felkészítő: *Fürj Katalin*). A Helikon Diákfesztivál fődíját a Lovassy Színpad és a Lovassy kamarazenekar (17 rangos díj kíséretében) vehette át. Az érettségi eredmények, a felvételi statisztikák, a tanulói névsorok és az iskola tanárainak, valamint a pedagógiai munkát segítő dolgozóinak névsorával zárul az adattár.

A könyvborítót díszítő sokszínű kompozíció, változó színösszeállításban kínálja olvasóinak a sokszínű elitiskola 2015–2016. tanévét bemutató, az elitképzés probléma körét sokoldalúan elemző évkönyvét.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA